

SE SE JELENG RRE:

MOLEBO WA KANEDI

M.H. MATABOGE

2001

SE SE JELENG RRE: MOLEBO WA KANEDI

KA

MOTLATSI HELEN MATABOGE

E neetswe go kgotsofatsa ditlhokego tsa dikerii

ya

MAGISTER ARTIUM

Ka mo

LEFAPHENG LA DIPUO TSA BANTSHO

BAFATLHOSI: MME R.M. RAMAGOSHI

le

: PROF. M.J. MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

LWETSE 2001

DITEBOGO

Ke lebisa ditebogo tsa me tse di se nang go ka lekanyetswa kwa go wena mofatlhosi wa me, moporofesa M.J. Mojalefa, ka tataiso e o nneileng yona ka bopelotelele. Gompieno ke se ke leng sona ka ntlha ya gago. E kete Modimo a ka go okeletsa malatsi a botshelo gore o kgone go tswelela pele ka go thusa ba bangwe, le bona o ba abele se o nkabetseng sona.

Mme R.M. Ramagoshi le wena rre D.M.G. Sekeleko, yo o thusitseng thata mo go rulaganyeng (editing) tlhotlhomiso e, ke a re go lona, malebo. Tiro e le e dirileng ke e kgolo thata, e ka tlala diatla tsoopedi.

Nka se ka ka lebala go leboga ba metlobo ya dibuka ya Yunibesithi ya Pretoria ka thuso e ba nneileng yona ka dinako tsotlhe. Gape ditebogo tsa me ke di lebisa go baResearch Council le baYunibesithi ya Pretoria Post Graduate Bursaries ka thuso ya madi e ba nneileng yona. Ke a re go lona tshwarang fela jalo. A thuso ya mothale o, e tswelediswe pele go thusa le ba bangwe.

Rre Thabo Mfikoe, o ntlanyeditse tiro e ka bokgoni le matsetseleko a a makatsang. Ke leboga tiro e ntle e o e dirileng le nako ya gago e o e dirisitseng go ntirela tiro e.

Mme Motsadi wa me, Ruth Tseleng, fa e ne e se ka wena banake ba ka bo ba jelwe ke diphiri. Ke leboga thuso ya gago ya go sala o ba tlhokometse ka lerato fa nna ke ne ke sa ntse ke ile dithutong.

Rre Abel le Mme Refilwe Mmekwa ke rata go leboga thotloetso le kemonokeng e le nneileng yona. Ditebogo ke tseo bagaetsho.

Mothusi le Rearabetswe, Iona banaka, ke lebogela boitshoko le tirisano mmogo ya Iona mo dingwageng tsotlhe tse di fetileng. Ga ke ise ke nne le mathata le Iona. Tshwarang fela jalo, banaka.

Rraagwe banaka, Saliel, ga ke itse gore ke go leboga jang. Ke tlhela mafoko a tebogo. O nne le nna mo bothokong le mo monateng. Kemonokeng e o nneileng yona ka lerato e nthusitse go diragatsa maikaelelo a me go fitlha mo ke leng teng. O nne ena montsamaisabosigo tota. Nka se ka ka fetsa go go leboga, Phuthi, A Modimo a go tshegofatse.

Ditebogo tse di gaisang tsotlhe ke di lebisa go Modimo, motlhodi wa tsotlhe, ka tshireletso e a nneileng yona mo dingwageng tsotlhe tse di fetileng.

DITENG

TSEBE

1. KGAOLO YA NTLHA	1
1.1. Matseno	1
1.2. Botlhokwa jwa ga Ntsime	3
1.3. Mefuta ya diterama tsa Setswana	5
1.4. Maikaelelo	7
1.5. Mokgwa wa tlhotlhomiso	8
1.6. Tlhaloso ya dikgopolo	9
1.6.1. Diteng	9
1.6.2. Thulaganyo (Poloto)	14
1.6.3. Setaele (Mokwalelo)	16
1.6.4. Matlhotlhapelo	17
1.6.5. Phatose (Pathos)	19
1.7. Tsamaiso ya dikgang	21
2. KGAOLO YA BOBEDI	23
2.1. Diteng	23
2.2. Matseno	23
2.3. Kakaretso ya diteng tsa <i>Se se jeleng rre</i>	23
2.4. Setlhogo	26
2.5. Tlhaloso ya dielemente tsa diteng	26
2.5.1. Baanelwa	27
2.5.2. Ditiragalo	27
2.5.3. Tikologo	28
2.6. Kakaretso	31
2.7. Tiriso ya dielemente tsa diteng	32
2.7.1. Baanelwa	32
2.7.2. Ditiragalo	45
2.7.3. Tikologo	50

2.8. Kakaretso	62
3. KGAOLO YA BORARO	64
3.1. Tsamaiso	64
3.2. Thulaganyo I	64
3.3. Matseno	64
3.4. Thitokgang	66
3.5. Kakanyetso	67
3.6. Thaetlele	68
3.7. Dikgato tsa thulaganyo	71
3.7.1. Tshenolo (Exposition)	72
3.8. Kakaretso	102
4. KGAOLO YA BONE	103
4.1. Thulaganyo II	103
4.2. Matseno	103
4.3. Thitokgang	103
4.4. Kakanyetso	104
4.5. Tiriso ya dikgato tsa thulaganyo	107
4.5.1. Tshenolo	107
4.6. Kakaretso	160
5. KGAOLO YA BOTLHANO	162
5.1. Thulaganyo III	162
5.2. Matseno	162
5.3. Molwantshi: Senwametsi	162
5.3.1. Maemo a a kwa godimo	162
5.4. Kakaretso	187

6. KGAOLO YA BORATARO	188
6.1. Thulaganyo IV	188
6.2. Matseno	188
6.3. Ditiragalo	188
6.4. Kakaretso ya diteng tsa tshenolo	188
6.5. Tlhaloso le tiriso ya dithekeniki tsa tshenolo	189
6.6. Nako	190
6.7. Lefelo	192
6.8. Phuthologo	196
6.9. Kakaretso ya diteng tsa phuthologo	197
6.10. Tlhaloso le tiriso ya dithekeniki tsa phuthologo	200
6.11. Setlhoa	214
6.12. Tharabologo	219
6.13. Kakaretso ya ditiragalo tsa tharabologo	221
6.14. Kakaretso	225
6.15. Terama ya matlhotlhapelo le maitsholo	225
6.16. Kakaretso	231
7. KGAOLO YA BOSUPA	233
7.1. Kakaretso	233
7.2. Matseno	233
7.2.1. Kgaolo ya ntlha	233
7.2.2. Kgaolo ya bobedi	234
7.2.3. Kgaolo ya boraro	235
7.2.4. Kgaolo ya bone	236
7.2.5. kgaolo ya botlhano	236
7.2.6. Kgaolo ya borataro	237
8. Bibelexerafi / Metlobo	239
9. Summary	252
10. Opsomming	255

KGAOLO YA NTLHA

1.1 MATSENO

Go ya ka Shole (1988: 7)

Terama ke setlhangwa se se nang le bolotlegi, mo go sona jaaka padi gonne se tshwantsha ditiragalo ka baanelwa fela e farologana le padi ka gonne yona e anama le teatere. Go rialo e tlhalosiwa jaaka sedirwa sa teatere.

Se Shole a se gatelelang ke go re terama e na le balotlegi mme gape e tshwantsha ditiragalo ka baanelwa. Go raya go re terama e tshwanetse go diragatswa. Ntlha e e sa ntse e konotelelwa ke Malimabe (1995: 3) fa a re:

Tota terama e tshwanelwa ke go tshamekwa.
Ditiragalo dingwe motho o kgona go di tlhaloganya
botoka fa di diragatswa go na le fa di buiwa fela.

Se se bolelwang ke Malimabe ke go re terama ke sekwalwa se se bothokwa go ka diragatswa. Go ya go lebelelwa bothokwa jwa terama mo dikwalweng tsa Setswana go ya ka moo bo tlhagisiwang ka teng ke basekaseki ba dikwalwa tsa Setswana.

Shole (1988: 48) o tlhalosa go re:

Mo dingwageng di ka nna somaamane nngwe tsa botlhami jwa diterama go gatisitswe diterama di le somaamabedi tharo fela.

Se se raya go re sekwalwa sa terama se botlhokwa mo Setswaneng le fa mo tshimologong go nnile le tlokego ya dikwalwa tsa mofuta o. Go rarabolola mathata a, bakwadi ba diterama ba ne ba simolola go fetolela diterama tsa dipuo dingwe mo Setswaneng. Malimabe (1995:7) o tlatsa ntlha e ka go re:

Ketapele mo go tthagiseng dikwalwa tsa Setswana ke diphetolo tse di dirilweng mo dingwageng tsa 1800 le 1900.

Dingwe tsa dikwalwa tse ke: *Bunyan's Pilgrims Progress*, e e fetoletsweng gonna, *Loeto lwa ga Mokeresete* (1848), ke Robert Moffat. Morago go ne ga latela diphetolelo tsa diterama tsa ga Shakespeare mo Setswaneng, di kwadilwe ke Sol. T. Plaatje. Ka 1930, Plaatje o fetoletse *Comedy of Errors* go *Diphosphoso*. Ka 1937, a phasalatsa *Julius Caesar* ya nna *Dintshontsho tsa boJulius Kesara*. Ga se diphetolelo fela tse di dirilweng mo Setswaneng. Malimabe (1995:21) o tswelela pele ka go re:

Ngwaga wa 1945 e nnile o o botlhokwa mo tshimologong ya dikwalwa tsa Setswana, gonne e le ngwaga o mo go ona go kwadilweng terama ya Setswana, e leng *Motswasele II* ka L.D. Raditladi.

Raditladi ga a a ka a felela mo go *Motswasele II*. O ne a tswela ka go kwala diterama tse dingwe tsa Setswana. Se se netefatswa ke Malimabe (1995:23) fa a re:

Ka 1957 Raditladi o ne a kwala *Dintshontsho tsa Lorato*. Yona e tlhagisa morero wa lerato le polaano.

Gantsi go fitlhelwa mo diterameng tsa Setswana merero e e atileng e le lerato, bogosi le tumelo. Fa go lebelelwa diterama tsa bakwadi ba tshwana le boNtsime go fitlhelwa morero o o tlhagelelang foo e le wa lerato. Tota go ka okediwa ka go re Ntsime ga jaana o kwadile diterama tse dintsi go gaisa bakwadi botlhe mo Setswaneng. Se se kaya fa Ntsime a le botlhokwa tota jaaka moterama yo o tsamayang kwa pele mo bokwading jwa terama mo Setswaneng.

1.2 BOTLHOKWA JWA GA NTSIME

Ntsime o botlhokwa mo bokwading jwa Setswana. Botlhokwa jwa gagwe bo tlhagisiwa ke Shole (1988:53) fa a mmapisa le Raditladi le Modise, mme a re:

Raditladi le Modise ba sekametse ka fa bogosing, le fa gone mongwe le mongwe wa bona a latlhetse terama e e mabapi le morero wa lerato. Ntsime ke ena a amaneng bogolo le lerato le tumedi mo diterameng tsa gagwe.

Se se buiwang ke Shole se raya go re morero o Ntsime a o tlhagisang thata mo diterameng tsa gagwe ke wa lerato. Malimabe (1988:25) le ena o gatelela se ka go re:

Pelo e ja serati: e tlhagisa morero wa lerato le le gatakang setso sa Batswana gore motho yo o tsaletsweng bogosi a nyale ngwana wa losika lwa bogosi.

Malimabe le Shole ba a dumelana gore Ntsime o tlhagisa thata morero wa lerato mo diterameng tsa gagwe tsa Setswana. Ntsime ga se mokwadi wa diterama tsa Setswana fela. O tlhagelela gape mo bokwading jwa maboko a Setswana. Botswerere jwa gagwe jwa go kwala poko o bo dirisa le fa a kwala dikwalwa tse dingwe tsa Setswana, jaaka diterama. Malimabe (1995:28) fa a tlaleletsa kgang e, a re:

Bokgoni jwa ga Ntsime mo dikwalweng ke go dirisa mokgwa wa poko le maano go tlhagisa kgolo ya maikutlo le kgotlhang.

Malimabe (1995:29) o tswelela pele ka go re:

Taunyane le Ntsime ba lekile go ithuta botsweletsi jwa botlhami jwa maboko a kakanyo e e boteng. Poko ya bona e humile tshwantshiso le didirisiwa tse dingwe tsa poko go supa bokao. Fela jaaka dikwalwa tsotlhe tsa gagwe, le mo go *Matlhotlhapelo*, Ntsime o dirisitse bokgoni jwa poko jaaka morumo le papiso.

Ka jalo Ntsime o botlhokwa mo bokwading jwa Setswana.

1.3 MEFUTA YA DITERAMA TSA SETSWANA

Go ya go lebelelwa mefuta e e leng teng ya diterama tsa Setswana. Go fitlha ga jaanong go na le mefuta ya diterama tsa Setswana e e latelang:

- **Terama ya masetlapelo (Tragedy)**

Mo mofuteng o go fitlhelwa dikwalwa tsa diterama tsa Setswana di se kae fela. Go tla nopolwa fela di se kae tsa bakwadi ba le bane e leng: *Dintshontsho tsa Lerato* (1957) ka L.D. Raditladi, *Kobo e ntsho* (1968) ka J.M. Ntsime, *Magagana* (1974) ka D.M. Modise le *Dintshontsho tsa boJuliuse Kesara* (1984) ka W. Shakespeare mme e fetoletswe mo Setswananeng ke S.T. Plaatje.

- **Terama ya metlae (comedy)**

Go ya go nopolwa diterama tsa bakwadi ba le bane e leng, *Diphosphoso* (1974) ka S.T. Plaatje, *Bobu jwa segokgo* (1991) ka M. Makhaya, *Nko ya kgomo* (1993) ka M. Tsambo le *Botshe jwa lefatshe* (1993) ka M. Sekgobela.

- **Terama ya lerato**

Mo mofuteng o wa terama ya lerato, tse di latelang di se kae fela di lekane: *Pelo e ja serati* (1975) ka J.M. Ntsime, *Lerato ke eng* (1980) ka J.M. Ntsime le *Ke jewa ke lerato* (1992) ka M. Magasa.

Mefuta e ka gongwe e na le e mengwe ka fa gare ga yona jaaka e e latelang:

*** Kgangtswelelopele (Teramaradio) le tiragatso ya thelebišene (TV Drama)**

Go na le mefuta e le mebedi ya teramaradio le tiragatso ya thelebišene. Ke mofuta wa terama e khutshwane (short drama) le terama e telele (series). Dikao tsa mofuta o mokhutshwane ke: *Thothobolo* (1989) ka M.M. Mabilu, *Ke mpege ya bosigo* (1989) ka S.J. Shole, *O ntshekisetsa eng* ka T.S. Matsileng le *Bo tla sa jang* (1989) ka C. Modise. Dikao tsa mofuta o motelele tsona ke: *Ngwanaka o tla nkgopola* (1986) ka E. Maele, *Mmalonya* (1987) ka S.K. Matseke, *Le tla mpona* (1987) ka D. Mothibi le *Ke Morwa Monatong* (1989) ka D. Mothibi. Mofuta o moleele o tshamekiwa ka malatsi a le mantsi fa o mokhutshwane o ka tsaya letsatsi fela.

Motshameko wa Tiragalo (History Drama)

Mo mofuteng o go na le dikao tsa diterama tse di latelang:

Motswasele II (1945) ka L.D. Raditladi, *Puso ya ga kgosi Faro* (1949) ka S.A. Moroke, *Magagana* (1965) ka D.M. Modise le *Gareng ga Metswi* (1967) ka D.M. Modise.

Terama ya kgaolo e le nngwe (One Act Play)

Ka 1979 J.M. Ntsime o kwadile *Matlhotlhapelo* mme mo sekwalweng se sa terama, go tlhagelela diterama di le tharo tsa kgaolo e le nngwe, e leng "*Lethokwa*", "*Ga ke mosimanyana*" le "*Ikotlhae*". Ka 1984 D.P. Keamogetse le ena o ne a kwala mo go *Ikarabele*, diterama di le tharo e leng: "*Leina ke eng*", "*Ditonki ke tsa ga mang*" le "*Thuto ke eng*".

Diterama tse tharo tse tsa ga Keamogetse le tsona e ntse e le tsa kgaolo e le nngwe.

Go ya ka kgaoganyo e, go tla lemogiwa gore "*Se se jeleng rre*" ke terama ya matlhotlhapelo ka gonne go tlhagelela masetlapelo mo go yona. Ka jalo tlhotlhomiso e, e ya go sekaseka terama e, jaaka ya matlhotlhapelo ka gonne go tlhagelela masetlapelo mo go yona.

1.4. MAIKAELELO

Go ya ka Groenewald (1995:2) terama e na le matlhakore a le mabedi, e leng la kanedi mmogo le la tiragatso ka gonne e ka tshamekwa. O tswela pele ka go re:

Bjale mahlakore ao a mabedi a tlo lekolwa gore mošomo wa mogwadi le wa motšweletši e lemogwe ga botse. Le ge mešomo ya batho bao ba babedi e fapana, e lego go ngwala le go tšweletša terama, ba na le tebanyo e tee, ke go diragatša tše di ngwadilweng.

Puo e ya ga Groenewald e gatelela gore fa terama e sekasekwa go ka tlhalosiwa gore e na le matlhakore a le mabedi e leng letlhakore la kanedi le la tiragatso. Maikaelelo a patlisiso e ke go sekaseka letlhakore la kanedi thata go feta la tiragatso. Seo ga se bue gore tlhotlhomiso e, ga e kitla e lebelela letlhakore la tiragatso, le lona le tla amiwa go se go kae fela.

Jaanong go ya go lebelelwa basekaseki ba ba setseng ba sekasekile terama e ya ga Ntsime, e leng, *Se se jeleng rre*.

Tlhotlhomiso e lemogile gore terama e ga e ise e sekasekiwe ke ope. Le fa go na le basekaseki ba ba sekasekileng diterama tse dingwe tsa ga Ntsime jaaka Shole, Mogapi le Malimabe, fela ga go ope wa bona yo o sekasekileng *Se se jeleng rre*.

1.5. MOKGWA WA TLHOTLHOMISO

Mo mokgweng wa tlhotlhomiso go ya go dirisiwa mareo a le mabedi e leng go tlhalosa (define) le go ranola (interpret) fa go sekasekiwa tiro ya bokgabo ya ga Ntsime, mo go *Se se jeleng rre*.

Tlhotlhomiso e, e ya go farologanya mareo a go bontsha ka moo e seng makaelagongwe ka teng. Le fa mareo a, a ka bonagala e kete ke makaelagongwe, a ya go tlhalosiwa e se ona.

Go tlosa tlhakatlhakano e e ka nnang teng, go ya go tlhalosiwa mareo a ka boleelenyana.

(i) Go tlhalosa (define) ke go bontsha diponagalo tsa se se tlhalosiwang. Go tshegetsatshegetsa kang e go ka fiwa sekao sa “motho”. Diponagalo tse dikgolo tsa motho ke: tlhogo, sefatlhego, matsogo, diatla le maoto.

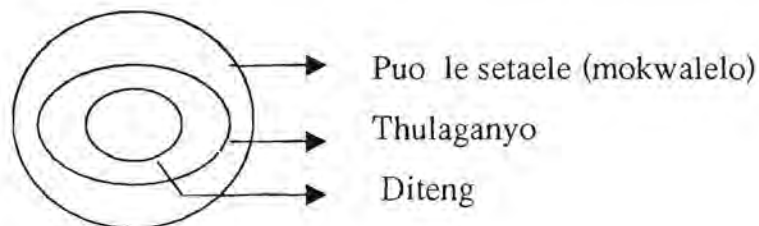
(ii) Go ranola (interpret) ke go neela mesola ya diponagalo tsa se se tlhalosiwang jaaka: “motho” fa godimo. Go tla lebelelwa mesola ya diponagalo tsa motho. Tlhogo ke bonno jwa tlhaloganyo, sefatlhego ke sa boitshupo (temogo), matsogo le diatla tiro ya tsona ke go tshwara le go kuka mme tiro ya maoto ke go tsamaya.

Tlhotlhomiso e ya go latela tlhaloso ya mareo jaaka a tlhalositswe fa godimo mo go *Se se jeleng rre*.

1.6. TLHALOSO YA DIKGOPOLO

Dikakanyo tse di yang go tlhalosiwa ke tse tlhano, mme tsona ke: diteng, thulaganyo, puo le setaele (mokwalelo), matlhotlhapelo le phatose (pathos).

Groenewald (1992:1) o tlhalosa gore sekwalwa se tshwana le segwere sa eie se se nang le matlalo a mararo. Se se raya go re sekwalwa sengwe le sengwe se na le sebopego. Sebopego seo se ka tlhalosiwa ka setshwantsho se:

Setshwantsho se se tlhalosa gore sekwalwa se na le matlalo a mararo, e leng diteng, thulaganyo le puo le setaele (mokwalelo). Jaanong go ya go tlhalosiwa matlalo a mararo a.

1.6.1. Diteng

Diteng ke letlalo la ntlha la ka fa gare la sekwalwa. Strachan (1988:15) fa a tlhalosa karolo e ya sekwalwa, a re:

Hiervan is die geskiedenis die laag wat die leser

uit die verhaal kan rekonstrueer deur onder meer die gebeurtenisse in chronologiese volgorde te plaas.

Puo e ya ga Stranchan e tlhalosa gore ka mo gare ga letlalo la diteng go baakanngwa ditiragalo tse di latelanang. Marggraff (1994:104) fa a tlhalosa nako mo sethangweng a re:

Time of the story relates to the time which is occupied by the events (narratological time) and the period in which the events take place (historical time).

O tswelala pele ka go re:

This explanation of time on story level will be modified somewhat in order to incorporate another aspect of time, namely the time of the year at which events take place or the time of the day etc. Historical time will thus be renamed "real time".

Marggraff o gatelela gore nako ya sekwalwa ke nako e ditiragalo di diragalang ka yona. Nako e e ka nna ngwaga kgotsa letsatsi mme ke yona nako ya nnete ya ditiragalo.

Dikakanyo tsa borateori ba mabapi le diteng di akarediwa ke Mojalefa (1995:4) fa a tlhalosa gore diteng ke dikgang tse e leng bogologolo di le teng pele ga fa mokwadi a ka akanya ka go di kwala le go di rulaganya go ya ka mo a ratang ka teng. O tswelala pele ka go re:

Ditaba tšeo di swanetše go tlemagangwa ke sererwa.

Mojalefa o tthalosa botlhokwa jwa setlhogo mo go diteng ka go re setlhogo ke sona se golaganyang ditiragalo tsa diteng. Jaanong go ya go lebelelwa se setlhogo e leng sona.

- **Setlhogo (Topic)**

Setlhogo ke kgang e e rerwang mo sekwalweng. Fa Mojalefa (1993:33) a tthalosa setlhogo a re:

Sererwa ke taba yeo e bolelwago goba e rerwago.

Se a se gatelelang ke go re setlhogo ke kgang e e rerwang, ke go re kgang e go buiwang ka ga yona mo setlhangweng. O tswelela pele ka go re:

Sona sererwa se se lomagantswe go ba selo se tee gomme se lebagane thwii le histori/diteng.

Kgang e, e tthalosa gore mosola wa setlhogo ke go golaganya ditiragalo tsa setlhangwa go nna selo se le sengwe. Marggraff (1994:104) ena mo ntlheng e ya setlhogo a re:

Topic influences all four elements of level one (content) mainly events and characters and in principle also time and place.

Go raya go re **setlhogo** ke sona se nang le tlhotlheletso e kgolo mo kgatong e ya diteng gonne ke sona se golaganyang ditiragalo le baanelwa, gape le nako le lefelo.

* **Botlhokwa jwa setlhogo**

Go ya ka Malimabe (1995:76) setlhogo se botlhokwa ka gonne:

- se laola ditiragalo
- se golaganya ditiragalo
- se bontsha fa ditiragalo di simololang le mo di felelang teng
- se lemosa mmusi, ditiragalodikgolo le moanelwamogolo.

Go ya go tthalosiwa dintlha tse tlhano tse di fa godimo tse tsa botlhokwa jwa setlhogo.

(i) **Setlhogo se laola ditiragalo**

Ditiragalo tse di laolwang ke setlhogo ke ditiragalo tsa botlhokwa. Ditiragalo tsa botlhokwa ke ditiragalo tse di tshwanetseng go nna teng mo sekwalweng. Go tla nopolwa dikao tsa ditiragalo tsa botlhokwa mo go *Se se jeleng rre*, e leng:

Tiragalo ya botlhokwa ya ntlha: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe.**

Tiragalo ya botlhokwa ya bofelo: **Kwa bofelong o tsena mo mathateng.**

Ditiragalo tsa botlhokwa ke ditiragalo tse go ka tweng ke dipinagare tse terama e, ya *Se se jeleng rre* e theilweng mo go tsona. Tatelano ya ditiragalo tse tsa botlhokwa, ya ntlha le ya bofelo, di laolwa ke setlhogo. Kgang e, e tla tthalosiwa sentle kwa pele.

(ii) Setlhogo se golaganya ditiragalo

Ditiragalo tsa botlhokwa tse pedi tse, e leng tiragalo ya botlhokwa ya ntlha le ya bofelo di lomaganngwa ke setlhogo go nna selo se le sengwe. Ditiragalo tsa kwa tshimologong le tse di kwa bokhutlong di a golagana.

(iii) Setlhogo se laola ditiragalo

Nako le lefelo tsa ditiragalo tsa botlhokwa tse pedi tse, le tsona di laolwa ke setlhogo. Ke go re ke setlhogo se se laolang tikologo. Sekao mo go *Se se jeleng rre* ke tiragalo ya go re **kgosi Selebi o tswa kwa ga gagwe mo mosong (nako) mme o ya kwa ga Mmapitsa (lefelo)**. Ka jalo tikologo ya terama e, e laolwa ke setlhogo.

**(iv) Setlhogo se bontsha mo dikgang di simololang
teng le mo di felelang teng**

Ke setlhogo se se laolang tshimologo ya ditiragalo tsa terama e ya ga Ntsime, mme ke sona se laolang le bokhutlo jwa tsona, ke go re ke sona se dirang gore tiragalotshwanelo e ya ntlha, e leng: **go nyatsa lelapa ga kgosi Selebi**, e nne yona ya ntlha mme tiragalotshwanelo ya bofelo, e leng: **go nna mo mathateng ga kgosi Selebi**, e nne yona ya bofelo.

(v) Setlhogo se laola ditiragalodikgolo le baanelwabagolo

Go nna teng ga ditiragalodikgolo tse, e leng **go nyatsa lelapa ga kgosi Selebi le go nna mo mathateng ga gagwe** di laolwa ke setlhogo sa terama e.

Setlhogo se lemosa mmuisi **baanelwabagolo** ba terama e e theilweng mo go bona. Ka jalo setlhogo se bothokwa mo tshekatshekong ya diteng. Malimabe (1993:62) fa a tswelela pele ka mosola wa setlhogo o tthalosa gore setlhogo ke motheo wa tshekatsheko ya diteng ka gone dielemente tsotlhe tsa diteng di laolwa ke sona.

1.6.2. Thulaganyo (Poloto)

Thulaganyo ke letlalo la bobedi la sekwalwa. Cuddon (1976:676) fa a tthalosa lereo le a re:

Plot is a plan, design, scheme or pattern of events in a play, poem or work of fiction and further, the organisation of incidents and characters in such a way as to induce curiosity and suspense in the spectator or reader.

Se Cuddon a se tthalosang ke go re thulaganyo ke polane (plan). Ke go re ke mo baanelwa le ditiragalo tsa diteng di rulaganngwang teng. Mokwadi fa a rulaganya dikgang tse, o di baakanya gore di ngoke mmuisi. Fa a tswelela pele Cuddon o bua ka moo Aristotle a tthalosang gore dikgang tsa thulaganyo di tshwanetse go nna le tshimologo, bogare le bokhutlo. Ditiragalo tseo, go ya ka Serudu (1992:48), di tshwanetse go latelana go ya ka bothokwa jwa tsona.

Groenewald (1992:22) ena a re dikgang tsona tse, di fiwa tiro, ke go re baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo, e leng tsona dielemente tsa thulaganyo, di fiwa tiro. O tswelela pele ka go re mokwadi a ka oketsa dikgang fa a rulaganya ditiragalo tsa sekwalwa. Fa a tthalosa kgang e a re:

Mongwadi o ikgethela ditaba le ditiragalo tše a ratago go di šomiša ge a ngwala sengwalo. Ge a rata a ka oketša ka ditlhalošo tše dingwe tše di sa kwanego le diteng. Ditaba tše ka moka di rulaganywa gore di lebane le maikemišetšo/tebanyo ya gagwe.

Se se tthalosiwang ke Groenewald ke go re mokwadi o itlhophela ditiragalo tse di botlhokwa tse a ratang go di dirisa fa a kwala sekwalwa.

▪ **Thitokgang**

Peck and Coyle (1984:41) fa ba tthalosa **thitokgang** ba re:

The theme of work is the large idea or concept it is dealing with.

Se Peck le Coyle ba se kayang ke go re thitokgang ke yona kangkgolo e mokwadi a kwalang ka ga yona. Gona mo ntlheng ya thitokgang, Mojalefa (1993:74) a re:

Ke ge mongwadi a hlaloša kgopolo go ba tebelelo ya gagwe ge a ngwala mabapi le taba goba tiragalo yeo a e lemogilego bophelong. Ke motheo wa sengwalwa sa mongwadi.

Mojalefa o gatelela gore thitokgang ke yona motheo wa sekwalwa. Mokwadi o tsweledisa thitokgang pele ka go tlotla dikgang tse a di rulagantseng. Ke go re thitokgang ke yona e laolang thulaganyo.

Go ka akaretswa ka go re thulaganyo ke foreime e ditiragalo tsa sekwalwa di diragalelang mo go yona. Mokwadi o rulaganya dikgang tse go tthagisa maikalelo a gagwe, a e leng ona thitokgang.

1.6.3. Setaele (Mokwalelo)

Le fa maikaelelo a tlotlhomiso e, e le go sekaseka matlalo a mabedi a ntlha a sekwalwa, e leng diteng le thulaganyo, puo le setaele (mokwalelo) le tsona, jaaka letlalo la bofelo la sekwalwa di ya go tthalosiwa ka bokhutshwane fela.

Puo le setaele (mokwalelo) ke letlalo la boraro, e leng la bofelo la sekwalwa. Holman (1936:514) fa a tthalosa puo le setaele (mokwalelo) a re ke:

The arrangement of words in a manner in which at once best express the individuality of the author on the idea and intent in his mind.

Se Holman a se tthalosang ke go re puo le setaele ke mokgwa o mokwadi a itlhalosang ka teng ka go dirisa mafoko a a rileng. Groenewald (1991:79) ena o di baya jaana:

Ge polelo e šomišwa ka mokgwa wa gore mongwadi a itlhalošē go bolelwa ka ga mongwalelo/setaele sa gagwe. Setaele se bonagatšwa ke go šomišwa ga mantšu le mafoko.

Go mo pepeneneng gore Groenewald o gatelela fa mokwalelo o golagane le puo. Go ka twe puo ke karolo ya mokwalelo ka gonne e dirilwe ka mafoko le dipolelo. Ka jalo mokwalelo o golagane le ka moo puo e dirisiwang ka teng. Ke ka ntlha e Mojalefa (1995:40) a reng:

Ke polelo yeo e tlišago moko wa ditaba. Ke yona polelo yeo mongwadi a dirago segwera le mmadi gobane mongwadi o ntšha khuduego. Go gatelelwa gore mongwalelo ga o laolwe ke dikapolelo fela, eupša o laolwa le ke khuduego le maikutlo tšeo di tšwetšago moko wa ditaba.

Se se bolelwang ke Mojalefa ke go re go tshwanetswe ga tlhokomelwa gore puo le setaele (mokwalelo) ga di laolwe ke dikapuo fela, gape di ka laolwa ke maikutlo a mokwadi a tlhagisang thitokgang ka ona.

1.6.4. Matlhotlhapelo

Bontsi jwa basekaseki ba matlhotlhapelo ba lebaganya matlhotlhapelo le terama. E kete botlhangwa jo jwa matlhotlhapelo bo totisiwa mofutatlhangwa wa terama ka gale. Smith (1983:294) fa a tlhalosa matlhotlhapelo a re:

Tragedy is a drama in which the protagonist falls from happiness to misfortune as a result of *harmatia* or tragic flaw. The falling protagonist who elicits from the audience most pity and terror occupies from the beginning a high station of authority.

Smith o gatelela gore mo terameng ya matlhotlhapelo molwantshiwa o welwa ke masetlapelo ka ntlha ya makoa a gagwe. Molwantshiwa a ka simolola e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo fela a ka wa ka ntlha ya makoa a gagwe. Ka jalo mmuisi ga a itsalanye le ena.

Peck and Coyle (1984:96) le Mogapi (1991:1) le bona tihaloso ya bona e sa ntse e lebagane le terama ka gone le bona ba re terama ya matlhotlhapelo ke mofutakwalwa wa motshameko o mo go ona batho ba le bantsi ba tsenang mo mathateng gongwe ba be ba latlhegelwe ke matshelo a bona.

Go ya ka Holman (1936:532), matlhotlhapelo, ga a ame terama fela, a ama le dikwalwa tse dingwe mo moanelwa kgotsa motho wa maemo a a kwa godimo, a welwang ke madimabe. Fa a netefatsa kang e ya gagwe Holman a re:

In the middle ages the term tragedy did not refer to drama but to any narrative which recounted how a person of high rank through illfortune or his own vice or terror, fell from high estate to low.

Se se gatelelwang ka matlhotlhapelo ke go re moanelwamogolo wa sekwalwa se, ke yo o utlwehang botlhoko ke mmuisi ka gale. E bile mofuta o, wa sekwalwa o theilwe mo godimo ga khuduego kgotsa maikutlo a mokwadi. Ka jalo puo e tshwanetse go nna ya maikutlo a a lebaganeng le kutlobotlhoko (Malimabe, 1995: 28).

1.6.5. Phatose (Phathos)

Cuddon (1996:681) fa a tlhalosa “phatose” a re:

From the greek root for suffering or deep feeling is the quality in art and literature which stimulates pity, tenderness or sorrow in the the reader or viewer.

Se Cuddon a se tlhalosang ke kutlobotlhoko e kgolo thata, e e feteletseng ya moanelwamogolo. Ka ntlha ya mathata a a mo diragalelang mmuisi o gapeletsega go mo utlwela botlhoko. Ke ka ntlha e Priminger le Brogan (1993:889) ba lebaganyang mofuta o wa sekwalwa le go kgotlha maikutlo a mmuisi fa ba re ke:

evoking an audience’s emotion in order to use them as a means of persuasion.

Puo e, e bua gore moanelwa yo o kgotlha maikutlo a mmuisi gore a mo utlwele botlhoko. Mmuisi o utlwisiwa botlhoko thata go tloga kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong. Go tla tlhokomelwa gore molwantshiwa wa teng ke motho wa mofuta mang. Ke go re a ke motho wa ka gale fela kgotsa ke yo o tlhokang makoa. (Malimabe, 1995 : 29).

Go ka akaretswa ka go re sekwalwa sa “phatose” se lebagane le kutlobotlhoko e e feteletseng. Le fa ditiragalo tsa teng e le tse di siameng molwantshiwa ena o tsena mo mathateng ka dinako tsoitlhe.

• **Pharologano magareng a matlhotlhapelo le “phatose”**

Sekwalwa sa matlhotlhapelo se lebagane le masetlapelo ka gonne se na le diponagalo tsa go utlwise botlhoko, fa sekwalwa sa phatose sona se lebagane le go utlwise botlhoko go go feteletseng. Le fa moanelwamogolo wa sekwalwa sa matlhotlhapelo e le motho wa maemo, o na le go wa mo maemong a a gagwe ka ntlha ya makoa a gagwe a a rileng. Moanelwamogolo wa sekwalwa sa “phatose” ena ke motho wa ka gale, ke go re motho fela, yo o se nang makoa, mme le fa go le jalo o welwa ke mathata.

Thulaganyo ya sekwalwa sa “phatose” ga e a raraana, fa ya sekwalwa sa matlhotlhapelo e raraane, go ya ka Malimabe (1995:129). Pharologano e e fa godimo e, e ka akarediwa ka lenaneo le le latelang.

Matlhotlhapelo	Phatose
Molwantshiwa	
* Moanelwamogolo o na le makoa.	* Moanelwamogolo ga a na makoa fela o wela mo masetlapelong a a feteletseng.
* Molwantshiwa ke motho wa maemo	* Molwantshiwa ke motho fela
* Moanelwamogolo o simolola e le motho yo o lesego fela o feleletsa ka kutlobotlhoko.	* Moanelwamogolo o utlwisiwa botlhoko go tloga kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong.

Ditiragalo

* Ditiragalo di raraane

* Ditiragalo ga di a raraana

1.7. TSAMAISO YA DIKGANG

Mo kgaolong ya ntlha go ne ga gatelwa gore terama e botlhokwa ka gonne e lebagane le botshameki. Fa terama e e sekasekwa, go tlhokometswe letlhakore la kanedi le la tiragatso, le fa gona go totilwe la kanedi thata.

Mo mokgweng wa tlhotlhomiso go dirisiwa mareo a le mabedi, e leng go tlhalosa (define) le go ranola (interpret) go bontsha ka moo a farologanang ka teng.

Go tlhalositswe dikgopolo tse di latelang, e leng, thulaganyo, puo le setaele (mokwalelo) matlhotlhapelo le “phatose”.

Kgaolo ya bobedi e ya go tlhalosa diteng tsa terama e ya ga Ntsime, go totilwe baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo.

Kgaolo ya boraro yona e ya go sekaseka thulaganyo I, mo go tla tlhalosiwang thitokgang, kakanyetso, thaetlele, dikgato tsa thulaganyo, tshenolo, dielemente tsa tshenolo le tiriso ya dielemente tsa thulaganyo.

Mo kgaolong ya bone go tla tlhokomelwa thulaganyo II, e e tla tlhagisang tiriso ya thitokgang, dikgato tsa thulaganyo e e lebaganeng le tshenolo mmogo le semelo sa molwantshiwa.

Kgaolo ya botlhano e lebagane le thulaganyo III, fa go yang go sekasekwa semelo sa molwantshi.

Kgaolo ya borataro e lebagane le thulaganyo IV, fa go tla tlhalosiwang ditiragalo, tiriso ya dithekeniki tsa tshenolo le tsa phuthologo, tlhaloso ya dithekiniki tsa phuthologo, tlhaloso ya setlhoa, kakaretso ya ditiragalo tsa setlhoa, tlhaloso ya tharabologo, kakaretso ya ditiragalo tsa tlharabologo le go kwala ga terama ya matlhotlhapelo le ya maitsholo.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1. DITENG

2.2. MATSENO

Le fa kakanyo e e setse e tlhalositswe mo kgaolong e e fetileng, Groenewald (1992:18) o sa ntse a e gatelela ka go re ke dikgang fa di lemogiwa ka botsona pele mokwadi a ka bua gongwe a kwala ka ga tsona.

Fa go sekasekwa diteng tsa *Se se jeleng rre* go ya go tlhokomelwa **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. Lenaneo le le tla latelwang ke:

- kakaretso ya *Se se jeleng rre* ... gore maikaelelo a tshekatsheko e a tle a lemogiwe ka botlalo le go re mmuisi a tlhaloganye terama e.
- Setlhogo
- Tlhaloso ya dielemente tsa diteng
- Tiriso ya dielemente tsa diteng

2.3. KAKARETSO YA DITENG TSA SE SE JELENG RRE

Kgosi Selebi o simolola go nna le kgatlhego mo go Mmapitsa, mme se se dira gore a ikgatholose lelapa la gagwe. O simolola go tenegela mosadi wa gagwe, Senwametsi. Senwametsi o bolelela bommangwanaagwe Selebi ka mokgwa o ba tshelang ka ona mo lelapeng la bona. Borangwanaagwe Selebi ba leka go buisana le ena gore a tlhokomele lelapa la gagwe, fela kgosi Selebi o gana go ba reetsa. Selebi o tswelela ka go kgoba Senwametsi

ka mafoko, a mmita lekgalagadi le le sa tsholeng bana. Pelo ya ga Senwametsi e nna e utlwile bothoko ka metlha.

Ditsala tsa ga Mmapitsa, e leng Kedisaletse le Sodialapa ba leka go bua le Mmapitsa gore a se ka a thubela kgosi Selebi lelapa, fela Mmapitsa o gana go reetsa. Tsala ya ga Mmapitsa e kgolo, Mmasera, o mo gakolola gore a tshelele kgosi Selebi meratiso mo dijong go tiisa lerato la gagwe. Ngaka Seremane o a bidiwa mme o ntsha meratiso e Mmapitsa a tla e dirisang.

Kgosi Selebi o etela kwa ga Mmapitsa. Mmapitsa o mo tshelela meratiso mo dijong. Meratiso e, e dira gore fa kgosi Selebi a tsena kwa ga gagwe a bo a itlhakanya tlhogo gore a kgone go boela kwa ga Mmapitsa.

Banna ba lekgotla ba tshwenngwa ke go nna ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa ka gonne lelapa la ga Mmapitsa le itsege ka boloi. Ba ikopanya le borangwanaagwe Selebi go utlwa gore bona ba reng ka tiragalo e. Banna ba lekgotla mmogo le borangwanaagwe Selebi ba dumelana gore ngaka e bidiwe go tla go tlhatlhoba Selebi. Fa ngaka Lefifi a bua gore kgosi Selebi o jesitswe meratiso, Selebi o a gana mme o ngalela kwa ga Mmapitsa. Fa a fitlha kwa ga Mmapitsa o mmolelela tsotlhe tse di builweng ke ngaka Lefifi. Mmapitsa o bua ka boikgantsho gore o tla swabisa bakgosing, a belegela kgosi Selebi ngwana wa mosimane yo o tla tsogang a tsaya bogosi jwa motse wa ga Selebi.

Kedisaletse le Sodialapa ba bolelela Senwametsi gore Mmapitsa o mo mmeleng. Moserwa o ba araba ka go re Senwametsi le ena o na le **dikgwedi di le tharo** a le mo mmeleng. Selebi o utlwa kang e ka Mmapitsa. Fa a fitlha kwa gae o ngongoregela gore ke eng Senwametsi a sa mmolelela fa a le mo mmeleng. Senwametsi o leka go tlhalosa fela

Selebi o gana go reetsa mabaka a gagwe, mme o leka go itatola ngwana wa ga Senwametsi.

Senwametsi o ikopela go ya go belegela kwa gaabo ka gonne Mmapitsa o ikaeletse go mmolaya mmogo le ngwana yo a mo imileng.

Mmapitsa o tshola ngwana wa mosimane, **Bankgoditse**. Kgosi Selebi o begela borangwanaagwe ngwana yo mme o ba bolelela le go re ke ena a tla tsayang bogosi jwa gagwe, fela borangwanaagwe ba a gana. Senwametsi le ena o belega mosimane, **Kebotsaletswe**. Tiragalo e e utlwisa pelo ya ga Mmapitsa botlhoko thata, mo a bileng a ikaelela go bolaya kgosi Selebi le ngwana wa ga Senwametsi.

Go nna le kgotlhang fa gare ga Selebi le borangwanaagwe fa ba mo gakolola gore a batle ngaka e tshware lelapa la gagwe. Jaaka gale, Selebi o ngalela kwa ga Mmapitsa. Se se kgontsha Mmapitsa go diragatsa maikaelelo a gagwe a go bolaya Selebi. Mmapitsa o tsholela kgosi Selebi dijo tse di tshetsweng botlhole jo bo bolayang. Fa kgosi Selebi a fitlha kwa gae o simolola go segwa ke mala a a botlhoko. Pele a swa o kopa maitshwarelo mo go Senwametsi, Kebotsaletswe mmogo le borangwanaagwe.

Kebotsaletswe o tshwenyegile thata ka loso lwa ga rraagwe. O rata go itse gore rraagwe o jelwe ke eng. Mmapitsa le Mmasera ba romela Bankgoditse kwa go Moratwe go mo neela botlhole gore a bo tsholele **Kebotsaletswe** mo dijong. Moratwe o itira yo o dumelang, fela fa a fitlha kwa gae o begela Kebotsaletswe tsotlhe. Kebotsaletswe le Moratwe ba ikaelela go **ipusolsetsa ka bona botlhole jo**. Ba kopa Mmasera go dirisa botlhole jo go ba bolaela Mmapitsa le Bankgoditse mme ba mo solofetsa tuelo ya dikgomo tse dintsi. Mmasera o a dumela.

Mmasera o simolola ka go tshelela Bankgoditse botlhole mo morogong. Fa a fitlha kwa gae o swela mo phaposing ya gagwe ya borobalo. Mmasera o itira yo o utlwileng botlhoko thata gore Mmapitsa a se ka a lemoga. Morago ga malatsinyana Mmasera o tshelela Mmapitsa botlhole mo dijong fa a ntse a mo apeela. O sadisa lenathwana la botlhole go le neela Kebotsaletswe. Mmapitsa o kubugelwa ke mala a a botlhoko, mme o a swa.

Kebotsaletswe le Moratwe ba tshalosetsa bakgosing gore Mmapitsa le morwae ba bolailwe ke eng. Ba ba bontsha lenathwana la botlhole le Mmasera a le sadisitseng.

2.4. SETLHOGO

Setlhogo ke kgang e nnye e e golaganyang ditiragalo. Setlhogo sa *Se se je leng rre* ke: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o nna le mathata.** Setlhogo se se lebagane le terama e ka gonne motho mongwe le mongwe yo o nyatsang lelapa la gagwe kwa bokhutlong o iphitlhela a tsena mo mathateng a a sa itseng gore o tla tswa jang mo go ona.

Mo go *Se se je leng rre* go tla lemogiwa gore **kgosi Selebi** o nyatsa lelapa la gagwe ka go ratana le Mmapitsa mme kwa bokhutlong o lebagana le matlhotlhapelo a loso, a a tlohwang ke Mmapitsa yo Selebi a neng a ithaya a re o a mo rata.

2.5. TLHALOSO YA DIELEMENTE TSA DITENG

Go na le dielemente di le nne tsa diteng, e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Tshekatsheko e e ya go tlhokomela dielemente tse ka bongwe ka bongwe.

2.5.1. Baanelwa

Mojalefa (1995:7) o bua gore baanelwa ke bona elemente ya ntlha ya diteng tsa sekwalwa. Gape Mojalefa (1996:5), Groenewald (1993:9) le Strachan (1988:11) ba bua fa baanelwa e se batho fela, jaaka basekaseki ba bangwe ba kaya. Ba re le dilo, jaaka diphologolo, didiriswa le dilo tse dingwe fela tse di sa tsheleng e ka nna baanelwa. Tota baitseanape ba molebo wa kanedi (narratology) ba bua ka didiragatsi (akteur/actants). Ke ka moo Strachan (1988:11) a reng:

Akteurs word beskou as instansies wat handelinge verrig. Hulle is nie noodwendig menslik nie, want 'n hond, of 'n masjien kan byvoorbeeld as akteur optree.

Mosekaseki wa ntlha yo o simolotseng go bua ka didiragatsi ke Bal (1980:14 -15) fa a gatelela gore bogolo go ka twe baanelwa ke batshameki (akteurs) go na le go re go twe ke batho.

2.5.2. Ditiragalo

Groenewald (1991:15) o tthalosa fa ditiragalo e le elemente ya bobedi ya diteng. Grobblers (1987:246) fa a tsweledisa pele kakanyo e, a re ditiragalo ke tsona tse di diragalelang baanelwa le maemo kgotsa mabaka a ba iphitlhelang ba le mo go ona. Go tiisetse kgang e Strachan (1988:70) a re:

Gebuertenis word veroorsak of ondergaan deur akteurs en impliseer die oorgang van toestand na 'n ander toestand.

Se Strachan a se gatelelang mo puong ya gagwe ke go re ditiragalo di diragala go ya ka tatelano, ke go re go tswa mo maemong a mangwe go ya go a mangwe. Groenewald (1991:19) fa a tlhalosa tatelano ya ditiragalo a re:

Mongwadi o phetha mo diteng di thomago
gona le moo di felelago gona. Sephetho se se
laolwa ke sererwa.

Gronewald o tlhalosa gore mokwadi o bontsha tshimologo le bokhutlo jwa diteng tsa sekwalwa. O tswela pele ka go tlhalosa gore tiragalo e lebagane le moanelwa. Ke go re ke se se diragalelang moanelwa kgotsa se a se dirang. Ditiragalo le tatelano ya tsona di laolwa ke setlhogo. Go nna teng ga tatelano ya tsona (ditiragalo) go tlholwa ke setlhogo.

2.5.3. Tikologo

Serudu (1989:49) o tlhalosa tikologo jaana:

Ke lefelokakaretšo, nako ya histori, mabaka a
leago tšeo go tšona ditiro goba ditiragalo tša
padi goba papadi di phethelwago go tšona.

Se Serudu a se gatelelang ke go re tikologo ke nako le lefelo tse ditiragalo di diragalelang mo go tsona.

Potter (1967:27) o tswaledisa pele kakanyo e ka go tlhalosa gore tikologo e na le matlhakore a le mabedi, e leng nako le lefelo.

Patlisiso e e ya go aroganya tikologo ka dikarolo tse pedi tsa yona. Mo

tshekatshekong go tla simolola ka letlhakore la nako mme go latele la lefelo.

- **Nako**

Mojalefa (1993:64) a re nako ke elemente ya boraro ya diteng. Fa a tswelela pele ka kgang ya gagwe a re:

Nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona go tloga nakong ya go feta, go feta nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo.

Se se gatelelwang ke go re ditiragalo ga di simolole go nna teng gona jaanong mme ga di felele jaanong, di sa ntse di tla nna teng. Ena Mojalefa o tswelela pele gape ka go tihalosa gore tiro e kgolo ya nako ke go ela tlhoko mabaka a a jaaka motsotso, ura, beke, kgwedi, ngwaga, jalo jalo. A re nako e thusa go lemosa mmuisi tatelano ya ditiragalo.

Gore nako e tlhaloganngwe sentle go tla lemogwa fa go na le mefuta e le mebedi, e leng:

Nako ya kanegelo (story time) le nako ya diteng (narrating time).

Chatman (1980:62) o tihalosa pharologano magareng ga nako ya kanegelo le nako ya diteng ka go re:

There is reading-time and there is plot time, or, as I speak to distinguish time, discourse-time, it takes to peruse the discourse and story-time, the duration of the purported events of the narratives.

Se Chatman a se tšhalosang ke go re nako ya kanegelo le nako ya diteng di a farologana. Go na le nako ya diteng, go na le nako ya kanegelo.

Go tšwelela go ya pele **bamolebo** wa kanedi (narratological scholars) ba bua fa nako e ka aroganyetswa pele ka dikarolo tse tharo jaana:

- (i) nako e e rileng
- (ii) nako ya ditiragalo
- (iii) nako ya loago

Dikarolo tse tharo tse tsa nako di ya go tšhalosiwa moragonyana gona mo kgaolong e.

▪ **Lefelo**

Groenewald (1993:8) o tšhalosa lefelo ka go re:

Lefelo ke elemente ya bone, e leng ya bofelo ya diteng. Ke mafelo ao baanegwa ba phelago go ona, ke moo ditiragalo tša sengwalwa di diregago gona.

Groenewald o gatelela gore lefelo ke mo go fithelwang baanelwa ba sekwalwa. O tswelala pele ka go tthalosa gore lefelo ke mo tiragalo e diragalang teng jaaka motse o o rileng, naga, jalo jalo.

Tlhaloso e ya ga Groenewald e netefatswa ke Marggraff (1994:64) fa a re:

Place is considered to be a physical spot at which events take place and at which characters are positioned.

Marggraff le ena o gatelela gore lefelo ke mo baanelwa ba sekwalwa ba diragatsang ditiragalo teng.

Fa go buiwa ka mafelo a sekwalwa go gatelelwa thata mafelo a ditiragalo di diragalelang mo go ona. Mafelo a botlhokwa ka gonne a laola phetogo ya ditiragalo mme le ona a laolwa ke setlhogo.

Mojalefa (1997:27) o aroganya mafelo ka dikarolo di le pedi, e leng:

- (i) Mafelo a a rileng
- (ii) Mafelo a ditiragalo

Mafelo a le ona a tla tthalosiwa gona mo kgaolong e kwa moragonyana.

2.6 KAKARETSO

Go ka rungwa dielemente tse, tsa diteng ka go re tiro e kgolo ya baanelwa ke go tlhagisa ditiragalo ka gonne e le bona batshameki (akteurs). Ditiragalo tsona di diragalela baanelwa. Mokwadi o bontsha mo

ditiragalo di simololang teng le mo di felelang teng, mme ditiragalo tse di laolwa ke setlhogo.

Tiro e kgolo ya nako ke go tlhokomela mabaka a a jaaka motsotso, ura, beke, kgwedi, ngwaga, jalo jalo. Lefelo lona le laola phetogo ya ditiragalo, mme le lona le laolwa ke setlhogo.

2.7. TIRISO YA DIELEMENTE TSA DITENG

2.7.1 Baanelwa

Fa baanelwa ba diteng ba tlhagisiwa mo sekwalweng ba ka aroganngwa ka ditlhopha di le pedi, e leng **baanelwabagolo** le **baanelwabatlalets** gore go tle go kgonwe go lemoga kamano ya bona fa ba tshela mo lefatsheng le la bona. Kamano e ya baanelwa e laolwa ke setlhogo, ka jalo setlhogo se tla tlhokomelwa mo go tlhagiseng mefuta e mebedi e ya baanelwa.

Mefuta e mebedi e ya baanelwa e bothokwa, le fa go le jalo patlisiso e, e ya go itebaganya le baanelwabagolo fela. Bona ba tla bidiwa moganediwa le moganetsi. Mareo a mabedi a a ya go tlhalosiwa.

- **Moganediwa**

Malimabe (1995:76) o tlhalosa gore moganediwa ke moanelwa yo mogolo yo o ganediwang go siama ga gagwe. Tlhaloso e ya ga Malimabe e tlaleletswa ke Mojalefa (1995:6) fa a re:

Mongangišwa ke moanegwa wa go loka yoo a

ratago go tšweletša pele dikakanyo tšeo tša go loka eupša o a ganetšwa. Yena o thibelwa ke mongangiši.

Go ya ka tlhaloso ya Mojalefa, moganediwa ke moanelwa yo o siameng ka gonne o dira dilo tse di siameng, fela o ganetswa ke moganetsi go diragatsa dikakanyo tsa gagwe tse di siameng.

Mo go *Se se jeleng rre* **mogamediwa ke kgosi Selebi** ka gonne o rata go tswelidisa pele dikakanyo tsa gagwe, fela o thibelwa ke moganetsi, e leng Senwametsi.

- **Moganetsi**

Go ya ka Mojalefa (1996:6) moganetsi le ena ke moanelwa yo mogolo yo o lebaganeng le go se siame ka gonne o ganetsana le moanelwa yo babuisi ba mo ratang. Ke go re o ganana le ditiro tse dintle tsa mogamediwa.

Mo terameng ya *Se se jeleng rre*, **moganetsi ke Senwametsi** ka gonne o a itse gore ga a kgone go tsholela kgosi Selebi ngwana, ka jalo o utlwa botlhoko fa Selebi a ya go ipatlela mosadi yo mongwe yo o tla mo tsholelang ngwana. Ke ka ntlha e a mo thibelang go atlega mo maikaelelong a gagwe.

- **Kamano ya baanelwa**

Lereo le, kamano, le supa ka moo baanelwa ba tshelang mmogo ka teng le ka mo ba tsalanang ka teng fa ba lebagantshwa. Groenewald (1991:39) o gatelela kgang e ka go re:

Kamano ke ka moo ditaba/batho di tswalanago ka gona.

Mo tlhalosong ya gagwe Groenewald o gatelela mokgwa o baanelwa ba tsalanang ka ona.

Kamano e, e ya go lebagannngwa le moganetsi le moganediwa. Go na le lenaneo le le rileng la kamano ya baanelwa la go sekaseka baanelwa ba diteng. Fa go batlisisiwa ka ga kamano ya baanelwa go tla latelwa lenaneo le le tlhagisitsweng ke Groenewald (1993:11), Malimabe (1995:15) mmogo le Mojalefa (1995:10). Lenaneo le la boMojalefa le farologana go le gonnye le la ga Strachan (1995:25). Pharologano e e tlholwa ke tiriso ya mareo le ya setlhogo mo letlalong la diteng. Mo thothhomisong e, go tlile go latelwa lenaneo le:

- Tebagano
- Bokgontshi
- Boganetsi
- Bothusi
- Bothusegi

Jaanong go tla latela tlhaloso le tiriso ya mareo a jaaka a lebagantswe le moganetsi le moganediwa.

Moganetsi : Senwametsi

(i) Tebagano

Mojalefa (1995:20) o tlhalosa gore tebagano ke go lebaganya moganetsi le moganediwa. Malimabe (1995:78) o tsweledisa pele kang e ka go re:

Mo go bolelwa ka maikaelelo a moanelwa malebana le seo a ratang go se tsweletsa, ke go re go ka twe seo a se tsheleng go tsweletsa dikakanyo tsa gagwe. Ka jalo go lebagannwa baanelwa le ditiro tsa bona.

Puo ya ga Malimabe e gatelela gore tebagano e lebagane le maikaelelo a moanelwa a go diragatsa dikakanyo tsa gagwe. Maikaelelo a moganetsi, e leng Senwametsi ke go fedisa lerato la ga kgosi Selebi le Mmapitsa. Senwametsi ga a rate fa kgosi Selebi a ratana le Mmapitsa, ke ka ntlha eo a bolelelang bommangwanaagwe le borangwanaagwe gore ba bue le ena, ba mo ntshe mo lelapeng la ga Mmapitsa.

(ii) Bokgontshi

Malimabe (1995:78) o bua gore bokgontshi ke se se kgontshang, kgotsa se se tlhotlheletsang moanelwa go lwela se e leng tshiamo kgotsa tshwanelo ya gagwe. Tlhaloso e e tlalelediwa ke Mojalefa (1997:21) fa a re:

Gantshi bokgontshi bo lebagane le senaganwa(lerato, lehloyo, bobbe, bjalo bjalo). Bokgontshi bjoo go bolelwago ka bjona fa, ga se motho eupša ke selo se se naganwago.

Mojalefa o bua gore bokgontshi ga se motho. E ka nna selo sengwe le sengwe se se ka akangwang.

Senwametsi o kgontshiwa ke boitshoko jwa gagwe go diragatsa se e

leng maikaelelo a gagwe. Senwametsi o rata kgosi Selebi, ka jalo o itshokela tsotlhe tse a di dirang, mme o nna a mo amogela ka dinako tsotlhe fa a tsena mo lelapeng. Ga a re fa Selebi a tswa a ya kwa ga Mmapitsa le ena a tswa, a bona gore a ka ya kae.

Senwametsi o na le tsholofelo ya go re letsatsi lengwe dilo di tla boela mannong, mme gwa siama gape. Ka jalo boitshoko jwa gagwe bo mo dira gore a se ka a tlelwa ke kakanyo epe e e bosula.

(iii) Boganetsi

Malimabe (1995:79) a re boganetsi ke sengwe le sengwe se se ganetsang moanelwa go diragatsa maikaelelo a gagwe. Go le gantsi boganetsi joo bo ka nna ka tsela ya (a) seakanngwa, (b) motho kgotsa (c) selo. Mojalefa (1995:7) fa a tlaleletsa se se buiwang ke Malimabe a re:

Ka go rialo pelo goba letswalo (senaganwa) e
ka ganetša mongangiši goba mongangišwa
maikemišetšong a gagwe, goba moanegwa yo
mongwe le yena a ganetša mongagiši goba
mongangišwa dinepong tša gagwe. Kgopolong
yeo go gatelelwa thulano.

Tlhaloso ya ga Mojalefa le yona e lebagane le dilo di le tharo, e leng seakanngwa, motho le selo tse di ka kgoreletsang moganetsi kgotsa moganediwa go diragatsa maikaelelo a gagwe.

(a) Seakanngwa: Boopa

Senwametsi o ipona e le moopa, a sa kgone go tsholela kgosi Selebi bana. O palelwa ke go gogela Selebi mo lelapeng ka ntlha ya boopa jwa gagwe. Boopa jo ke jona bo dirang gore basadi ba bangwe, jaaka Mmapitsa, ba mo kgobe ka mafoko a a botlhoko. Bo tlosa le seriti sa gagwe mo setshabeng.

Motho : Mmapitsa

Mmapitsa o ganetsa Senwametsi go aga lelapa la gagwe le kgosi Selebi ka ntlha ya go re o amogela lerato la ga kgosi Selebi a ntse a itse gore Selebi o na le lelapa, e bile o ikaelela go swabisa Senwametsi ka go tsholela Selebi ngwana wa mosimane. Go bontsha sentle gore maikaelelo a ga Mmapitsa ke go thuba lelapa la ga Senwametsi. Le fa Senwametsi a leka go aga, ena o a thuba.

(b) Selo: Ntlo ya ga Mmapitsa, Meratiso

▪ **Ntlo ya ga Mmapitsa**

Ntlo ya ga Mmapitsa e thusa mo go ganetseng Senwametsi go diragatsa maikaelelo a gagwe ka gonne ke lefelo le Selebi a nnang mo go lona ka boiketlo. Ke lona lefelo le a tshabelang mathata a lelapa la gagwe kwa teng. Ke go re fa Selebi a ngala kwa ga gagwe o a itse gore o tla fitlhela mojako wa ntlo ya ga Mmapitsa o bulegile go mo amogela.

▪ **Meratiso**

Meratiso e kgosi Selebi a e jeleng kwa ga Mmapitsa e mo lebatsa Senwametsi. E mo tlhakanya tlhogo gore a bone Mmapitsa e le ena fela mosadi yo o mo tshwanetseng. Ga a kae Senwametsi e sa ntse e le mosadi wa gagwe. Ka jalo Senwametsi o palelwa ke go aga lelapa la gagwe. Meratiso ke yona e tiisang lerato la ga kgosi Selebi le Mmapitsa.

(iv) Bothusi

Go ya ka Mojalefa (1997:21) bothusi go ka twe ke selo sengwe le sengwe se se ka thusang moanelwa mo tebaganong ya gagwe. Ke go re e ka nna selo se motho a ka se akanyang kgotsa se se ka bonwang ka matlho mme sa thusa moanelwa go diragatsa maikaelelo a gagwe. Ka jalo go ka twe bothusi bo lebagane le (a) seakanngwa, (b) motho kgotsa (c) selo.

(a) Seakanngwa: Melao ya lelapa

Senwametsi o thusiwa ke melao ya lelapa go aga lelapa la gagwe, ke ka ntlha eo a sa tlogeleng Selebi fela. O nna a mo gakolola gore a tlhokomele lelapa la gagwe ka gonne ka letsatsi lengwe Modimo a ka ba gopola a ba tshegofatsa ka ngwana.

Melao e ya lelapa e ruta Senwametsi gore a se ka a rarabolola mathata a lelapa la gagwe a le nosi. O tshwanetse go nna a kopa thuso kwa go багаabo Selebi gore ba mo thuse go aga lelapa.

(b) Batho: Borangwanaagwe Selebi, bommangwanaagwe le banna ba lekgotla, ngaka Lefifi, Sedralapa le Kedisaletse

▪ **Borangwanaagwe Selebi, bommangwanaagwe le banna ba Lekgotla.**

Fa Senwametsi a nna le mathata mo lelapeng la gagwe o bolelela bagaabo Selebi go tla go buisana le Selebi. Bagaabo Selebi ba kgothatsa Senwametsi gore a se ka a fela pelo ka gonne ka letsatsi lengwe Modimo o tla ba araba mme gwa siama. Banna ba lekgotla le bona ba thusana le bagaabo Selebi go leka go aga lelapa le. Se se dira gore Senwametsi a nne le maatla, a lemoga gore ga a nosi mo mathateng a gagwe.

▪ **Ngaka Lefifi**

Le fa kgosi Selebi a nyatsa le go rogaka ngaka Lefifi, fela ngaka Lefifi ga a gane fa bagaabo Selebi ba mmita go tla go thusa. Senwametsi o ikantse ngaka Lefifi mme o dumela tsotlhe tse a di buang ka ga kgosi Selebi. Ngaka Lefifi o solofetsa Senwametsi gore ka letsatsi lengwe badimo ba tla mo araba. Se ngaka Lefifi a se buang se tiisa Senwametsi mo moweng mme se mo thusa go atlega mo maikaelelong a gagwe.

▪ **Sedralapa le Kedisaletse**

Sedralapa le Kedisaletse ba thusa Senwametsi ka go mo tlisetsa dikgang tsotlhe ka ga Mmapitsa. Senwametsi o utlwile ka bona gore Mmapitsa o mo mmeleng, e bile kgosi Selebi o tshepitsitse gore ngwana wa ga Mmapitsa e tla nna kgosi. Senwametsi o tsibosiwa ke Sedralapa le Kedisaletse gore Mmapitsa o ikaeletse go mmolaya mmogo le ngwana yo a mo imileng.

Ka thuso ya basadi ba babedi ba, Senwametsi o tšhomoga mo matsogong a ga Mmapitsa a a huparetseng letlhoo le kilo.

(c) Selo: Dithhare tsa ga ngaka Lefifi

Dithhare tsa ga ngaka Lefifi di thusitse Senwametsi gore le ena a ipone e le mosadi. Go utlwiwa ka Moserwa fa a bolelela Sedralapa le Kedisaletse gore Senwametsi o na le dikgwedi di le tharo a le mo mmeleng. Dithhare tse, tsa ga ngaka Lefifi di tlositse kakanyo ya ga Senwametsi ya go re ke moopa. Le ena o tshwana le basadi ba bangwe. O ikutlwa a na le seriti sa bosadi.

(v) Bothusegi

Mojalefa (1997:22) o tthalosa fa bothusegi bo lebagane le moganetsi kgotsa moganediwa fa a atlega kwa bofelong ka ntlha ya go rata go diragatsa maikaelelo a gagwe. Moganetsi, e leng Senwametsi, o a atlega mo go ageng lelapa la gagwe.

Mmapitsa o a itlhoboga ka ntlha ya fa a lemoga gore o paletswe ke go ntsha Senwametsi mo lelapeng la gagwe ka jalo o bona gore a bolae kgosi Selebi. Selebi o swa a itse gore mosadi yo a neng a mo tshwanetse ke Senwametsi, e bile o swela mo diatleng tsa gagwe. Ka jalo go ka twe moganetsi o a thusega.

Mogamediwa: Kgosi Selebi

(i) Tebagano

Maikaelelo a mogamediwa, e leng kgosi Selebi, ke go nyatsa lelapa. Kgosi

Selebi o nyatsa lelapa la gagwe ka go ratana le Mmapitsa. Lerato le la bona le tlhola mathata ka mo lelapeng la ga Selebi. Selebi o ikgatholosa lelapa la gagwe, o rogaka mosadi wa gagwe, Senwametsi, ka go mmita lekgalagadi le le sa tsholeng bana. Fa Selebi a sena go omana le Senwametsi, o a ingadisa gore a kgone go boela kwa ga Mmapitsa.

(ii) Bokgontshi

Kgosi Selebi o kgontshiwa ke lerato le a nang le lona mo go Mmapitsa go nyatsa lelapa la gagwe. Ka jalo go ka twe o kgontshiwa ke lerato. O ipona a rata Mmapitsa go gaisa Senwametsi, le dijo tsa gagwe ga a sa tlhole a di ja ka gonne o ja kwa ga Mmapitsa. Lerato la ga Mmapitsa le mo tlhakanya tlhogo gore a bo a iphitlhele a itlhokomolositse lelapa la gagwe. Selebi o kgontshiwa ke lerato go atlega mo maikaelelong a gagwe a go nyatsa lelapa.

(iii) Boganetsi

▪ Seakanngwa: Melao ya lelapa

Kgosi Selebi o ganetswa ke melao ya lelapa gore a nyatse lelapa la gagwe. O itse sentle gore jaaka e le monna wa lelapa ga a tshwanela go ikgatholosa lelapa la gagwe a bo a ipatlela legammaa kwa ntle. O tshwanetse go lebelela mosadi wa gagwe yo a mo nyaletsweng ke bagaabo le morafe.

Fa a na le mathata o tshwanetse go rerisana le bagaabo pele a ka tsaya tshwetso ya go ipatlela kwa a ka fulelang teng.

- **Batho: Bommangwane le borangwanaa Selebi, banna ba lekgotla, Sodialapa le Kedisaletse le ngaka Lefifi.**

Bommangwane le borangwanaa Selebi le banna ba lekgotla.

Senwametsi o rile go lemoga fa maemo a fetogile mo lelapeng la bona a itsese bagaabo Selebi. Borangwanaagwe le bommangwanaagwe Selebi ba leka go buisana le ena go mo thibela go nyatsa lelapa la gagwe. Banna ba lekgotla, e leng Rantho, Mosalagae le Radinku, le bona ba rile go lemoga fa kgosi Selebi a nna kwa ga Mmapitsa ba ikopanya le bagaabo Selebi. Bakgosing mmogo le banna ba lekgotla ba buisana le Selebi gore a kgaogane le lelapa la ga Mmapitsa mme a tlhokomele lelapa la gagwe, fela kgosi Selebi o gana go reetsa.

- **Ngaka Lefifi**

Ngaka Lefifi le ena o kgatlhanong le go nna ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa. O leka go gakolola Selebi gore o tla tswa mo lelapeng la ga Mmapitsa e le setopo fa a sa itlhokomele, fela Selebi o sa ntse a gana go reetsa. Le fa ngaka Lefifi a mo lemosa gore Mmapitsa o mo jesitse diphirimisi, Selebi o ntse a le manganga fela.

- **Sodialapa le Kedisaletse**

Sodialapa le Kedisaletse ga ba rate fa kgosi Selebi a nyatsa lelapa la gagwe. Sengwe le sengwe se Mmapitsa a se buang ka ga Senwametsi ba a se mmolelela.

Senwametsi o utlwile ka bona gore Mmapitsa o mo mmeleng. Kgosi Selebi ga a rate go bona Sodialapa le Kedisaletse kwa ga gagwe ka

gonne a itse gore ba tliseditse Senwametsi dikgang tse ena a sa mmoleleng tsona, ke ka ntlha eo a ba kobang.

(iv) Bothusi

- **Seakanngwa : Megagaru le boopa**

- **Megagaru**

Kgosi Selebi o thusiwa ke megagaru gore a nyatse lelapa la gagwe. Mosadi wa gagwe, Senwametsi, ga a mo tshwenye e bile ga a mo kobe mo lelapeng, fela ka ntlha ya megagaru ya gagwe, o ratana le mosadi mongwe, Mmapitsa. Se, se bontsha gore kgosi Selebi ga a kgotsofale mo lelapeng la gagwe ke ka moo a dirang dilo tse di sa siamang.

- **Boopa**

Selebi o tlhobogile Senwametsi. O bona e kete a ka se ka a tlhola a tshola bana ka gonne a mmona e le moopa. Kakanyo e, e thusa Selebi gore a kgone go nna le seipato sa go nyatsa lelapa la gagwe. Ke ka ntlha e a solofetsang Mmapitsa gore ngwana wa gagwe e tla nna kgosi.

- **Motho: Mmapitsa**

Motho yo o thusang kgosi Selebi go atlega mo maikaelelong a gagwe a go nyatsa lelapa la gagwe ke Mmapitsa. Fa kgosi Selebi a tlhaga a ngadile kwa ga gagwe, Mmapitsa o mo amogela ka lerato le le bolelo mo lelapeng la gagwe, e bile o mo solofetsa gore o tla nna a mo emetse ka dinako tsotlhe.

▪ **Selo: Ntlo ya ga Mmapitsa le meratiso**

Ka dinako tsotlhe kgosi Selebi o fitlhela mojako wa ntlo ya Mmapitsa o bulegile go mo amogela. Ntlo e, e thusa kgosi Selebi gore a nne le botshabelo fa a tlhaga a tenegile kwa ga gagwe. Ga go na sepe se se mo thibelang go tsena mo ntlong e, e ka nna bosigo kgotsa motshegare.

▪ **Meratiso**

Mmapitsa o tshelela kgosi Selebi meratiso mo dijong. Meratiso e, ke yona e thusang Selebi go nyatsa lelapa la gagwe. Fa a fitlha kwa ga gagwe, o tlhakana tlhogo, pelo ya gagwe e gopola kwa ga Mmapitsa mme o boela kwa teng. Ka jalo meratiso ke yona e thusang kgosi Selebi go diragatsa se e leng maikaelelo a gagwe, **go nyatsa lelapa la gagwe.**

(v) **Bothusegi**

Mogamediwa, e leng kgosi Selebi, o palelwa ke go atlega mo maikaelelong a gagwe a go nyatsa lelapa la gagwe ka gone kwa bofelong o a swa. Pele a swa o kopa maitshwarelo mo go Senwametsi, Kebotsaletswe le ba losika lwa kgosing. Ke gona a lemogang fa Mmapitsa e ne e se mosadi yo a mo tshwanetseng, ke ka moo a boelang gae go ya go swela teng. Ka jalo mogamediwa ga a thusega.

Kakaretso

Mo kgaolong e go akareditswe diteng tsa terama ya *Se se jeleng rre*. Morago go tlhalosiwa dielemente tse nne tsa diteng, e leng **baanelwa, ditiragalo nako le lefelo**. Fa go tlhalosiwa dielemente tse, botlhokwa

jwa setlhogo bo gateletswe. Mefuta e le mebedi ya baanelwa **baanelwabagolo** le **baanelwabatlalets** le yona e tlhokometswe. Baanelwabagolo ba arogantswe ka dikarolo di le pedi e leng **moganetsi** le **mogamediwa**. Go sekasekilwe kamano ya baanelwa ba go lebeletswe lenaneo la **tebagano, bokgontshi, boganetsi, bothusi le bothusegi** fa le lebagane le terama e ya ga Ntsime.

2.7.2. Ditiragalo

Kakanyo e ya ditiragalo e setse e tlhalositswe mme go ya ka Malimabe (1995: 66) ditiragalo di na le mefuta e e rileng e e ka aroganngwang ka dikarolo di le pedi, e leng **ditiragalodikgolo le ditiragalopotlana**.

Mofuta wa ditiragalodikgolo

Malimabe (1995:67) fa a tlhalosa mofuta o a re:

Karolo e, e lebagane thata le ditiragalotshwanelo.
Ditiragalotshwanelo ke ditiragalo tse di
tshwanetseng go nna teng mo sekwalweng. Ke
go re ke ditiragalo tse sekwalwa se theilweng
mo godimo ga tsona.

Malimabe o tlhalosa gore ditiragalotshwanelo di tshwanetse go nna teng mo sekwalweng. Ke go re ke tsona di dirang sekwalwa.

Tiragalo e laolwa ke setlhogo. Go ya ka setlhogo sa *Se se jeleng rre*, e leng: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o tsena mo mathateng**, go tla lemogiwa gore terama e, e na le ditiragatsotshwanelo di le pedi: (a) **go nyatsa** le (b) **tlhagelelo ya mathata kwa bofelong**. Ka

jalo go ka twe go nyatsa ke tiragalotshwanelo ya ntlha mme tlhagelelo ya mathata ke tiragalotshwanelo ya bofelo.

- **Tiragalotshwanelo ya ntlha: go nyatsa lelapa**

Go ya ka Mojalefa (1995:4) mofuta o wa tiragalo o lebagane le tiragalo e kgolo e go ka tweng e sosobanya ditiragalo tsa matseno a sekwalwa. Ke yona pinagare ya ditiragalo tsa matseno a sekwalwa. Fa go ka buisiwa mo go *Se se jeleng rre*, go tla lemogiwa gore ke: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe.**

Kgosi Selebi o ikgatholosa Senwametsi ka ntlha ya go re a bone lerato la mosadi mongwe, Mmapitsa. Go tsoga tsholele ka fa lelapeng la ga kgosi Selebi ka gone a re Senwametsi ga a mo tsholele ngwana. Ke go re kgosi Selebi o ipata ka go re Senwametsi ga a belege, ke ka moo a yang go nna le Mmapitsa, ba aga lelapa mme ba nna le ngwana.

- **Tiragalotshwanelo ya bofelo: tlhagelelo ya mathata**

Mojalefa (1995:5) o tlhalosa mofuta o wa tiragalo ka go re ke tiragalo e kgolo e ditiragalo tsa bokhutlo jwa sekwalwa di theilweng mo go yona. Ke go re ke tiragalo e e rumang ditiragalo tsa bofelo tsa sekwalwa. Go tla tlhokomelwa gore tiragalotshwanelo ya bofelo e akaretsa ditiragalo tsa fa gare le tsa bokhutlo jwa sekwalwa se. Tiragalo e mo go *Se se jeleng rre* ke: **tlhagelelo ya mathata.**

Go ratana ga kgosi Selebi le Mmapitsa go tlišetsa kgosi Selebi mathata a a seng kana ka sepe. Borangwanaagwe kgosi Selebi mmogo le banna ba lekgotla ba lekile go bua le ena (kgosi Selebi) gore a kgaogane le lelapa

la ga Mmapitsa ka gone a itsege ka boloi, fela kgosi Selebi o ganne go reetsa fa a gakololwa.

Mofuta wa ditiragalopotlana

Malimabe (1995:70) o tlhagisa ditiragalo tsa mofuta o di le pedi, e leng:

- (a) Ditiragalotebagano**
- (b) Ditiragalotlaleletso**

(a) Ditiragalotebagano

Malimabe (1995:3) fa a tlhalosa ditiragalotebagano a re ke ditiragalo tse di bopang ditiragalotshwanelo. Ke go re ditiragalotshwanelo di theilwe ka tsona.

O tswelala pele ka go re ditiragalotebagano di laolwa ke dielemente tsotlhe tsa diteng, e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mabapi le elemente ya tikologo a re, fa nako gongwe lefelo le fetoga, tiragalo le yona e a fetoga.

Go tla nopolwa dikao di se kae tsa ditiragalotebagano tse di bopang tiragalotshwanelo ya ntlha fela go bontsha mofuta o wa ditiragalo.

- Kgosi Selebi o ratana le Mmapitsa.
- Kgosi Selebi o simolola go tenegela Senwametsi.
- Go tsoga tshele mo lelapeng la ga Selebi.
- Mmapitsa o solofetsa kgosi Selebi gore o tla mmelegela ngwana.

- Selebi o solofetsa Mmapitsa gore ngwana wa gagwe ke ena a tla nnang kgosi.
- Mmapitsa o tshelela kgosi Selebi meratiso.
- Selebi o gana dikgakololo.

(b) Ditiragalotlaleletso

Malimabe (1995: 71) le Mojalefa (1995:5) ba re ditiragalotlaleletso ke tse di tlaleletsang ditiragalotshwanelo le ditiragalotebagano. Ba tlhalosa gore mofuta o wa ditiragalo ga o botlhokwa go le kalo, le fa di ka tlogelwa sekwalwa se tla sala go nna se se feleletseng. Ka ntlha ya go re ga di botlhokwa go le kalo, go ka se ka ga fiwa dikao tsa tsona.

Phetogo ya ditiragalotebagano

Go ya go tlhalosiwa phetogo ya ditiragalotebagano go ya ka mo di laolwang ke **baanelwa, nako le lefelo**.

▪ **Phetogo ya baanelwa**

Tshekatsheko e, e simolola ka go bontsha kgosi Selebi a lebile kwa ga gagwe, a ntse a tsamaya a bua a le nosi ka mokgwa o a ratang Mmapitsa ka teng. Kgosi Selebi o tsenwa fa gare ke Senwametsi fa a mmotsa gore ke eng a sa mo dumedise.

Tiragalo ya ntlha ke: kgosi Selebi o bua a le nosi.

Tiragalo ya bobedi ke: Senwametsi o mo tsena fa gare.

Tiragalo ya ntlha e fetoga ka ntlha ya go re go tsena moanelwa wa bobedi. Go raya go re tiragalo e ya ntlha e fetoga go nna ya bobedi ka ntlha ya moanelwa yo mongwe yo.

▪ **Phetogo ya nako**

Kgosi Selebi o tloga mo **mosong** o ya kwa ga Mmapitsa mme o boela gae go le **bosigo**

Tiragalo ya ntlha: Selebi o ya kwa ga Mmapitsa mo mosong.

Tiragalo ya bobedi: Selebi o boela gae go le bosigo.

Tiragalo ya ntlha e fetoga go nna ya bobedi ka ntlha ya go re nako e a fetoga.

Phetogo ya lefelo

Kgosi Selebi o ngala **kwa ga gagwe** fa borangwanaagwe ba leka go mo gacolola mme o ya **kwa ga Mmapitsa** go tshabela mathata a lelapa la gagwe teng.

Tiragalo ya ntlha: Selebi o ngala fa ga gagwe.

Tiragalo ya bobedi: Selebi o ya kwa ga Mmapitsa.

Tiragalo ya ntlha e fetoga go nna tiragalo ya bobedi ka ntlha ya go fetoga ga lefelo.

Kakaretso

Ka kakaretso go ka twe fa go buiwa ka ditiragalo ka botsona go tlhokomelwa phetogo thata, mme yona e lebagane le go fetoga ga baanelwa, ga nako le ga lefelo. Ditiragalo tsa terama e, *Se se jeleng rre*, di latelegantshiwa go tlhokometse setlhogo sa yona. Ka jalo ditiragalotshwanelo tsotlhe di bopilwe ka ditiragalotebagano tse di lemogiwang ka phetogo.

2.7.3. Tikologo

Kakanyo e ya **tikologo** ke lefokokakaretso le Serudu (1990:83) a le tlhalosang ka go re ke lefelo le ditiragalo di diragalelang go lona. O tswelela pele ka go aroganya tikologo ka dikarolo di le pedi, e leng **nako le lefelo**. Tshekatsheko e, e ya go aroganya nako ka dikarolo tse, tse pedi jaaka Serudu a dira.

▪ Nako

Nako ke e nngwe ya dielemente tsa diteng. Tlhotlhomiso e, e ya go tlhalosa nako jaaka e tlhalositswe ke Mojalefa (1995:38) gore e na le dikarolo di le tharo, e leng:

- Nako e e rileng
- Nako ya ditiragalo
- Nako ya loago

▪ Nako e e rileng

Malimabe (1995:85) fa a tlhalosa nako e e rileng a re:

Ke nako e e se nang tshimologo le bokhutlo.
Ke nako e e tshwanang le bosigo,
motshegare, mariga, selemo jalo jalo. Ke
nako e e rileng ka gonne ga go itsiwe gore
motshegare gongwe bosigo, selemo gongwe
mariga di simolola ka ura efe, mme di felela
ka ura efe.

Go tla nopolwa dikao di se kae mo terameng ya *Se se jeleng rre* go
bontsha ka fa Ntsime a dirisitseng mofuta o wa nako ka teng.

- Re tshwanetse go ya teng **maitsiboeng** ano. [ts. 13]
- Re tshwanetse go ikopanya le bona **phirimaneng** eno. [ts.13]
- Moapari wa tsona o lala a khidiega **bosigo** botlhe. [ts.14]
- Jaaka lesedi la naledi ya **masa**, mphetlhalatsane [ts.49]
- Ke tla nna le **ena bosigo le motshegare** .[ts.69]

Maitsiboeng mo moleng wa ntlha – Banna ba lekgotla ba ithaopa go ya
go ikopanya le borangwanaagwe kgosi Selebi go le maitsiboa ka
maikaelelo a go eletsa kgosi Selebi gore a se tlhole a ya kwa ga
Mmapitsa, a tlhokomele lelapa la gagwe. Kgosi Selebi o ipata ka go re
Senwametsi ga a mo tsholele bana, ke ka ntlha eo a mo ikgatholosang
mme a nna kwa ga Mmapitsa. **Maitsiboeng** mo nopolong e, e botlhokwa
ka gonne ke nako ya go eletsa kgosi Selebi.

Bosigo mo moleng wa boraro - mmaagwe Mmapitsa o ne a itsege ka
boloi. E ne e le ena moeteledipele wa baloi mme tiro e ya gagwe ya
boloi o ne a e dira **bosigo**. Pele a tlhokafala o ne a ruta Mmapitsa boloi.

Ka jalo Mmapitsa le ena ke moloi wa **bosigo** fela jaaka mmaagwe. **Bosigo** bo botlhokwa ka gonne e le nako ya baloi.

Bosigo le motshegare mo moleng wa botlhano - kgosi Selebi o dira tsholofetso ya go re a ka se ka a kgaogana le Mmapitsa. O tsaya maikano a fa pele ga Senwametsi, borangwanaagwe, bommangwanaagwe le banna ba lekgotla, gore le fa go ka nna jang kgotsa jang, o tla nna a ya kwa ga Mmapitsa. Bakgosing le banna ba lekgotla ba leka go mo lemosa gore Mmapitsa ke moloi, fela kgosi Selebi o gana go reetsa. **Bosigo le motshegare** di botlhokwa ka gonne e le nako ya tsholofetso le maikano a ga kgosi Selebi.

▪ **Nako ya ditiragalo**

Malimabe (1997:86) fa a tthalosa nako ya ditiragalo a re:

Ke nako eo e nang le tshimologo le bokhutlo, jaaka ura, letsatsi, beke, kgwedi, ngwaga, jalo jalo. Fa go bolelwa ka nako ya ditiragalo go a itsege gore ura e simolola ka motsotso ofe mme e felela ka ofe, fela jalo le beke, kgwedi le ngwaga.

Dikao di se kae go tswa mo go *Se se jeleng rre* go bontsha mofuta o wa nako ke tse di latelang.

- E hee, **Gompieno** o mpona lekgalagadi. [ts.3]
- Borangwane, magobe a, ke a **dibeke tse pedi**. [ts.20]

- Mmasera, ke letse ke biditse ngaka Seremane **maabane**. [ts.35]
- **Ka moso** re tshwanetse ra bitsa borangwanaa kgosi. [ts.57]

Gompieno, dibeke tse pedi, maabane, ka moso, dinako tsa tsona di a itsege ka gonne di na le tshimologo le bokhutlo. Go tswa mo dikaong tse di filweng go tla tlhalosiwa di le tharo fela go bontsha mofuta o wa nako.

Tiragalo e e diragetseng **gompieno** ke ya fa kgosi Selebi a simolola go bontsha lenyatso mo go Senwametsi ka ntlha ya go re a bone lerato le lešwa kwa ntle. Kgosi Selebi ga a sa tlhole a kgathalela Senwametsi, ke ka moo a simololang go mmona e le lekgalagadi. Ka jalo **gompieno** e botlhokwa ka gonne e bontsha tshimologo ya lenyatso la ga kgosi Selebi le tshotlego ya ga Senwametsi.

Tiragalo e e diragetse mo **dibekeng tse pedi** tse di fetileng e utlwise Senwametsi botlhoko thata gonne o lemogile gore Selebi ga a sa tlhole a mo kgathalela e bile o na le **dibeke di le pedi** a sa je dijo tse di apeilweng ke ena (Senwametsi). Senwametsi o tlisa magobe a **dibeke di le pedi** a Selebi a ntseng a a tsholelwa mme a sa a je gore boragwanaagwe ba a bone. **Dibeke tse pedi** di botlhokwa mo nopolong e ka gonne di supa nako e Senwametsi a ititeileng sefuba gore a ntshe kutlobotlhoko e e mo pelong ya gagwe ka go senola ditiro tsa ga kgosi Selebi tse di sa siamang fa pele ga borangwanaagwe.

Tiragalo ya go re banna ba lekgotla ba bitse borangwanaa kgosi e diragala

ka moso. Lebaka le legolo la go ba bitsa ke go ba lemosa gore kgosi

Selebi o nna kwa ga Mmapitsa, le go re kana Mmapitsa o itsege ka boloi. Ka jalo ba tshwanetse go dira sengwe ka kgosi pele Mmapitsa a mo tshereanya ka ditlhare tsa gagwe tsa boloi. **Ka moso** e botlhokwa ka gonne e le nako ya temoso.

▪ **Kelelo ya nako**

Mojalefa (1993:67) o bua ka go elelwa ga nako ya ditiragalo tsotlhe tsa sekwalwa. Ke go re go kgonwa go lemogwa gore ditiragalo tse di diragalang mo sekwalweng, di ka ne di di tsere lobaka lo lo kae go tloga kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong. Fa go sekasekwa kelelo ya nako, go tla tlhokomelwa (a) nako e e rileng, ke go re nako e e buiwang ke mokwadi le (b) nako ya ditiragalo, ke go re nako e e fopholetswang ke mosekaseki.

(a) Nako e e rileng (nako e e buiwang ke mokwadi)

Nako e e rileng, ke go re nako e e buiwang ke mokwadi, e ka akaretswa ka lenaneo le le latelang:

	Ditiragalo	Nako
1.	Ditiragalo tsa terama e di simolola fa Selebi a ikgatholosa lelapa la gagwe. Selebi ga a tlhole a kgathalela mosadi wa gagwe, le dijo tse Senwametsi a di apeileng ga a di je. Senwametsi o bontsha borangwanaagwe Selebi magobe a dibeke tse pedi a a ntseng a a tsholela Selebi mme a sa a je [ts.20]	2 dibeke

2.	Kgosi Selebi o ya kwa ga Mmapitsa go ipala mabala a kgaka. Ka je le latelang Sedralapa, Kedisaletse le Mmasera ba ya kwa go Mmapitsa go mmotsa gore kgosi Selebi o letse a batla eng fa ga gagwe. [ts.25]	2 malatsi
3.	Mmasera o gakolola Mmapitsa go dirisa meratiso. Mmapitsa o mo solofetsa gore e tla re ka moso a roma Tselane go ya go bitsa ngaka Seremane. Ka letsatsi le le latelang la go bitsa ngaka Seremane, Mmapitsa o begela Mmasera gore o letse a biditse ngaka Seremane [ts.34]	3 malatsi
4.	Ngaka Seremane o naya Mmapitsa meratiso e a neng a e dirisa malatsi a le marataro [ts.53]	6 malatsi
5.	Manko o ya kwa banneng ba lekgotla mme o ba bolelela gore maabane o ne a na le Mmatsie mme o mmoleletse gore Tselane a re Mmapitsa o tsheletse kgosi Selebi meratiso mo dijong. [ts.57]	2 malatsi
6.	Ka letsatsi le le latelang , banna ba lekgotla ba ikopanya le bakgosing go gakolola kgosi Selebi. Selebi o a ngala mme o ya kwa ga Mmapitsa. [ts.58]	1 letsatsi
7.	Mmapitsa o bolelela Mmasera, Kedisaletse le Sedralapa gore kgosi Selebi o letse a sekisiwa ke borangwanaagwe le banna ba lekgotla maabane . [ts.75]	2 malatsi

8.	Mmapitsa le Senwametsi ba mo kgweding ya boraro ba imile [ts.87]	3 kgwedi
9.	Morago ga dikgwedi di le thataro Mmapitsa le Senwametsi ba tshola bana ba basimane. [ts.87]	6 kgwedi
10.	Morago ga dingwaga di le somerobedi Mmapitsa o tthalosetsa Bankgoditse ka ga tiro ya gagwe ya boloi le go re o ikaeletse go bolaya kgosi Selebi. [ts.103]	18 dingwaga
11.	Mmapitsa o laela Tselane gore gompieno go tla apaya ena ka namana ka gonne o ikaeletse go diragatsa maikaelelo a gagwe a go bolaya kgosi Selebi [ts.115]	1 letsatsi

Nako e e builweng ke mokwadi e ka akarediwa ka go re ke **dingwaga di le somerobedi, dikgwedi di le robong, dibeke di le nne le malatsi a le mararo.**

(b) Nako ya ditiragalo (nako e e fopholetswang ke mosekaseki)

Go tloga kwa tshimologong ya terama e go lebega fa ditiragalo tsa yona di tsere sebaka sa **kgwedi** fela go ya ka nako e e buiwang ke mokwadi, mme gona mo sebakeng se sa **kgwedi** Mmapitsa le Senwamesti ba setse ba le mo **kgweding ya boraro** ba imile. Se se raya go re go na le **dikgwedi tse dingwe tse pedi** kwa morago tse mokwadi a sa buang ka tsona.

Mmapitsa o tshelela kgosi Selebi botlhole mo dijong mme kgosi Selebi o segwa ke mala a a botlhoko, o a swa. Go tloga ka loso lwa ga kgosi Selebi go fitlha ka loso lwa ga Bankgoditse le Mmapitsa, bogolo jwa ditiragalo tsa teng bo ka lekanyetswa mo dikgweding di ka nna **lesome**. Ka jalo nako e e fopholediwang yotlhe e ka nna **dikgwedi di le pedi** tsa kwa tshimologong le dikgwedi di le **lesome** tsa kwa bokhutlong, tsotlhe fa di tlhakanngwa ke **dikgwedi di le somepedi**, e leng **ngwaga o le mongwe**.

Go ka akarediwa ka go re nako e e buiwang ke mokwadi ke dingwaga di le somerobedi, kgwedi di le robong, dibeke di le nne le malatsi a le mararo, fa e tlhakanngwa le nako e e fopholediwang ke mosekaseki, e leng kgwedi di le somepedi, yotlhe e ka nna dingwaga di le somerobedi, dikgwedi di le somaamabedi le bongwe, dibeke di le pedi le malatsi a le somesupa, ke go re ke **dingwaga di le somerobong, dikgwedi di le lesome le malatsi a le mararo**.

▪ Nako ya loago

Marggraff (1996:104) fa a tlhalosa nako ya loago a re ke:

The time in which the events take place.
Historical time will be renamed “real time”.

Se Marggraff a se tlhalosang ke go re nako ya loago ke nako e go lweng mo go yona. Ke nako e e lebaganeng le mabaka a a rileng mo botshelong. Go tla nopolwa dikao di se kae mo go *Se se jeleng rre* tse di tlhagelelang fa go sekasekwa nako ya loago.

- Motho **yo o lebileng kwano yo**, o ka re ke kgosi Selebi. [ts.22]
- Go bonolo thata Kebotsaletswe (Mmasera) o **tla ya go bitswa ke nna**. [ts.135]
- Mme e bile ke batla go mmona **kwa morakeng** wa Loruthware. [ts.139]

Dinopolo tse di fa godimo tse di bontsha gore nako ya terama e ke ya **bogologolo**, le fa tota e se ya bogologolotala. Ke nako e tshabologo e neng e simolola go nna teng. Fa mokwadi a bua ka motho yo o lebileng kwano go supa gore o bua ka motho **yo o tsamayang ka dinao**. Mo terameng e, ga go na mo mokwadi a buang ka ga **sejanaga** gongwe **bese**. Baanelwa botlhe ba ba tlhagelelang fa go bontsha ba tsamaya ka dinao go sa kgathalatsege gore ba tsamaya sekgala se se kae. Ke ka moo go tweng nako ya terama e, ke ya bogologolo.

Gompieno go dirisiwa **mogala** fa mongwe a rata go bitsa yo mongwe ka bonako, gongwe fa a sa batle go ya kwa go mongwe mme a batla go bua le ena. Go bontsha gore nako ya terama **e ke ya bogologolo megale** e ne e ise e nne teng. Kebotsaletswe o ne a batla go bua le Mmasera fela a sa itse gore a ka ikopanya jang le ena ka gonne a tshaba gore fa a ka ya kwa ga gagwe batho ba tla mmona mme ba mo makalela. Gape o ne a tshaba gore Mmapitsa o tla mmona fa a tsena kwa ga Mmasera. Fa e ne e le nako ya gompieno, Kebotsaletswe a ka bo a leditse mogala mme a bua le Mmasera kwa ntle ga go bonwa ke ope gongwe go utlwa ke ope.

Bogologolo dikgomo di ne di nna **kwa merakeng**. Ka jalo dikgomo tsa ga kgosi Selebi le tsona di ne di nna kwa merakeng. Ke ka moo Kebotsaletswe a neng a laela Moratwe go ya go bitsa Mmasera gore ba

kopane kwa morakeng wa Loruthware. Gompieno meraka ga e sa tlhole e le teng ka gonne dikgomo di nna kwa dikampeng tse di sireletsegileng gore di se ka tsa sutlhela kwa mebileng gongwe tsa utswiwa.

Ka go rialo go ka twe nako ya mofuta o ke yona ya loago e e tlhagisang dikgang le ditiragalo tse di fetogang le mabaka. Nako ya ditiragalo tsa *Se se jeleng rre* ke nako ya ditiragalo tsa bogologolo, le fa e se tsa bogologolotala, e e itshupang e le nako ya loago.

Kakaretso

Go ka akaretswa ka go re go na le mofuta e le meraro ya nako, e leng nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya loago. Nako e e rileng ga e na tshimologo le bokhutlo, nako ya ditiragalo e na le tshimologo le bokhutlo, e bile e a elela, ke ka moo go kgonwang go lemogwa gore ditiragalo tsa terama e, ya *Se se jeleng rre* di tsere lobaka lo lo kae. Nako ya leago ke nako e ditiragalo di diragalang ka yona. Ke nako e e tsamayang e fetoga le mabaka.

▪ Lefelo

Elemente e ya lefelo e setse e tlhalositswe gore e ka aroganngwa ka dikarolo di le pedi e leng (a) **lefelole le rileng** le (b) **lefelole ditiragalo**.

(a) Lefelole le rileng

Mojalefa (1997:27) o tlhalosa mafelole a a rileng ka go re:

Ke mafelole ao mongwadi a sa a nepišego

go swana le ge a bolela ka ga lefelo le
lengwe leo a sa bolelego leina la lona.

Puo ya Mojalefa e gatelela gore mafelo a a rileng ke a mokwadi a sa a totomatsang ka go bua maina a ona. Dikao di se kae di tla nopolwa mo go *Se se jeleng rre* go bontsha ka moo Ntsime a dirisitseng mofuta o wa lefelo ka teng:

- Fa ke lelala **legodimong** di ngotlile kgalalelo. [ts.19]
- Mowa wa me o šapa mo **makhubung** a a kokomogang. [ts.21]
- Tselane o ya nokeng, mo **tseleng** o kopana le Kedisaletse. [ts.1]
- Ke ya go mo lalela fa a ya nokeng ka fa **molapong** [ts.131]
- Ke eng fa ke feta **gaufi le ntlo** e, pelo ya me e ubauba, e kibakiba. [ts.1]

Mafoko otlhe a a ntshofaditsweng ke ona mafelo a a rileng. Go tla tlhalosiwa a le **mararo** fela a mafelo a, go bontsha ka moo mofuta o o dirisitsweng ka teng.

Legodimong mo moraleng wa ntlha ke lefelo le le akanngwang. Ke le le sa itsiweng gore le fa legodimong fa kae. Tiragalo ya dinaledi ya go ngotla megatla e diragala **kwa legodimong**. Ke ka moo go tweng legodimo ke lefelo le le rileng.

Tiragalo ya go kopana ga Kedisaletse le Tselane e diragala **mo tseleng**. Mo tseleng ke lefelo le le sa totomadiwang ka gone go sa tlhaloganyege sentle gore ke fa kae mo tseleng. Gongwe le gongwe mo motho a tsamayang teng go na le tsela. Ka jalo mo tseleng go kaya lefelo lengwe le lengwe le motho a ka le akanyang. Ke ka moo go tweng **mo tseleng** ke lefelo le le rileng.

Bankgoditse o lalela Moratwe **ka fa molapong**. Ga go itsiwe gore o ne a mo lalela fa kae fa molapong ka gonne molapo ke o mogolo mme Bankgoditse le ena o ne a tshwanetse go nna fa a ka se keng a bonwa ka gonne a laletse. Le mmuisi ga a itse fa a leng teng. **Ka fa molapong** ke lefelo le le rileng ka gonne go sa totomatswa gore ke fa kae fa molapong.

(b) Lefelo la ditiragalo

Go ya ka Mojalefa (1997:27) lefelo la ditiragalo ke lefelo le mokwadi a bolelang leina la lona, jaaka Tshwane, Gauteng, Polokwane, jalo jalo. Ke mafelo a tlhago a a leng teng. Dikao tsa mofuta o wa lefelo go tswa mo go *Se se jeleng rre* ke tse di latelang.

- Ke nna **mo lelapeng** le la me. [ts.18]
- Borangwane, mpusetseng **kwa gae**. [ts.19]
- Ke tlhaga **kwa gaabo** Tselane [ts.44]
- Mmapitsa o ya **kwa ntlwaneng** e e apeelang. [ts.50]
- Go ntse go rile tu, **kwa kgosing**. [ts.142]
- Mme e bile ke batla go mmona kwa morakeng wa **Loruthware** .[ts.139]

Mafoko otlhe a a ntshofaditsweng ke ona mafelo a ditiragalo . ke ona mafelo a mangwe a ona e leng a tlhago, a ditiragalo di diragalelang mo go ona. Ke mafelo a a itsegeng. Go sedimosa ka ga mafelo a, a ditiragalo, go tla tlhalosiwa a se mmalwanyana fela:

Senwametsi o ya **kwa gae** go ya go belegela teng. Le fa go sa tlhagisiwa, ka tthamalalo leina la lefelo le, fela kwa gaabo Senwametsi go a itsege gore ke kwa kae. Ke lefelo le le itsegeng ka gonne ga le akanngwe.

Ke lona lefelo la ditiragalo.

Morago ga fa Tselane a fetsa go apaya, o diga sejana mme Mmapitsa o ya **kwa ntlwaneng ya boapeelo** go ya go tshela meratiso mo dijong tsa ga kgosi Selebi. Ka jalo **ntlwana ya boapeelo** ke lefelo la ditiragalo ka gone ga le akanngwe.

Loruthware ke lefelo la ditiragalo. Ke lefelo le Kebotsaletswe a neng a kopanela le Mmasera kwa go lona. Go a itsege gore moraka wa Leruthware o kwa kae, le mmuisi o a le itse lefelo le, ka jalo **Leruthware** ke lefelo le le itsegegeng, ke ka moo go tweng ke lefelo la tiragalo.

Fa go sekasekwa lefelo jaaka karolo ya diteng go tlhokometswe gore le arogantswe ka dikarolo di le pedi, e **leng lefelo le le rileng** le **lefelo la ditiragalo**.

2.8. KAKARETSO

Mo kgaolong e go tlhagisitswe ka **boleelenyana** dielemente tse nne tsa diteng, e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo, tse e leng tsona motheo wa letlalo la diteng. Go lemogilwe kamano ya baanelwa fa ba lebagannngwa le ditiro tsa bona.

Go tlhagisitswe fa ditiragalo di arogantswe ka dikarolo di le pedi, e leng **mofuta o mogolo** wa ditiragalo le **mofuta o monnye** wa ditiragalo. Ditiragalo di lebagantswe le phetogo ya baanelwa, nako le lefelo.

Tikologo e tlhalositswe fa e na le dikarolo di le pedi, e leng **nako** le **lefelo**. Go na le mofuta e le meraro ya nako: **nako e e rileng, nako ya**

**ditiragalo le nako ya loago. Lefelo le lona le na le mefuta e le mebedi:
lefelu le le rileng le lefelu la ditiragalo.**

Go tla tlhokomelwa gore mo terameng e ya ga Ntsime dinako di a
tlhagiswa fela ga go tlhagisiwe maina a mafelo a ditiragalo tsa sekwalwa
se, di diragalelang mo go ona. Lefelo le le lengwe fela le go tlhagisiwang
leina la lona ke moraka wa **Lerutlhware**.

KGAOLO YA BORARO

3.1 TSAMAISO

Mo tlotlhomisong e, thulanganyo e ya go aroganngwa ka dikarolo di le nne, e leng: thulaganyo I, thulaganyo II, thulaganyo III le thulaganyo IV. Mo kgaolong e go ya go sekasekiwa thulaganyo I.

3.2. THULAGANYO I

3.3 MATSENO

BoBrooks (1975:7) ba tlhalosa fa thulanganyo e le tlhamego kgotsa paakanyo ya ditiragalo mo sekwalweng. Ditiragalo tse, ga twe di ka latelana kgotsa tsa tsaya tsela e le nngwe e e sa latelaneng go ya ka tlwaelo. BoBrooks ba gatelela puo e ya gagwe ka go re:

The writer's process of manipulation involves two aspects: selection and ordering. As for selection,... he must select the details that he thinks are important because they should be relevant or suggestive ... with the question of ordering, we are dealing, in one sense, with selectivity again, for certain details of action cannot be accommodated in a plot ... the writer often finds it necessary in creating his plot to violate the strict logical and chronological sequence characteristic of the action that is his raw material.

Brooks o tlhalosa gore thulaganyo e lebagane le dintlha di le pedi, e leng tlhopho ya ditiragalo le paakanyo ya tsona. Mokwadi o tshwanetse go tlhopho dintlha tse a bonang di le botlhokwa fela fa a kwala sekwalwa. Dintlha tse, di tshwanetse go latelana go ya ka botlhokwa jwa tsona.

Groenewald (1993:5) fa a netefatsa se, a re go na le ditselana tse di farologaneng tsa go rulaganya dikgang, jaaka fa go tlhalosiwa dikgang ka botlalo gongwe fa go raraganngwa ditiragalo gore ya ntlha e buiwe kwa bofelong, gongwe fa go tlhalosiwa tikologo gore maikutlo a lemosa mmuisi kotsi e e tlang go tlhagela moanelwa yo o rileng, jalo jalo. Ke ka moo a rumang kgang ya gagwe ka go re:

Thulaganyo ya sekwalwa ke hlopho ya dithekeniki
ge di amana le seng sa tšona, ge ye nngwe le
ye nngwe e lebane le moko wa ditaba.

Groenewald o gatelela gore thulaganyo e lebagane le thitokgang. Dikakanyo tse di latelang tsa thulaganyo di tla tlhalosiwa.

- Thitokgang
- Kakanyetso
- Thaetlele
- Dikgato tsa thulaganyo
- Tshenolo
- Dielemente tsa tshenolo.
- Tiriso ya dielemente tsa thulaganyo.

3.4. THITOKGANG

Mojalefa (1994:61) fa a tlhalosa **thitokgang** a re:

- Moko wa ditaba ke ona kgopolokgolo yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi mabapi le taba ye e itšego.

Puo e ya ga Mojalefa e tlhalosa gore thitokgang ke kgang e mokwadi a ratang go e abelana le mmuisi.

Go tla lemogiwa gore thitokgang e farologana le setlhogo. Pharologanyo eo e tlhalosiwa ke Groenewald (1993:14) fa a re:

- - Setlhogo se golaganya dikgang tsa diteng gore di nne selo se le sengwe, fa thitokgang e golaganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebagane.
- - Setlhogo se dirisiwa mabapi le histori kgotsa diteng mme thitokgang yona e dirisiwa mabapi le thulaganyo.
- - Setlhogo ke kakaretso ya bofelofelo ya dikgang tsa diteng. Thitokgang ke kgangkgolo (molaetsa) e e leng yona motheo o o laolang go rulaganngwa ga dikgang gore e nne sekwalwa.

Dipharologanyo tse di bothokwa ka gonne ka tsona mmuisi a ka lemoga fa setlhogo se lebagane le thulaganyo.

Go ka akaretswa ka go re kgopolo e, **thitokgang**, mosola wa yona o mogolo ke go tshwaraganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebagane, le go naya dielemente tsa sekwalwa, e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo, tiro ka maikaelelo a go tswaledisa pele molaetsa wa sekwalwa.

3.5 KAKANYETSO

Groenewald (1993:15) le Mojalefa (1994:63) ba tlhalosa gore kakanyetso ke motheo wa sekwalwa. Fa a tswaledisa kgang e pele Groenewald (1995:16) a re:

O ka re morero ke moakanyetšo goba lenaneo goba lenaneotheo, goba patrone ya motheo. Ke lenaneo la dikokwana tše di laolago thulaganyo ya sengwalwa gore moko wa ditaba o tšwele pele.

Groenewald o gatelela gore kakanyetso ke lenaneo le le laolang thulaganyo ya sekwalwa gore molaetsa wa sona o tlhagelele sentle.

Go ya ka Mojalefa (1994:64) tiro ya kakanyetso ke go laola mofuta wa sekwalwa. Ke go re kakanyetso e thusa mmuisi go lemoga gore sekwalwa ke sa mofuta ofe. Fa go twe sekwalwa ke sa **maitsholo, matlhotlhapelo, botseka**, jalo jalo, se a bo se tlhophilwe go ya ka lenaneo la mofuta wa

sekwalwa seo. Tiro e nngwe gape ya kakanyetso ke go tlhalosa semelo sa moanelwa gore mmuisi a lemoge gore ke moanelwa wa mofuta ofe.

Go na le pharologano fa gare ga thitokgang le kakanyetso. Mojalefa (1995:12) o bontsha pharologano e ka go tthalosa gore thitokgang e lebagane le maikaelelo a mokwadi, fa kakanyetso yona e lebagane le thulaganyo ya sekwalwa. O tswelala pele ka go tthalosa gore kakanyetso e na le dikgato tsa thulaganyo e e rileng mme kgato nngwe le nngwe e lebagane le matlhakore a le mabedi a mo go ona go tlhophiwang le le lengwe fela fa go tthalosiwa semelo sa moanelwa. Matlhakore a mabedi a a tthalosa semelo sa molwantshiwa jaana:

- **Molwantshiwa** ke moanelwa:

(a) wa maemo	kgotsa	(a) wa metlheng
(b) wa makoa	kgotsa	(b) wa go tlhoka makoa
(c) wa go kokobetswa	kgotsa	(c) wa go se kokobediwe
(d) wa go amogelwa	kgotsa	(d) wa go se amogelwe

Go ka akaretswa ka go re fa go sekasekwa semelo sa moanelwa, kakanyetso ya sekwalwa, bogolo segolo go lebeleletse dikgato tse pedi tsa ntlha (a le b) fa godimo, e tshwanetse ya tlhokomelwa thata ka gonne ke yona e e laolang semelo sa gagwe.

3.6. THAETLELE

Stein (1997:148) o tthalosa gore **thaetlele** ke :

The distinguish name of the book.

Se Stein a se kayang ke go re leina la sekwalwa. Sekwalwa sengwe le sengwe se tshwanetse go nna le leina gore se itsege. Ka jalo leina le bothokwa ka gonne le thusa go tlhophi buka mo go tse dingwe.

Mojalefa (1995:97) o bua gore thaetlele e thusa go tlopha maboko go ya ka mefuta e e rileng. Se a se tthalosang ke go re sekwalwa sa maboko se na le thaetlele e le nngwe fela, mme ka fa gare leboko lengwe le lengwe le na le thaetlele ya lona. Ka go rialo thaetlele e botlhokwa mo sekwalweng.

□ **Botlhokwa jwa thaetlele**

Fisher (1987:402) fa a bua ka botlhokwa jwa thaetlele a re:

Attending to titles, or even subtitles is in some instance absolutely essential to understanding, evaluating and interpreting.

Se Fisher a se buang ke go re thaetlele e thusa mmuisi go tthaloganya le go sekaseka sekwalwa. Mojalefa (1995:97) o tlaleletsa se se buiwang ke Fisher ka go re thaetlele e na le tlotlhetso mo sekwalweng. Go ka twe thaetlele ya sekwalwa e sedimosetsa mmuisi ka ga se a yang go buisa ka ga sona ka fa gare ga sekwalwa.

Lotman (1968:121) ena a re thaetlele e kgona go farologanya sekwalwa se se rileng le se sengwe. O tsweledisa kgang ya gagwe pele ka go re thaetlele ke:

A word, phrase or sentence used to designate a book, thus distinguishing it from others and often indicates the nature of its contents.

Lotman o gatelela gore thaetlele e ka nna lefoko fela, polelwana

kgotsa polelo e e tthalosang sekwalwa. Go ya ka Lekganyane (1997:57) le Wilsmore (1987:405) botlhokwa jwa thaetlele ga se go farologanya sekwalwa le tse dingwe fela, gape mokwadi a ka tswaledisa maikutlo a gagwe pele ka yona ka go naya sekwalwa leina. Wilsmore o tswelala pele ka go tshwantshanya thaetlele le letshwaokgwebo (trademark). Fa a tthalosa kang e sentle a re:

The way in which titles are used artificially is illustrated by comparing them with common law trademark.

Fa go gatelelwa tiriso ya leina la sekwalwa jaaka letshwaokgwebo. Mojalefa (1995:92) le ena o gatelela puo e ka go re letshwaokgwebo mo setlhagisiweng le thaetlele mo sekwalweng, bobedi di bontsha tlhago gongwe setso se se tshwanetseng go supiwa fa se itsiwe. Ke ka moo setlhagisiwa le sona sekwalwa di tshwanetseng go fiwa letshwaokgwebo kgotsa thaetlele. O tswelala pele ka go re modi wa letshwaokgwebo ke setlhagisi, fa modi wa thaetlele e le mokwadi ka sebele. Ke ka ntlha e letshwaokgwebo gongwe thaetlele di sa tshwanelang go dirisiwa ke mongwe le mongwe fela e se mong wa tsona.

Go ka akarediwa ka go re thaetlele ke leina la sekwalwa mme e botlhokwa ka gone e na le tlhotlheletso mo sekwalweng. Thaetlele e sedimosetsa mmuisi ka ga se se yang go fitlhelwa ka fa gare ga sekwalwa mme e dira gore mmuisi a tthaloganye sekwalwa sentle. Ka go rialo thaetlele e botlhokwa.

□ Mefuta ya thaetlele

Mojalefa (1995:95) o tlhalosa mefuta e le methano ya thaetlele, e leng.

- **Dithaetlele tsa mokgwa wa Victoria** tsa maboko a makhutshwane, ona ke maboko a makhutshwane a a bokiwang, ke batho baVictoria kwa bogare ba Aforika.
- **Tsa setlhogo:** Tsona di lebagane le setlhogo mo sekwalweng.
- **Tsa thitokgang:** Tsona di lebagane le thitokgang (maikaelelo a mokwadi)
- **Tsa nopolo ya ka fa gare ga sekwalwa** (bogolo–segolo motlhala wa ntlha wa tshimologo ya mokwadi)
- **Tsa sekaitshitshinyo ('symbolic suggestion'):** Tsona ke tse di lemosang mmuisi ka ga se a yang go kopana le sona ka fa gare ga sekwalwa.

Go tswa mo mefuteng ya thaetlele e e neilweng ke Mojalefa , *Se se jeleng rre* e wela mo mofuteng o: **Tsa thitokgang**, ka gonne *Se se jeleng rre* e na le molaetsa o mokwadi a ratang go o lemosa mmuisi, o o amanang le kgangkgolo ya sekwalwa se, e leng: **go nyatsa lelapa la gago go tsenya mo mathateng.**

3.7 DIKGATO TSA THULAGANYO

Go ya ka Serudu (1990: 113-115) thulaganyo e na le dikgato di le tlhano, tse di bothokwa, tse di tshwanetseng go tlhokomelwa fa go sekasekwa

sekwalwa, e leng, **tshenolo, thaologo, tharaano, setlhoa le tharabologo**. Shole (1988:18-19) ena o oketsa ka kgato e le nngwe: **katlhogo** go dira dikgato di le thataro.

Ka fa letlhakoreng le lengwe Cohen (1973:68), Groenewald (1993:20) le Mojalefa (1996:13-14) bona ba re thulaganyo e na le dikgato di le nne, e leng **tshenolo (exposition), phuthologo (development), Setlhoa (climax) le tharabologo (denouement)**. Fa go lekodisitswa dikgato tse di neilweng ke boSerudu, go lemogiwa fa kgato ya bobedi le ya boraro, e leng thaologo le tharaano di neilwe lereo le le lengwe ke boMojalefa gore ke phuthologo. Mo go tharabologo Shole o farologane le boMojalefa le Serudu ka gonne ena o e kgaogantse ka dikarolo di le pedi, e leng tharabologo le katlholo. Tlhotlhomiso e, e ile go sala morago dikgato tse di tthalositsweng ke boMojalefa .

3.7.1 Tshenolo (Exposition)

Cuddon (1997:138) fa a tthalosa tshenolo a re:

At the beginning of his play, the dramatist is often committed to giving a certain amount of essential information about the plot and the events which are to come. He also has to give information about what has already happened.

Se se tthalosiwang ke go re kwa tshimologong ya motshameko mokwadi o tthagisa dintlha tse di leng botlhokwa tsa thulaganyo le ditiragalo tse di yang go diragala. Prince (1987:28) o tlaleletsa se se buiwang ke Cuddon ka go re tshenolo ke:

The presentation of circumstances obtained before the beginning of the action.

Ke go re go tlhagisiwa dintlha tse di kokoantsweng pele ga tiragalo. Mojalefa (1995:19) o gatelela dikakanyo tsa batiori ba ba fa godimo ka go re fa mokwadi a neela mmuisi dikgang mo tshimologong ya sekwalwa, o tshwanetse go senola **baanelwa (baanelwabagolo le baanelwabatlalets)**, **mafelo** a ba tshelang mo go ona, **nako** e ditiragalo di diragalang ka yona, kgotlhang, tshimologo ya ditiragalo, jalojalo. Groenewald (1993:19) ena o amanya tshenolo le kgogedi ka go re tshenolo e tlhalosa seemo sa dikgang e bile ke gona mo mokwadi a senolang se se tlholang kgogedi.

Go ka akarediwa ka go re mo go tshenolo go tlhagisiwa baanelwa, ditiragalo, nako, lefelo, kgotlhang le kgogedi. Kgotlhang e, ke e e tlhalosiwang ke Mojalefa (1997:13) gore ke yona ya ntlha e e lebaganeng le thulaganyo ya dikgang tsa kanelo, e e aroganyang tshenolo le phuthologo.

□ **Kgotlhang**

Cohen (1973:18) o tlhalosa gore kgotlhang ke go tlhoka kutlwano magareng ga baanelwa ka ntlha ya mabaka a a farologaneng. Kgotlhang e, e ka tlisa dintwa, dipolaano gongwe kutlobotlhoko mo baanelweng ba sekwalwa. Serudu (1989:48-49) o tlaleletsa tlhaloso e ka go re kgotlhang ke:

Kgakgano ye e bago gona gare ga baanegwa papading, pading le mo go kanegelokopano, e ka ba gare ga baanegwa ba babedi goba dihlopha tša baanegwa. Gape thulano e ka ba gare ga moanegwa le tikologo ya gagwe.

Serudu o gatelela gore kgotlhang e ka nna teng fa gare ga baanelwa (kgotlhang ya kwa ntle) gape e ka nna fa gare ga moanelwa le tikologo ya gagwe (kgotlhang ya ka fa gare). Marggraff (1994:21) o tlhagisa kakanyo e nngwe gape ya kgotlhang ka go re e ka nna teng fa gare ga tshiamo le bosula. Ke ka moo a reng:

Conflict is a prerequisite for tension and originates where good and bad, virtue and vice, strength and weakness are placed.

Se a se gatelelang ke go re kgotlhang e fa gare ga tshiamo le bosula, bontle le bobele. Fa a akaretsa dikgang tse, Mojalefa (1995: 16) a re kgotlhang e e leng teng e dira gore mmuisi a rate go buisetsa pele go bona gore dikgang tsa sekwalwa di felela kae. Ke go re mmuisi o nna le phisego. Phisego e ke yona kgogedi e e ngokang mmuisi.

□ **Kgogedi**

Gore sekwalwa se anye maikutlo a mmuisi le go mo tlhotlheletsa gore a tswellele pele ka puiso, se tshwanetse go nna le kgogedi. Yelland, Jones le Easton (1950:184) ba tlhalosa gore kgogedi ke:

The plot element that keeps the reader or audience in doubt or in a state of expectancy as to the outcome of a situation or the whole story. It is part of the stock-in-trade of the novelist to keep the reader on tender hooks.

Kakanyo e e gatelela gore kgogedi ke karolo ya thulaganyo ya dikgang tsa sekwalwa e e pateletsang mmuisi go nna le kgatlhego ya go itse gore

dikgang di ya go felela kae. Kgatlhego e e dira gore mmuisi a buise sekwalwa go fitlha kwa bokhutlong jwa sona.

Fa a ruma dikgang tse, Groenewald (1993:16) a re kgogedi e na le matlhakore a le mabedi, e leng le le lebaganeng le tse mmuisi a di itseng (setlhogo le diteng) le tse mmuisi a sa di itseng (thitokgang le thulaganyo). Ke ka moo mmuisi a tshwanetseng go buisa sekwalwa go fitlha kwa bokhutlong gore a tle a itse tse a sa di itseng. Ka jalo kgogedi ke yona e tlhotlheletsang mmuisi go buisetsa pele.

□ **Dielemente tsa tshenolo**

Lebaka (1999:82) o tthalosa gore tshenolo e na le dielemente di le nne, tseo e leng tsona motheo wa thulaganyo, e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**.

□□ **Baanelwa**

Kakanyo e ya baanelwa e setse e tlhalositswe mo kgaolong ya diteng, ka jalo baanelwa ba thulaganyo e sa ntse e le bona bale ba diteng, fela ba farologana le bona ka gone baanelwa ba thulaganyo ba fiwa tiro, jaaka bolwantshiwa, bolwantshi le botlhotlheletsi. Tiro ya bona e emela go siama le go se siame. Baanelwa ba thulaganyo ba arogantswe ka mefuta e le mebedi, e leng: **(a) Baanelwabagolo le (b) baanelwapotlana**

(a) Baanelwabagolo

Serudu (1989:32) fa a tthalosa moanelwamogolo a re:

Ke mogale goba mogaleadi wa padi, kanegelokopana goba papadi. Mahlo a diphedi ka moka a tsepeletše meragelo ya gagwe mo papading, pading goba kanegelokopaneng. Ke ena yoo a utšwago pelo ya mmadi. Ditiro tsa gagwe e ka ba tše botše goba tše di sa lokago.

Se Serudu a se tlhalosang ke go re moanelwamogolo ke konokono ya sekwalwa le pinagare e bontsi jwa ditiragalo bo ikaegileng ka ena. Mojalefa (1995:20) o tlaleletsa kang e ka go re moanelwamogolo o lebagane le **molwantshiwa, molwantshi le motsenagare.**

*** Molwantshiwa (protagonist)**

Abrams (1981:137) o tlhalosa gore molwantshiwa ke:

The chief character in a work, on whom our interest centres.

Abrams o bua gore molwantshiwa ke moanelwa yo mogolo yo o ngokang kgatlhego ya mmuisi. Kruger(1988:216) o tlaleletsa kang e ka go re ke:

The main person or hero in a text. This person is mostly in the foreground and is part of the scene from the beginning to the end. His feelings and sufferings are important.

Puo ya ga Kruger e bua gore moanelwa yo ke yo mogolo yo o

tshwanetseng go nna teng mo tshimologong go fitlha kwa bokhutlong jwa sekwalwa. Karolokgolo ya sekwalwa e bua ka ga gagwe. Mojalefa (1995:14) o akaretsa kgang e ka go re molwantshiwa ke moanelwa yo o lwantshetswang tshiamo ya gagwe kgotsa bosula jwa gagwe ke moanelwa yo mongwe, e leng molwantshi. Moanelwa yo, ke yo mogolo, yo gantsi babuisi ba itsalanyang le ena.

Fa go ka tlhokomelwa mo go *Se se jeleng rre*, go tla lemogwa gore **molwantshiwa ke kgosi, Selebi**, ka gonne ke moanelwa yo mogolo, yo bogolo jwa ditiragalo bo theilweng mo go ena. Kgosi Selebi o lwantshetswa go se siame ga gagwe ka gonne **a nyatsa lelapa la gagwe**.

* **Molwantshi (antagonist)**

Fa ba tlhalosa molwantshi, Beckson le Ganz (1961:17) ba re ke:

The major character opposition to the hero or protagonist of a narrative or drama.

Puo e e tlhalosa gore molwantshi le ena ke moanelwa yo mogolo yo o leng kgathlanong le molwantshiwa. Kruger (1988:218) o oketsa kgang e ka go re:

The antagonist is the cause of trouble, pain and suffering ... and confusion.

Tlhaloso ya ga Kruger e bua gore molwantshi ke ena a tlholelang molwantshiwa mathata. Ka jalo molwantshi le ena o bothokwa mo

sekwalweng. Fa a gatelela bothokwa jwa gagwe Baldick (1990:101) a re molwantshi ke:

The most prominent of the characters who opposes the protagonist or hero(ine) in a dramatic or narrative work. The antagonist is often a villain, seeking to frustrate a hero(ine), but in those works in which the protagonist is represented as evil, the antagonist will often be virtuous or sympathetic character.

Baldick o tthalosa gore ga se ka dinako tsotlhe fa go fitlhelwang molwantshi e le moanelwa yo o sa siamang. Fa molwantshiwa a sa siama go fitlhelwa e le go re molwantshi ke yo o siameng. Le fa go le jalo maikaelelo a molwantshi ke go thibela molwantshiwa go atlega mo go se a ratang go se dira. Ke ka moo Serudu (1989:33) a mmonang e le moanelwa yo o ganetsang molwantshiwa go diragatsa se e leng maikaelelo a gagwe. Gantsi molwantshi ke motho yo o sa siamang. Nnete ke go re ena o lwantsha ditiro tsa ga molwantshiwa tse di bosula kgotsa tse di sa siamang.

Mo go *Se se jeleng rre*, **molwantshi ke Senwametsi**. Tiro ya gagwe e lebagane le go lwantsha ditiro tse di bosula tsa ga molwantshiwa, e leng, kgosi Selebi tsa go nyatsa lelapa la gagwe. Ke ka nilha e babuisi ba itsalanyang le ena.

* **Motsenagare (tritagonist)**

Go ya ka Pretoius le Swart (1983:24)

The tritagonist is usually the character who stands between the two extremes. He/she acts as a kind of catalyst between the positive and negative poles.

Motsenagare ke ena a tlotlheltsang kgotlhang e e fa gare ga molwantshiwa le molwantshi ka go tsena fa gare ga bona. Mojalefa (1995:15) o tswaledisa pele kang e ka go tlhalosa fa motsenagare e le moanelwa yo o tlohang mofereferere fa gare ga molwantshi le molwantshiwa gore ba se ka ba utlwana, ke go re go nne le ntwana fa gare ga bone. Ka jalo motsenagare o godisa kgotlhang e e leng teng mo sekwalweng. Fa a tlhalosa kang e sentle, Mojalefa a re motsenagare ke.

Moanegwa yo o bešeletšago pitša ya mphereferere gore bobedi, molwantšhi le molwantšhiwa ba se kwane, ba lebane le thulano, mola ka lehlakoreng le lengwe a lebane le tlemollo ya lehuto.

Mojalefa le ena o gatelela gore motsenagare ke ena a tlohang ntwana fa gare ga molwantshi le molwantshiwa mme ke ene a tlišang tharabologo ya bothata jo bo leng teng. Ga se ka dinako tsotlhe mo go fitlhelwang motsenagare e le motho, e ka nna selo kgotsa seakanngwa. Ke ka moo Bal (1980: 14 – 15) a reng go tshwanetswe gwa tlhokomelwa gore fa go buiwa ka baanelwa ba thulaganyo, ga se go re ka nako tsotlhe ke “personalsies” (batho) ka gone go a kgonagala gore le “instansies” (dilo) tse e seng batho di ka fetoga baanelwa ka ntlha ya ditiro tsa tsona. O tswaledisa pele ka go re go botoka go dirisa lereo “akteurs” (batshameki) go gaisa fa go twe baanelwa ke batho.

Kgang e ya ga Bal e ya go lekodisiwa mo tlhotlhomisong ya botsenagare mo terameng ya *Se se jeleng rre*. Go ya ka fa mokwadi a dirisitseng botsenagare ka teng, go tla tlhokomelwa gore ga a dirisa motho/batho ka gonne o dirisitse seakanngwa, e leng **lorato** go lwantsha molwantshiwa le molwantshi. Tiro ya lorato e tshwantshanngwa le e e dirwang ke motho. Lorato ke seakanngwa (abstract) mme le fetoga go nna motho (personasie). Lorato lwa ga Mmapitsa ke lona lo lo tsalang kgotlhang fa gare ga Senwametsi le kgosi Selebi. Fa go ne go sena lorato fa gare ga kgosi Selebi le Mmapitsa kgotlhang e e leng teng fa gare ga Senwametsi le kgosi Selebi e ka bo e se teng. Ka go rialo go nna teng ga lona go tlhodile botlhotlheletsi fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi. Ka jalo go ka twe lerato la ga Mmapitsa le emela bosula.

(b) Baanelwapotlana (Baanelwabatlaleletsi)

Go ya ka tlhaloso ya Serudu (1989:33) moanelwabatlaleletsi ke moanelwa yo o thusang gore ditiro tsa moanelwamogolo di bonagale. Ke moanelwa yo o nang le seabe se sennye mo sekwalweng mme a ka tswelala fale le fale kgotsa ka dinako dingwe a ka tlogelwa pele dikgang di ya kwa bokhutlong. Le fa moanelwa yo a na le seabe se

sennye, fela o botlhokwa. Mojalefa (1994:110) fa a gatelela botlhokwa jwa baanelwabatlaleletsi a re:

Baanegwathuši ke baanelwa bao ba nago le tebanyo ya baanegwathwadi, ba thuša go hlaloša semelo sa moanegwathwadi. Ke go re ba tlaleletša kgolo le mediro ya moanegwathadi yo o itšego.

Mojalefa o tthalosa gore baanelwabatllaleletsi ke bona ba thusang go godisa semelo sa moanelwamogolo. Ke bona ba tlaleletsang kgolo le ditiro tsa moanelwamogolo. Ke go re ba thusa gore moanelwamogolo a kgone kgotsa a retelelewe ke go dira dilo dingwe. Groenewald (1997:31) o konosetsa ka go tthalosa ditiro tsa baanelwabatllaleletsi ka go re:

- Ba godisa kgogedi
- Ba tthalosa semelo sa moanelwamogolo
- Ba tiisa tharabololo
- Ba tthalosa tharabololo

Jaanong go ya go tlhokomelwa baanelwabatllaleletsi ba ba dirisitsweng ke mokwadi go ya ka fa ba thusang molwantshiwa le molwantshi ka teng.

(i) Baanelwabatllaleletsi ba ba thusitseng molwantshi (Senwametsi) ke:

- Banna ba lekgotla, borangwanaa Selebi le bommangwanaa Selebi.
- Ngaka Lefifi
- Moratwe
- Sedralapa le Kedisaletse

Baanelwabatllaleletsi ba ba thusitse molwantshi jaana:

*** Banna ba lekgotla , borangwanaa le bommangwanaa Selebi.**

Baanelwa ba, ba thusitse Senwametsi ka go mo ema nokeng le go mo kgothatsa go tia mo lenyalong la gagwe le fa gona le mo sulafalela.

Ba lekile gantsi go bua le kgosi Selebi gore a kgaogane le lelapa la ga Mmapitsa mme a tlhokomele Senwametsi. Ba lekile le go mo lemosa gore Mmapitsa ke moloji mme fa a sa itlhokomele o tla mo tshereanya. Le fa kgosi Selebi a gana go ba reetsa, baanelwa ba, ga ba a ka ba lapa go mo gakolola, ka go dira jalo Senwametsi o ne a lemoga gore ga a nosi mo bothateng jo a leng mo go bona mme o ne a nna le tsholofelo ya go re gongwe ka letsatsi lengwe go tla siama gape.

*** Ngaka Lefifi**

Ngaka Lefifi o thusitse Senwametsi ka go mo remela ditlhare tse di neng tsa mo thusa gore a nne mo mmeleng, a tshwane le basadi ba bangwe ba ba belegeng bana. Se se raya go re mathata a ga Senwametsi a a fokotsega ka gone o bone karabo ya selo se e leng bogologolo a se eletsa, e leng go nna le ngwana yo e leng wa gagwe. Ka ntlha ya se gongwe kgosi Selebi a ka boela mo lelapeng la gagwe mme a le tlhokomela.

*** Moratwe**

Moratwe le ena o ntse a kgothatsa Senwametsi mo mahutsaneng a gagwe. Ke ena a ntseng a mo tlhokometse fa a le mo mmeleng le morago ga pelego. Tlhokomelo ya ga Moratwe e thusitse Senwametsi mo go godiseng lesea la gagwe (Kebotsaletswe).

*** Sodialapa le Kedisaletse**

Le fa baanelwabatlaleletsi ba, e le ditsala tsa ga Mmapitsa fela ga ba rate

ditiro tsa gagwe tse di maswe. Ke ka moo ba isetsang Senwametsi dikgang tsotlhe tse di buiwang ke Mmapitsa ka ga gagwe.

Senwametsi o boleletswe ke bona gore Mmapitsa o ikaeletse go mmolaya mmogo le lesea le a le imileng. Ka jalo Senwametsi o ne a kgona go fapoga kotsi e ya loso ka go ya go belegela kwa gaabo.

(ii) Banelwabatlaletsisi ba ba thusitseng molwantshiwa, e leng kgosi Selebi, ke ba ba latelang:

- Mmapitsa
- Mmasera

Banelwabatlaletsisi ba ba thusitseng molwantshiwa jaana:

*** Mmapitsa**

Mmapitsa o thusitse kgosi Selebi ka go amogela lerato la gagwe le go mo amogela mo lelapeng la gagwe, le fa a ntse a itse gore kgosi Selebi o na le lelapa. Fa kgosi Selebi a ngala kwa lelapeng la gagwe o a itse gore o na le botshabelo, e leng kwa ga Mmapitsa mme fa a fitlha teng o amogelwa ka mabogo a mabedi.

*** Mmasera**

Mmasera ke ena a ntseng a tlotlheletsa lerato le le fa gare ga kgosi Selebi le Mmapitsa gore le gole. Fa a bona kgosi Selebi, o fitlha tsotlhe tse di maswe ka ga Mmapitsa mme o bua tse dintle fela. O babatsa bontle jwa ga Mmapitsa gore kgosi Selebi a kgatlhege, e bile o eletsa

fa Mmapitsa e ka nna ena mohumagadi, wa kgosi ka gonne a ka belegela kgosi Selebi ngwana. O rata fa kgosi Selebi a ka tlhala Senwametsi ka gonne e le moopa. Dikgang tsotlhe tsa ga Mmapitsa, kgosi Selebi o ne a di utlwa ka Mmasera. Fa Mmapitsa a le mo mmeleng, kgosi Selebi o utlwa ka Mmasera, le fa a sena go belega, o utlwile kwa ena.

Go tla lemogiwa gore thuso ya ga molwantshi e lebagane le go aga lelapa la ga kgosi Selebi le Senwametsi, fa ya ga molwantshiwa yona e lebagane le go thuba lelapa le la bona.

Tlhaloso ya ditiro tsa baanelwabalaleletsi.

Go godisa kgogedi

E rile fa Senwametsi a simolola go itemogela mathata mo lelapeng la gagwe a bitsa bommangwanaa Selebi le borangwanaagwe go ba tlhalosetsa mathata a bona. Bakgosing ga ba a ka ba senya nako, ba ne ba bitsa Selebi go bua le ena. Banna ba lekgotla le bona ba rile go lemoga le go utlwa gore kgosi Selebi o nna kwa ga Mmapitsa ba ikopanya le bakgosing, mme mmogo ba leka go eletsa kgosi Selebi. Kgogedi e tlholwa ke go re a kgosi Selebi o tla dumela se se buiwang ke bakgosing le banna ba lekgotla kgotsa o tla ganetsana le sona. Ka jalo baanelwabalaleletsi ba ba godisang kgogedi ke **banna ba lekgotla, borangwanaa Selebi mmogo le bommangwanaagwe.**

Go tiisa tharabololo

Baanelwapotlana ba ba tiisang le go tlhalosa tharabololo ke **ngaka**

Lefifi le Mmapitsa.

Ngaka Lefifi o tlhalosa gore tharabologo ya mathata a ga Senwametsi e tla nna teng ka letsatsi lengwe. Kgang e, e bontsha gore sengwe le sengwe se na le mo se felelang teng. Fa a tlhagisa kgang e ngaka Lefifi a re:

Fela wena kgosi Selebi fa o sa tlhokomele, o tlile go tswa mo lelapeng lele o le setopo. O tlile go tswa mo lelapeng o rwelwe o kaname ka mokwatla. Ke bona lebitla mo ditlhakong tse.
(ts.66-67).

Mmapitsa ena o tiisa tharabololo ka go diragatsa se se builweng ke ngaka Lefifi, ka go tlisa loso lwa ga kgosi Selebi. Loso lwa ga kgosi Selebi ke lona le khutlisang mathata a ga Senwametsi ka gonne le tlisa lorato lwa ga kgosi Selebi le Mmapitsa kwa bokhutlong.

Go tlhalosa semelo sa moanelwamogolo

Semelo sa ga molwantshi, e leng Senwametsi se tlhalosiwa ke **Kedisaletse le bommangwanaa Selebi**. Kedisaletse o tlhalosa Senwametsi e le motho **yo o ithatang**. Kgang e e ka tiisiwa ka go nopola mafoko a ga Kedisaletse fa a re:

Ga go mosadi yo o **sethakra** jaaka Senwametsi.
(ts.78)

Mmagwanaa Selebi, Moserwa, ena o tlhalosa Senwametsi e le motho yo o **ratang tshiamo** le kagiso ka go re:

Mmarona le wena **o siame** thata. (ts.33)

Tlhaloso e, e bontsha fa Senwametsi e le motho yo o sa rateng moferefere. O rata gore ka dinako tsotlhe go nne le kagiso.

Go ka rungwa ka go re mo tlhotlhomisong e go tlhokometswe mefuta e mebedi ya baanelwa, e leng baanelwabagolo le baanelwabatlaleletsi. Baanelwabagolo ke molwantshi, molwantshiwa le motsenagare. Baanelwabatlaleletsi ba botlhokwa mo sekwalweng le fa gona ba na le seabe se sennye ka gonne ba thusa go tthaola baanelwabagolo, le go thusa mo ditirong tse di botlhokwa tsa bona (baanelwabagolo).

□□ **Ditiragalo**

Jaaka baanelwa, kakanyo e ya ditiragalo e setse e tlhalositswe mo kgaolong e e fetileng, fela e ne e lebagane le diteng. Mo kgaolong e, e ya go lebagangwa le thulaganyo. Ke go re ditiragalo le tsona di ya go fiwa tiro jaaka ka fa go setsweng go builwe ka baanelwa ba thulaganyo. Fa a tsweledisa puo e pele Groenewald (1991:22) a re:

Ka go dira bjalo tatelano ya ditiragalo tseo ga e sa lebana le ya ditiragalo tša diteng, tatelano yeo e laolwa ke moko wa ditaba/morero.

Puo e e gatelela gore tatelano ya ditiragalo tsa thulaganyo e laolwa ke thitokgang. Mojalefa (1995:21) o tlaleletsa kgang e ka go tlhalosa gore ditiragalo tsa diteng di farologana le tsa thulaganyo ka gonne tsa thulaganyo di dirisiwa jaaka ditshwantsho tse di tshwantshang botshelo ka botlalo. O tswelela pele ka go tlhalosa gore ditiragalo tse, di tshwantsha matlhakore a le mabedi a botshelo, e leng:

- letlhakore le le siameng
- letlhakore le le sa siamang

Ditiragalo tse tsa thulaganyo ke tsona di tsholang kgotlhang fa gare ga molwantshi le molwantshiwa, ka gonne mo go bona go na le yo o dirang tshiamo le yo o dirang bosula. Groenewald (1991:32) o oketsa kgang e ka go tshagisa mesola e le mebedi ya ditiragalo:

- **Go tshola kgotlhang**, ke go re o lebagane le tshenolo.
- **Go gapeletsa phuthologo ya dikgang**, ke go re o lebagane le phuthologo.

Mokwadi o kwala jaana go tshweledisa thitokgang kgotsa molaetsa pele. Ka jalo go ka twe kgotlhang e thusa go tshweledisa maikaelelo a mokwadi pele.

□□ **Tikologo**

Tikologo e bopilwe ka dikarolwana tse pedi, e leng nako le lefelo. Fa go buiwa ka nako le lefelo, jaaka dielemente tsa thulaganyo, go ya go tshalosiwa ka mo di dirisiwang ka teng fa mokwadi a tshagisa thitokgang.

(a). Nako

Nako fa e lebagane le thulaganyo e fiwa tiro ka jalo nako ya thulaganyo e farologana le ya diteng. Fa a tshalosa tiro ya nako Mojalefa (1995:16) a re:

Nako e bopa moya le atmosfere gore e be diswantšho. Ke go re nako e lebantšhwa le moko wa ditaba gore e fetoge seswantšho.

Mohlala: **bošego** bo **fetoge poifo, go se loke.**

Se Mojalefa a se buang ke go re nako e tlisa mowa le maikutlo a a rileng mo go mmuisi. Maila (1997:102) o tlhagisa dikarolwana di le tharo tsa nako, e leng :

- * Nako ya tshwanelo
- * Nako ya maikutlo
- * Nako ya sekai/setshwantsho

Dikarolwana tse tharo tse tsa nako ya thulaganyo di tla tlhalosiwa fa di fiwa tiro.

Nako ya tshwanelo

Mojalefa (1995:16) o tlhalosa nako e ka go re ke nako **ya tlhago**, e e tshwanetseng go nna teng mo sekwalweng ka gonne e tlhagisa baanelwa le ditiro tsa bona. Sekao se sentle sa mofuta o wa nako ke **bosigo**.

Nako ya maikutlo

Mojalefa (1995:17) a re nako ya maikutlo ke nako e e tlhagisang **khuduego kgotsa maikutlo** a a rileng mo moweng wa mmuisi. Nako e, ke e e boifisang, ke go re ke nako ya poifo le letshogo. Cohen (1973:75) o tlaleletsa kgang e ka go re:

The mood or moods of literary work created by the description of setting, by the actions and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.

Fa, go gatelelwa maikutlo a mokwadi a a tlhagisiwang ke ditiro le dipuo tsa baanelwa. Abrams (1988:11) le ena o tlhalosa maikutlo a ka go re:

Atmosphere is the tonality pervading a literary work which fosters in the reader's expectations as to the course of events, whether happy or (more commonly) terrifying or disastrous.

Abrams o gatelela gore maikutlo a mokwadi a a tlhagisang e ka nna a boitumelo kgotsa a poifo. Serudu o akaretsa kgang e ya maikutlo ka go re ke mowa le maikutlo a a tanyang mmuisi fa a buisa sekwalwa. E ka nna mowa wa boitumelo bolotsana, kutlobotlhoko, poifo, botsalano, jalo jalo.

Nako ya sekai/setshwantsho

Mojalefa (1995:18) o tlhalosa gore nako e, e tshwantsha matlhakore a le mabedi, e leng **letlhakore la tshiamo le la bosula**. O tswelela pele ka go

re gantsi bosigo bo emela bosula, fa motshegare o emela tshiamo. Lekganyane (1997:85) o tlaleletsa se ka go re mokwadi a ka dirisa bosigo jaaka sekai (symbol) sa kotsi ka gone gantsi bosenyi bo diragala ka nako e.

(b). Lefelo

Go ya ka Magapa (1997:86) lefelo le lona jaaka nako le arogantswe ka dikarolwana di le tharo, e leng:

- lefelo la tshwanelo
- lefelo la maikutlo
- lefelo la sekai/setshwantsho

Lefelo la tshwanelo

Yelland le ba bangwe (1983:14) ba tlhalosa lefelo la tshwanelo ka go re ke lefelo la nnete le ditiragalo tsa sekwalwa di diragalang mo go lona. Lekganyane (1997:85) o tlaleletsa kgang e ka go re lefelo le lebagane le tiragalo e e tlhalosiwang. Go fa sekao, fa go buiwa ka **go gama**, motho a ka gopola ka lefelo le go gamelwang mo go lona, jaaka **lesaka**. Mojalefa (1995:18) o gatelela kgang e ka go re:

Mafelo ao a swanetše go ba gona mo sengwalong ka gobane a bonagatša baanegwa le ditiro tša bona le yona nako yeo ba bonagalago ka yona. Ke mafelo a bjalo ka Lešokeng, kgolegong, bjalo bjalo.

Ka tlhaloso e go gatelelwa gore mo sekwalweng sengwe le sengwe go tshwanetse ga nna le mafelo a baanelwa ba fitlhelwang mo go ona, ba diragatsa ditiro tse di rileng.

Lefelo la maikutlo

Fowler (1973:14) o tlhalosa lefelo le ka go re:

It is often created by viewing of ordinary events from unusual angle, giving them an air of mystery.

Se se tlhagisiwang ke go re lefelo la maikutlo le tlholwa ke maikutlo a a rileng a a tlholwang, ke ditiro tsa baanelwa.

Fa a ruma mofuta o wa lefelo Mojalefa (1995:19) a re lefelo la maikutlo ke le le tlholang maikutlo. Ke go re ke lefelo le le tshosang, la boitumelo, la kutlobotlhoko, jalo jalo.

Lefelo la sekai/setshwantsho

Maila (1997:105) a re mafelo a ditshwantsho ke a a tshwantshang ditiragalo tse di diragalang mo go ona. E ka nna ditiro tse di siameng kgotsa tse di bosula tse di dirwang ke baanelwa. Lekganyane (1997:85) o tiisa kgang e ka go re mokwadi a ka dirisa sekgwa jaaka sekao sa kotsi. Ka jalo mafelo a, a emela ditiragalo tse di rileng fa a tlhagelela mo sekwalweng.

Fa go akaretswa dikgang tse go ka twe mafelo a tshwanelo a ka fetoga ditshwantsho fa ditiragalo tse di diragalang fa go ona di tshwantshwa le le lengwe la matlhakore a bophelo, a a jaaka tshiamo kgotsa bosula. Ona mafelo a a tshwanelo a ka fetoga a mowa le maikutlo fa mowa o o renang mo mafelong a e le wa ntwana, lenyatso, boitumelo, tlotlo, jalo jalo.

□□ Dithekeniki tsa thulaganyo

Kerkhoff (1962:16) o tthalosa **thekeniki** ka go re ke se se bonwang, se se ka dirisiwang go tlhagisa se se buiwang. Ka go dirisa thekeniki mokwadi

o kgona go tlhagisa maikaelelo a gagwe sentle. Mojalefa (1995:21) fa a tlaleletsa se se buiwang ke Kerkhoff a re thekeniki :

Ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona (the medium is the message).

Puo e ya ga Mojalefa e tlhalosa fa thekeniki e le nngwe ya ditsela tse di rileng tse mokwadi a di dirisang go tlhagisa molaetsa wa gagwe. Lazarus le Smith (1983:288) ba oketsa kgang e ka go re:

It may well become the discipline that leads writers to discover what they have to say.

Boratoriori ba ba gatelela gore molaetsa o Mojalefa a reng o tshwanetse go bonagatswa ka thekeniki ke o bona ba reng e ka nna thuto kgotsa ntlha e e pateletsang bakwadi go iponela le go atlega mo go se ba ratang go se bua. Groenewald (1993:17) o bua gore thekeniki ke mokgwa o mokwadi a o dirisang go tlhagisa thitokgang. O tswelela pele ka tlhalosa mesola e le mebedi ya thekeniki, e leng:

- go gatelela, go godisa le go tiisa kakanyo e e rileng.
- go lebaganya kakanyo e le thitokgang.

Ga ka rungwa ka go re thekeniki ke mokgwa o o akaretsang wa go kwala sekwalwa. Ke mokgwa o o amanyang pharologantsho ya sekwalwa le tse dingwe go tlhagisa thitokgang. Go na le dithekeniki tse di

lebaganeng le thulaganyo ya sekwalwa le tse di lebaganeng le puo le setaele (mokwalelo). Tse di lebaganeng le thulaganyo ya ditiragalo ke tsepamiso (focus), tebelelo (point of view) poeletso (repetition), mmuisano (dialogue), phapologantsho (contrast), ponelopele (foreshadowing), poelomorago (flashback), tsheko (cycle), polelonosi (soliloquy), jalo jalo. Kwa ntle ga dithekeniki tse tsa thulaganyo tse di filweng go sa ntse go na le mofuta o mongwe wa thekeniki o o dirisiwang mo go thulaganyo, e leng **dikaloseraleng (stage directions)** tsa motshameko.

Dikaloseraleng tsa motshameko

Groenewald (1995:6) fa a tlhalosa kakanyo e o bua gore tiragalo e lebaganeng le dielemente tse nne tsa sekwalwa, e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. Fa tswelala pele o sedimosa gore le fa mmuisano wa terama o amana le dielemente tse, ga se kamano e mokwadi a ka e dirisang go di tlhalosa sentle. Ke ka ntlha e mokwadi a oketsang ka dikgang tse dingwe gore di tlaletse tlhaloso e. Dikoketso tse ke **dikaloseraleng tsa motshameko**. Tsona di kwalwa ka mokwalo o o sekameng mo masakaneng. Mokwadi fa a tlhalosa ka moo Mmapitsa a neng a ikutlwa ka teng fa a utlwa gore Senwametsi o mo mmeleng a re:

* Mmapitsa (*o garogile letswalo*) ... (ts.89)

Mmapitsa (*o tlhonya sefatlhego*) ... (ts.89)

Mmapitsa (*o nyemile moko*) ... (ts.90)

Mafoko a a mo masakaneng a botlhokwa thata ka gonne mokwadi o a dirisa go tlaletsa tlhaloso ya gagwe ya go bontsha mmuisi maemo a moanelwa a leng mo go ona. Ka leitlho la semowa mmuisi o kgona go tlhaloganya maikutlo a Mmapitsa a neng a na le ona.

Groenewald (1995:7) o tswelala pele ka go bua gore kwa ntle ga dikaeloseralleng tsa motshameko tse di tlaleletsang tlhaloso ya dielemente tsa sekwalwa, go na le kaeloseralleng e nngwe e e bothokwa e e lebaganeng le go rulaganngwa ga dikgang, e leng **sesiro**. Sesiro se na le mesola e le mebedi:

- * Wa ntlha o lebagane le terama fa e bontsha go fetolwa ga nako, lefelo, baanelwa le tiragalo.
- * Wa bobedi o lebagane le terama fa e bontsha kgaotso. Kgaotso e, ga e senye kgogedi ka gonne terama e, e a bo e rumilwe ka setlhoa se se tsositseng kgatlhego ya mmuisi.

Mo go *Se se jeleng rre*, ga go a dirisiwa sesiro. Mokwadi ka go kgaoganya terama e ka dikgaolo le ditemana ke thekeniki e e dirisitsweng boemong jwa sesiro mme thekeniki e ga e senye kgogedi. Mo kgaolong ya bone go ya go tlhokomelwa ditemana di le pedi, e leng ya boraro le ya bone. Bokhutlo jo bo kgaoganyang temana ya boraro le ya bone ga bo senye kgogedi ka gonne temana ya boraro e felela e le go re Mmapitsa o laela kgosi Selebi go ya go batlisisa gore a ke nnete Senwametsi o mo mmeleng. Mmuisi a ka rata go buisetsa pele mo temaneng e e latelang go utlwa gore a kgosi Selebi o ya go batlisisa jaaka a laetswe kgotsa o tla retelelwa.

Ka mo lethakoreng le lengwe BoKeuris (1997:76) ba tlaleletsa tlhaloso ya ga Goenewald ya dikaeloseralleng tsa motshameko tse bona ba di bitsang “**ditaetšosefala**” ka go re:

Lereo le ditaetšosefala le šupa se sengwe le se sengwe ntle le poledišano. Ke go re leina la terama, lenaneo la baanegwa, matseno, ketapele, epiloko le tsona ditaetšosefala.

Mo tlhotlhomisong e, dikaeloseraleng tsa metshameko di le tharo e leng matseno, ketapele (epiloque) le tlhagiso go ka se ka ga buiwa sepe ka tsona ka gonne di sa tlhagelele mo tiragatsong e ya ga Ntsime. Tse di yang go tlhokomelwa ke: **leina la terama, lenaneo la baanelwa le dikaeloseraleng.**

Leina la terama

Leina la terama gantsi le fitlhelwa fa godimo ga sekwalwa mme la boeletswa mo tsebeng ya ntlha. BoKeuris (1997:76) fa ba bua ka botlhokwa jwa leina la terama ba re mosola o mogolo wa lona ke go tlhama lefatshe la boikakanyetso la seteramatiki le go bontsha mmuisi ntlha e e botlhokwa ya lefatshe le. E ka nna baanelwa ba ba botlhokwa kgotsa ditiragalo tse di botlhokwa, kgotsa setshwantsho, jalo jalo. Ka jalo leina la terama ke sesupo mo go mmuisi go mo thusa go tlhaloganya le go ranola terama e, go ka twe leina ke sekaelo sa ntlha go mmuisi se se mo itsiseng se terama e buang ka ga sona.

Leina le, *Se se jeleng rre*, le sedimosetsa mmuisi gore terama e, e ya go bua ka monna yo o suleng mme go sa itsiwe gore o bolailwe ke eng. Se se mmolaileng ke sona se se yang go batlisisiwa go fitlhela se bonwa, ka e le sona se tlholang kgogedi.

Lenaneo la baanelwa

Lenaneo la baanelwa gantsi le fitlhelwa mo tsebeng e e latelang ya leina la terama. Tsebe e, e ka nna ya bobedi kgotsa ya boraro. BoKeuris (1997:76) ba re mosola wa ntlha wa lenaneo la baanelwa ke go tlhama baanelwa ba ba farologaneng mo lefatsheng la boikakanyetso la seteramatiki, ke go re go tlhaola baanelwa go ya ka go farologana ga bona mo lefatsheng le. Tlhaolo ya baanelwa ba ba farologaneng ka maina, e tsamaelana le tlhagiso ya tshedimosetso ka bokhutshwane ka ga yo mongwe le yo mongwe, jaaka ka bogolo, tiro, losika, jalo jalo.

Ka jalo e sa na le mosola wa tshedimosetso. Fa BoKeuris ba tswelela pele, ba re lenaneo la baanelwa kwa tshimologong ya terama, le ka nna gape le mosola wa popego. Maina a baanelwa a dirisiwa mo terameng ka botlalo go bontsha yo o tshwanetseng go bua. Gantsi mmuisi a ka lemoga maemo a moanelwa yo ya ka makgetho a moanelwa a buang ka ona mo terameng.

Mo go Se se jeleng rre, lenaneo la baanelwa le fitlhelwa mo tsebeng ya boraro mme le akaretsa baanelwa ba le somaamabedi nngwe (21), ba ba nang le maina. Lenaneo le la baanelwa le na le mosola wa go itsise mmuisi ka ga beng ba malapa a a botlhokwa mo terameng e, jaaka lelapa la kgosing. Gape le itsise mmuisi ka ga banna ba lekgotla, e leng Rantho, Mosalagae le Radinku. Kwa ntle ga baanelwa ba go sa na le ba bangwe

ba lenaneo le le sedimosetsang mmuisi ka ga bona, e leng basadi ba motse, basetsana ba motse mmogo le dingaka tsa motse.

Dikaeloseraleng (stage directions)

Go ya ka boKeuris (1997:77) mosola o mogolo wa **dikaeloseraleng** ke go sedimosetsa mmuisi. Mmuisi a ka tlhaloganyana tshedimosetso e ka mekgwa e le mebedi, e leng:

- jaaka tshedimoso ka ga lefatshe la boikakanyetso.
- jaaka tshedimoso ka ga mokgwa o lefatshe le, le ka netefatswang mo tiragatsong ya terama ka teng.

Mo tlotlhomisong e, go ya go tlhokomelwa ya ntlha fela, e leng **tshedimoso ka ga lefatshe la boikakanyetso**. Tshedimosetso e e tlholwang ke dikaeloseraleng gantsi ke ya matlho (pono) le ya ditsebe (kutlo).

Tshedimosetso ya matlho (pono)

Tshedimosetso ya matlho e e ka tlhagisiwang ka ga moanelwa mo go dikaeloseraleng, ke e e amang (a) **popegoponagalo**, (b) **diponagalo** tsa sefatlhego le (c) **diponagalo tsa diatla le mmele tsa moanelwa**.

(a) Popogoponagalo

Tebego ya moanelwa gantsi e tsamaelana le dintlha tse di botlhokwa tsa semelo sa gagwe. Mo diterameng tsa metlae, gantsi go fitlhelwa baanelwa ba tlhophelwa dikarolo go ya ka popego ya mmele, jaaka baratiwa ba bašwa ke ba ba lebegang. Gantsi mo ditlhalosong tse di

amang popego ya mmele go fitlhelwa le ditlhaloso ka ga tebegokakaretso ya moanelwa, e leng diaparo, dihutshe, dikorone, dikgare, masira, dibaga mmogo le ditlhobolo, melamu, marumo, dithobane, jalo jalo. Mo motshamekong wa terama dilo tse, di naya babogedi tshedimosetso ya matlho ka ga moanelwa mabapi le tiro ya gagwe, bogolo jwa gagwe mo setšhabeng le tse dingwe. Mabapi le tshedimosetso e e lebaganeng le popego ponagalo Ntsime o tthagisa ditebego tsa baanelwa ba ba latelang jaana:

Tshegofatso: Senwametsi, se itlhoboge jaanong, o sa ntse o le **mošwa**. [ts.8]

Selebi : E seng wena Mmapitsa yo **montle**. [ts.23]

Mmasera: Kana Mmapitsa o **bopegile sesadi** tota. [ts.75]

Tselane : (*ka matlho a a tsabakelang*). [ts.44]

Dikaeloseraleng tse di fa mmuisi tshedimosetso ya go re Senwametsi, o sa ntse a le **mošwa**, Mmapitsa o **bopegile sesadi**, e bile o **montle** le go re Tselane o na le matlho a **mantle** ka gone a **phatsima** ka boitumelo ka dinako tsotlhe.

(b) Diponagalo tsa sefathego

Diponagalo tsa sefathego di tsamaelana le tiragatso ya terama mo babogedi ba kgonang go tlhaloganya le go ranolo diponagalo tse. Diponagalo tsa sefathego di ka tlhalosiwa mme gantsi ditlhaloso tse di fitlhelwa mo dikaeloseraleng. Mo diterameng tse di tshwantshang bonnete, go fitlhelwa go na le kamano fa gare ga maikutlo a a rileng le

ponagalo e e rileng ya sefatlhego. Mongebo ka tlwaelo o supa gore moanelwa o itumetse kgotsa o kgotsofetse, mme sefatlhego se se sosobantsweng se raya gore moanelwa ga a itumela kgotsa ga a kgotsofala. Tlhaloso ya ponagalo ya sefatlhego kgotsa maikutlo mo dikaeloseraleng, e thusa mmuisi go ranola mafoko a moanelwa. Boteng jwa maikutlo a moanelwa, jaaka go tenega thata, go swaba thata, bo ka tlhalosiwa mme mmuisi a ka bo lemoga jaaka tshenolo ya semelo sa moanelwa. Mo go *Se se jeleng rre*, tshedimosetso e e amang diponagalo tsa sefatlhego e tlhagisiwa jaana:

- Selebi : (o ema go se nene, o **thikhitha tlhogo**). ... [ts.1]
- Mmatsie : (o bua a **rototse matlho**) ... [ts.43]
- Mmapitsa : (**o tlhonya sefatlhego**) ...[ts.89]
- Mmapitsa : (o bo tshela a **sosobantse Sefatlhego**) ... [ts.117]

Dikaeloseraleng di na le mosola wa go sedimosetsa mmuisi ka ga maikutlo a a farologaneng a baanelwa.

Fa diponagalo tse tsa sefatlhego di tlhokomelwa ka bongwe ka bongwe go fitlhelwa e le go re ya ntlha e supa gore kgosi Selebi o ne a tsamaya a akantse ka ga sengwe se se mo tshwenyang, ke go re mathata. Ya bobedi e supa letshogo le le dirang gore Mmatsie a rotele matlho, ka ntlha ya go gakgamadiwa ke dikgang tse a di utlwang ka ga kgosi Selebi. Ya boraro e tlhagisa maikutlo a ga Mmapitsa fa a utlwa gore Senwametsi o mo mmeleng. Go tlhonya sefatlhego ga gagwe go supa gore o swabile thata. Ya bofelo yona, e leng ya bone, e supa gore Mmapitsa ga a na bopelotlhomogi ka gonne o tshelela kgosi Selebi botlhole jo bo bolayang

mo dijong gore a swe. O sosobanya sefatlhego go tiisa pelo ya gagwe gore a se ka a mo tlhomogela pelo mme a busetsa maikaelelo a gagwe kwa morago.

(c) Diponagalo le ditshikinyego tsa mmele

Ka tlwaelo diponagalo tsa diatla le tshikinyego ya mmele tse di dirwang ke moanelwa di tsamaelana le mafoko a gagwe. Le fa diponagalo tsa diatla le tshikinyego ya mmele di ka tlhagelela ka dipopego di le dintsi, mo diterameng tse di ikaeletseng go tshwantsha bonnete, go fitlhelwa diponagalo tsa sefatlhego le ditshikinyego tsa mmele tse di rileng di na le ditlhaloso tse di tsamaelanang le ditlwaelo tsa setso sa morafe o o rileng, jaaka go fogotlha diatla fa motho a tshogile, go ngwaya tlhogo fa a tlabegile kgotsa a akanya. Le fa go le jalo diponagalo tse di ka nna le ditlhaloso tse mmalwa, ke ka ntlha e mmuisi a tshwanetseng go netefatsa mabaka a ponagalo ya mmele e e rileng e simolotseng teng. Ntsime o tlhagisa diponagalo tse di latelang:

Selebi: (*o a menogela, o a pitika*) ... [ts.118]

Bankgoditse: (*o a pitika*) ... [ts.142]

Diponagalo tse di filweng tse, di lemosa mmuisi gore kgosi Selebi le Bankgoditse ba ne ba le mo ditlhabing tse di botlhoko, ke ka moo ba pitikang.

Kaelo ya tsebe

Mabapi le kaelo ya tsebe, boKeuris (1997:83) ba bua gore mo go

dikaeloseralleng ga go fitlhelwe fela dikaelo tsa matlho, go fiwa le kitso ya tsebe ka ga moanelwa. Kaelo ya mofuta o, e tla gantsi ka mokgwa wa tshaloso ya lentswe la moanelwa, sekao: segalo, kgotsa lebelo le moanelwa a buang ka lona. Fa ba tswelela pele, ba re medumo e mengwe e e tlhagisiwang ke moanelwa jaaka go gotlholo, go ona, le go gweeletsa le yona e tshalosiwa mo dikaeloseralleng. Kaelo e e ntseng jaana e thusa mmuisi go lemoga maikutlo a moanelwa go tshwana le fa a tshogile, a tshwenyegile kgotsa a tshwerwe ke boroko. Mo go *Se se jeleng rre*, dikaelo tse di tlhagisiwa jaana:

Ka letsatsi le mmaagwe Mmapitsa a suleng ka lona:

(go ne ga utlwala **mokuo o o mobe** wa merubisi,
ga utlwala **mantswe a masesane** a a sa itsegeng)
... [ts.63]

Kgosi Selebi fa a ntse a menogela a segwa ke mala a a botlhoko, Ntsime o tlhagisa kaelo ya tsebe ka go re:

(Borangwane ba tsena mo ntlong. Ba kopantshiwa
ke **medumo** ya ga Selebi) ... [ts.119]

Sekao sa ntlha se supa gore mmaagwe Mmapitsa e ne e le moloi, ke ka ntlha e e reng fa a swa go nne le medumo e e sa tlwaelegang.

Sekao sa bobedi sona se supa gore kgosi Selebi o bogile thata pele a swa. Botlhoko jo a neng a bo utlwa ka mo maleng, ke jo bo ka se keng jwa itshokelwa ke motho ope, ke ka moo go neng go utlwala modumo wa gagwe.

3.8. KAKARETSO

Go tthalositswe dikakanyo tse di lebaganeng le thulaganyo, e leng **thitokgang, kakanyetso** le **thaetlele**, mme go bontshitswe le pharologano e e leng teng fa gare ga setlhogo le thitokgang. **Thaetlele** e tthalositswe fa e le botlhokwa ka gone e lemosa mmuisi ka ga se a yang go buisa ka ga sona.

Go tthalositswe tshenolo le dielemente tsa yona, e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. **Baanelwa** ba tthalosiwa fa ba arogantswe ka dikarolo di le pedi, e leng **baanelwabagolo le baanelwabatlaletsisi**. **Baanelwabagolo** ba arogantswe go ya ka ditiro tsa bona fa ba lebagantswe le **bolwantshi, bolwantshiwa le botsenagare**.

Mabapi le ditiragalo go gateletswe gore di na le matlhakore a le mabedi: **le le siameng le le le sa siamang**. Tikologo e na le mefuta e le meraro. **Ya tshwanelo, ya maikutlo le ya sekai**. Kakanyo e, **thekeniki**, le yona e tthalositswe gwa ba gwa fiwa le dikao tsa dithekeniki tse di dirisiwang mo go thulaganyo. Kwa bokhutlong go tlhokometswe dikaeloseraleng tsa motshameko. Mabapi le tsona go lemogilwe gore ka kakaretso tiro ya tsona ke:

- Go tlaleletsa tthaloso ya mokwadi.
- Go bontsha phetogo ya dielemente tsa thulaganyo.
- Go supa kgaotso kwa bofelong.
- Go tlhama lefatshe la boikakanyetso.
- Go tlhama baanelwa ba tiragatso.
- Go fa mmuisi dikaelo tsa matlho le ditsebe.

KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO II

4.2 MATSENO

Mo kgaolong e, go ya go tthalosiwa tiriso ya dikakanyo tse: thitokgang, kakanyetso le dikgato tsa thulaganyo fa di lebagane le terama ya *Se se jeleng rre*.

4.3. THITOKGANG

Thitokgang ke kakanyo e mokwadi a kwalang ka ga yona. Mo go *Se se jeleng rre* thitokgang e lebagane le matlhakore a le mabedi: la **maitsholo** le la **matlhotlhapelo**.

* **Thitokgang : Maitsholo**

Mo terameng e, **maitsholo** a lebagane le molwantshiwa, e leng kgosi Selebi. Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo ka gone e le kgosi ya morafe, fela o na le makoa. Makoa a gagwe a tlholwa ke go ikgatholosa lelapa la gagwe mme a ratana le mosadi yo mongwe wa motse. Ka ntlha ya makoa a a gagwe morafe o simolola go mo nyatsa. Ka jalo o wa mo maemong a gagwe a bogosi, ka gone tlotlo e a neng a e newa ke batho ba morafe wa gagwe, e a nyelela. Le fa go ntse jalo, kwa bokhutlong kgosi Selebi o fetoga motho yo o siameng, ka go re o kopa maitshwarelo mo go bakgosing pele a swa go bontsha gore o a lemoga gore se a neng a se dira ke phoso fela, le fa gona go setse go le thari.

*** Thitokgang: Matlhotlhapelo**

Sekwalwa sa **matlhotlhapelo** ke se se nang le ditiragalo tse di utlwisang botlhoko jaaka dintsho gongwe mathata a magolo, a a sa kgonweng go rarabololwa. Fa go ka buisiwa *Se se jeleng rre* sentle, go tla lemogiwa gore ditiragalo tsa matlhotlhapelo ke tse di lebaganeng le **loso lwa ga kgosi Selebi** le dintsho tse dingwe tsa boMmapitsa le Bankgoditse.

Kgosi Selebi o welwa ke matlhotlhapelo ka gonne a na le makoa. Go gana go reetsa dikgakololo tsa borangwanaagwe le banna ba lekgotla ga gagwe mabapi le go nyatsa lelapa la bogosi, go dira gore a iphithele a le mo mathateng a go tshelwa botlhole mo dijong. Makoa a a gagwe a mo tsenya mo losong , ka jalo kgosi Selebi ga a amogelwe ka ntlha ya loso lwa gagwe. Ke ka ntlha eo mofuta o wa sekwalwa o bidiwang wa matlhotlhapelo ka gonne morero wa sekwalwa se o lebagane gape le manyaapelo.

*** Kakaretso**

Go lemogilwe gore *Se se jeleng rre* ke tiragatso e e theilweng mo godimo ga merero e le mabedi: wa **maitsholo** le wa **matlhotlhapelo**. Ka jalo go ka twe Ntsime o kwadile dikwalwa di le pedi ka fa gare ga sekwalwa se le sengwe. Kgang e, e ya go tlhokomelwa sentle fa go sekasekwa dikgato tsa thulaganyo.

4.4. KAKANYETSO

Fa go sekwasekwa terama e, go ya go latelwa matlhakore a le mabedi a kakanyetso jaaka letlhakore le le lebaganeng le morero wa maitsholo le le le lebaganeng le morero wa matlhotlhapelo.

* **Morero wa maitsholo**

Kakanyetso ya mofuta o wa sekwalwa e bontsha fa molwantshiwa e ka nna motho wa maemo kgotsa wa ka gale, yo o nang le makoa, yo o isiwang kwa tlase ke makoa mme kwa bofelong o a amogelwa. Mo terameng e, molwantshiwa, e leng kgosi Selebi, o tlhagisiwa e le motho:

- wa maemo
- yo o nang le makoa
- yo o yang kwa tlase
- yo o amogelwang

Kakanyetso ya mofuta o wa sekwalwa e ya go lekolwa fa e lebagane le terama ya *Se se jeleng rre*.

* **Motho wa maemo**

Kgosi Selebi ke moanelwa **wa maemo a a kwa godimo** ka gonne ke kgosi. Kgosi e bewa mo maemong a a kwa godimo ka go tlotliwa le go boifiwa ke morafe.

* **Moanelwa yo o nang le makoa**

Bokoa jwa ga kgosi Selebi ke **go nyatsa lelapa la gagwe**. O ikgatholosa lelapa la gagwe le mosadi wa gagwe, Senwametsi mme o ratana le mosadi yo mongwe, Mmapitsa. Lerato la ga Mmapitsa le ne la mo lebatsa gore o na le mosadi. O simolola go bona Senwametsi e le lekgalagadi le le se nang mosola .

* **Moanelwa yo o yang kwa tlase**

Ka ntlha ya go nyatsa lelapa la gagwe, kgosi Selebi o iphitlhela a wa mo maemong a gagwe a bogosi. Ditiro tsa gagwe tse di sa siamang di mo nyatsisa ka morafe wa gagwe. Ga go sa tlhole go na le yo o mo tlotlang jaaka kgosi. Mongwe le mongwe o bua le ena fela jaaka a rata.

* **Moanelwa yo o amogelwang**

Kwa bokhutlong, kgosi Selebi o lemoga gore tse a neng a di dira ke diphoso fela, ka jalo o simolola go sokologela kwa go tse di siameng ka go kopa maitshwarelo mo go bakgosing le Senwametsi, mosadi wa gagwe.

* **Morero wa matlbothapelo**

Kakanyetso ya mofuta o wa sekwalwa e bontsha molwantshiwa e ka nna motho wa maemo kgotsa wa ka gale, yo o nang le makoa mme kwa bofelong a ka amogelwa kgotsa a ka se ka a amogelwa. Molwantshiwa wa *Se se jeleng rre* o tlhagisiwa e le motho:

- wa maemo
- yo o nang le makoa
- yo o sa amogelweng

* **Motho wa maemo**

Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo thata ka gonne ke kgosi, ka jalo ke ena a okametseng morafe otlhe.

*** Moanelwa wa makoa**

Kgosi Selebi o na le makoa ka gonne o ganne go ultwa fa a gakololwa mabapi le go ratana le Mmapitsa. Mosadi wa gagwe, bommangwanaagwe, borangwanaagwe mmogo le banna ba lekgotla ba lekile go bua le ena gore a kgaogane le Mmapitsa, a tlhokomele lelapa la gagwe, fela Selebi o ne a gana go reetsa.

*** Moanelwa yo o amogelwang**

Morago ga go ja dijo tse Mmapitsa a di tshetseng botlhole jo bo bolayang, kgosi Selebi o a swa, ka jalo ga a amogelwe ka ntlha ya loso lo a ipaketseng lona.

Go ka akaretswa ka go re kakanyetso ke karolo e e botlhokwa ya karolo ya sekwalwa ka gonne e thusa go tilhaola dikwalwa go ya ka mefuta ya tsona, jaaka **matlhotlhapelo, maitsholo, botseka**, jalo jalo. Go tswelela pele, kakanyetso e na le tiro e e botlhokwa e e lebaganeng le tshekatsheko ya semelo sa baanelwa.

4.5. TIRISO YA DIKGATO TSA THULAGANYO

4.5.1. Tshenolo

Go ya ka tlhaloso go builwe gore tshenolo ke karolo ya ntlha ya sekwalwa mo go fitlhelwang mokwadi a tlhagisa baanelwa, ditiragalo le tikologo (nako le lefelo) jaaka dielemente tse di lebaganeng le kgotlhang.

□ **Banelwa**

Fa go tloholosiwa semelo sa molwantshiwa le molwantshi go ya go latelwa dintlha tsa kakanyetso tse di lebaganeng le mongwe le mongwe wa baanelwabagolo ba.Semelo sa bona se ya go tloholosiwa go ya ka **dipharologantshotshwanelo** (essential characteristics), ke go re dipharologantsho tse di botlhokwa.

Dipharologantsho tse di botlhokwa

Go ya ka Mojalefa (1995:12) dipharologantsho tse di botlhokwa di tloholosa semelo sa moanelwa kwa ntle ga go potologa ka gone di lebagane le dintlha di le pedi tsa ntlha tsa kakanyetso. Fa e le kakanyetso ya *Se sejeleng rre*, ya re kgosi Selebi ke moanelwa wa :

- maemo a a kwa godimo
- makoa

Tloholoso ya dintlha tse tsa semelo sa molwantshiwa le molwantshi e ya go tlohlisiwa go lebeletswe tloholoso ya mokwadi, dipuo le ditiro tsa moanelwa mmogo le tse baanelwa ba bangwe ba di buang ka ga gagwe. Gape go ya lebelelwa le dithekeniki tse mokwadi a di dirisang fa a tloholosa semelo sa baanelwa ba.

Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo ka gone e le kgosi. Fa go tlohlhojwa maemo a, a gagwe go fitlhelwa go na le dipharologantsho tse di rileng, tse di tloholosang maemo a, a gagwe. Mokwadi o tlohlisa dipharologantsho tse di latelang tsa molwantshiwa. Tsona ke :

- bogosi
- bogale

* **Bogosi**

Mokwadi o tlhagisa Selebi e le kgosi. Go simolola kwa lenaneong la baanelwa go fitlha kwa bokhutlong jwa ditiragalo tsa sekwalwa o ntse a tlhagisiwa e le kgosi. Kgang e, e ka netefatswa ka go nopola mafoko a mokwadi fa a re:

- **Kgosi Selebi** o feta gaufi le ntlo ya ga Mmapitsa. O bua a le nosi ... [ts.1]
- Kwa ga **kgosi Selebi** , go tsena Molefe, Tsietsi, Tshegofatso, Moserwa, Senwametsi le **kgosi Selebi** ... [ts.14]
- **Kgosi Selebi** o bua a le nosi fa a ya kwa ga Mmapitsa ... [ts.21]
- Kwa ga Mmapitsa go tsena **kgosi Selebi**, Mmapitsa le Mmasera ... [ts.69]

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi go tlhalosa maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo, a a lebaganeng le bogosi. Tsona ke **tsepamiso** le **poeletso**.

* **Tsepamiso**

Groenewald (1991:16) o tlhalosa kakanyo e ya **tsepamiso** ka go re ke fa mokwadi a lebaganya moanelwa kgotsa go tlhalosa moanelwa kgotsa selo seo. Mo go *Se se jeleng rre* tsepamiso e tlhagelela jaana:

- **Kgosi Selebi** o feta gaufi le ntlo ya ga Mmapitsa.
- **Kgosi Selebi** o bua a le nosi fa a ya kwa ga Mmapitsa.
- Kwa ga Mmapitsa go tsena **kgosi Selebi**, Mmapitsa le Mmasera.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **tsepamiso** ka gonne bogosi jwa ga kgosi Selebi bo tlhagisiwa ke ena ka sebele, e bile ke ena a mo itseng. O tsepamisa dikgang tse tsa ga kgosi Selebi gore di bonagale di le botlhokwa. Ka jalo mokwadi o lebaganya moanelwa le tiragalo e e diragalang mme o tsepamisa dikgang mo moanelweng go gaisa mo tiragalong e a e dirang, ka gonne ka tsepamiso e ya ga kgosi Selebi, mokwadi o gatelela ditiragalo ka ena. Go ka twe ka moanelwa yo, kgosi Selebi, mokwadi o lemosa mmuisi gore kgosi Selebi o na le maemo a a kwa godimo. Mokwadi o dirisitse thekeniki e go senola maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo a a lebagangeng le bogosi.

* **Poeletso**

Fa a tlhalosa lereo le Groenewald (1991:23) a re **poeletso** ke fa mokwadi a gatelela tiragalo nngwe, mme kgang eo e ka buiwa nako le nako. Mojalefa (1994:11) o tlaleletsa tlhaloso e ka go re thekeniki ya poeletso e tlhagelela fa go boeletswa mo sekwalweng. Tiragalo e, e boeletswa ke motho a le mongwe fela, e ka nna mokwadi, moanelwa kgotsa moanegi.

Mojalefa le Groenewald ba gatelela gore poeletso ke fa tiragalo e e rileng e boeletswa ke motho a le mongwe mo sekwalweng. Ntsime a re:

- Kgosi Selebi o feta gaufi le ntlo ya ga Mmapitsa o bua a le nosi ... [ts.1]
- Kgosi Selebi o bua a le nosi fa a ya kwa ga Mmapitsa ... [ts.21]

Fa go ka tlhokomelwa puo e ya mokwadi, go tla lemogiwa gore o dirisitse thekeniki ya poeletso ka gonne tiragalo e ya *go bua ka nosi* ga kgosi Selebi e boeleditswe ke mokwadi fela go godisa botlhokwa jwa yona. Tiragalo e e boeletswang e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le kgotlhang ya ka fa gare ya ga kgosi Selebi, ke go re kgosi Selebi o lwa le dikakanyo tsa gagwe. O itse sentle gore ga se tshwanelo gore a ka nyala Mmapitsa ka gonne a thibelwa ke melao ya setso. Mosola o mogolo wa thekeniki e, ke go senola maitsholo a ga kgosi Selebi. Ke go re fa a sa itshware kwa bofelong o tla kopana le mathata. Ka go bua ka nosi ga gagwe, go lemogiwa semelo sa gagwe gore ke motho yo o lenyatso, yo o nang le manganga, e bile o laolwa ke maikutlo. Ka jalo go ka tse kgosi Selebi ke motho yo o boikgantsho, yo o dirisang maemo a gagwe ka mokgwa o o sa siamang.

* **Bogale**

Kgosi Selebi o tlhagisiwa e le motho yo o bogale. O galefela mongwe le mongwe jaaka a rata ka gonne a itse gore ke ena kgosi, e bile ga go ope yo o ka mo emang fa pele. Ka jalo kgosi Selebi o dirisa maemo a gagwe a bogosi, go galefela batho ba bangwe. Kgang e, e ka gatelelwa ka go nopola mafoko a mokwadi fa a re:

Selebi : *ka bogale* ... [ts.3]

Selebi : *ka bogale* ... [ts. 14]

Mokwadi o dirisitse thekeniki e le nngwe, ya **poeletso**, go tlhalosa maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo a a lebaganeng le bogale jwa gagwe.

*** Poeletso**

Go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse thekeniki ya **poeletso** go tsepamisa dikgang tsa bogale jwa ga kgosi Selebi ka boena, e seng ka baanelwa ba bangwe. Bogale jwa ga kgosi Selebi bo lebagane le go fitlha ditiro tsa gagwe tse di sa siamang. O bua ka bogale gore botlhe ba mo tshabe. Go ka twe kgosi Selebi o dirisa maemo a gagwe ka mokgwa o o sa siamang.

*** Kakaretso**

Fa go tlhalosiwa maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo go dirisitswe dipharologantsho di le pedi, e leng **bogosi le bogale**. Go tswelala pele go dirisitswe dithekeniki di le pedi: **tsepamiso le poeletso** go tlhagisa molaetsa wa terama e, e leng maitsholo. Fa go bapisiwa dithekeniki tse pedi tse, go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse thekeniki ya poeletso go gaisa ya tsepamiso go gatelela maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang.

□ Moanelwa ka boena

Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo ka gonne ke kgosi. Go na le **pharologantsho e le nngwe fela** e e tlhagisiwang ke ena ka sebele, e e tlhalosang maemo a gagwe, yona ke **bogosi**.

* **Bogosi**

Kgosi Selebi o ipitsa kgosi. Fa a bua o gatelela bogosi jwa gagwe gore ba ba buang le ena ba itse gore ba bua le kgosi mme ba ikokobetse. Selebi a re:

Ke go reng fa ke feta gaufi le ntlo e pelo ya me
e ubauba, e kibakiba?

A ke go re dipheko tsa lelapa le di a nkimela?

A mme dipheko tsa kgosi di ka imelwa ke tsa
motlhanka?

Kana dipheko tsa me di na le tomela e kgolo.

Lenaka la me le lometswe ka legata la motho,

Gore ke tle ke gate batlhanka ba ntshabe lefeke;

E re ke rotola matlho ba ribege difatlhego.

Tomela ya lenaka la me e tshwanetse go ripitla
dipheko tsa batlhanka.

E tshwanetse go di ripitla gore ba khubame fa ba
mpona.

Ga ke dumele gore ke dipheko tsa lelapa le tse di
dirang jalo ... [ts.1]

Fa go buisiwa puo e ya ga Selebi ka tlhokomelo go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tlhano go rulaganya dikgang tsa maemo a a kwa godimo, a ga kgosi Selebi, a a lebaganeng le bogosi jwa gagwe. Tsona ke **mmuaesi, phapologantsho, poko, kgelekiso le pheteletso.**

* **Mmuaesi**

Serudu (1989:41) fa a tlhalosa lereo le a re:

Ke polelo e teletšana yeo go yona moanegwa a ntšhago maikutlo a a lego pelong ya gagwe, a hlaboša lentšu pele ga babogedi mo sefaleng.

Mmuaesi o lebagane le maikutlo a moanelwa yo o rileng, yo o buang dikgang ka boena a le nosi. Le fa Serudu a gatelela gore puo e, e tshwanetse go tlhagisiwa ka lentswe le le kwa godimo, fela go a kgonagala gore moanelwa a ka bua a le nosi a sa buelé kwa godimo, kgotsa a ka bua ka tidimalo, ka mo pelong. Puo ya mofuta o e bidiwa **itlhagiso ya kakanyo**. Mo tshakatshekong e go ya go tlhokomelwa ka moo mmuaesi o dirisitsweng ka teng mo seraleng. Ke go re fa moanelwa a buela kwa godimo, e seng itlhagiso ya kakanyo. Mo puong e ya ga kgosi Selebi go tlhagelela thekeniki ya mmuaesi. Thekeniki e, e senola maikutlo a ga kgosi Selebi. Mo maikutlong a go lemogiwa semelo sa gagwe gore ke motho yo o sa siamang. Ke motho yo o fekeetswang ke maikutlo, ka jalo o bokoa, fela go lemogilwe gore gantsi maemo a dirisa batho diphoso ke ka moo kgosi Selebi le ena a tagwang ke maemo a bogosi ka teng.

* **Phapologantsho**

Mohlala (1994 : 70) o tlhalosa **phapologantsho** ka go re ke thekeniki e mokwadi a e dirisang go lekalekanya ditshwantsho kgotsa dikakanyo di le pedi ka mokgwa wa go di farologanya. Serudu (1989: 39) o tsweledisa kakanyo e pele ka go re **phapologantsho** ke mokgwa wa go bapisa dikao tse pedi tse di sa tshwaneng ka maikaelelo a go tlhalosa kang kgotsa tiragalo ka mokgwa wa kgogedi.

Mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi o o fa godimo, mokwadi o dirisa thekeniki e ka go re:

Selebi: A mme dipheko tsa **kgosi** di ka imelwa ke
tsa **motlhanka**. (ts.1)

Se se botlhokwa mo mmuaesing o wa ga kgosi Selebi ke go re go bapisiwa maemo a batho ba le babedi ka go a farologanya gore go lemogwe fa ba sa Iekane mo botshelong. Kgosi Selebi ke wa maemo a a kwa godimo mo letlhakoreng le lengwe Mmapitsa o tthalosiwa e le wa maemo a a kwa tlase.

Botlhokwa jwa thekeniki e, ke go re mokwadi o rata go senola tiriso e e botlhaswa ya maemo a a kwa godimo a kgosi Selebi a go pateletsa dikeletso tsa gagwe tse di maswe tsa lerato, ka go dirisa maemo ao. Ka jalo maemo a a kwa godimo a tthalosiwa fa a lebagane le bosula kgotsa go tlhoka tshiamo ga kgosi Selebi. Ke yona kgogedi e e ngokang kgatlhego ya mmuisi.

* **Kgelekiso**

Fa a tthalosa thekeniki ya **kgelekiso**, Baldick (1990: 189) a re ke:

... a question asked for the sake of persuasive effect rather than a genuine information.

Baldick o gatelela gore **kgelekiso** e lebagane le potso e e nang le karabo e e nang le tlhotlheletso. Ke ka moo Serudu (1989:41) a reng:

Ke potšišo yeo e botšišwago eupša e sa tsome karabo. Nepo ke go gatelela taba go feta ge e bolelwa thwii. Mongwadi o hlohla mmadi gore a mo fe tsebe ba kgone go šogišana seo a se bolelago.

Se se botlhokwa mo puong e ke go re mokwadi o rata gore mmuisi le ena a nne le seabe mo sekwalweng.

Fa go ka lebelelwa mmuaesi o wa ga kgosi Selebi, go tlhagelela thekeniki e ya **kgelekiso**:

Selebi : A ke go re dipheko tsa lelapa le di a nkimela?

A mme dipheko tsa kgosi di ka imelwa ke tsa motlhanka?

Go tla tlhokomelwa gore dipotso tse kgosi Selebi a ipotsang tsona ke tse di sa batleng karabo ka gonne dikarabo tsa tsona di a itsege.

A ke go re dipheko tsa lelapa le di a nkimela?

A mme dipheko tsa kgosi di ka imelwa ke tsa motlhanka?"

Dikarabo tsa dipotso tse ke tse di latelang:

Karabo ya potso ya ntlha ke go re kgosi Selebi ga a imelwe ke dipheko tsa lelapa la ga Mmapitsa, o a itse gore ke lerato la ga Mmapitsa le le mo tlhakanyang tlhogo. Karabo ya potso ya bobedi ke go re dipheko tsa

kgosi di ka se ka tsa imelwa ke tsa motlhanka ka gonne dikgosi di tshwarwa ka dipheko tse di tiileng ke dingaka tse dikgolo.

Thekeniki e, e lebagane le tlhotlheletso ka gonne mokwadi o tlhotlheletsa mmuisi go lemoga se sengwe kwa pele. Kgosi Selebi o a itse gore tiro e a e dirang ya go ratana le Mmapitsa ke e e sa siamang fela o a e pateletsa, ka jalo mmuisi o emetse mathata a Selebi a a pateletsang go diragala.

Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e gatelela se se itsiweng gore se bonagale bonolo, mme kgang e, e lebagane le kgogedi ka gonne mokwadi o gwetlha mmuisi go buisetsa kwa pele ka jalo go ka twe mokwadi o godisa maemo le kitso ya mmuisi ka go dira gore le ena a nne le seabe mo sekwalweng.

*** Poko**

Serudu (1984:194) o tlhalosa poko ka go re ke fa mokwadi a tlhagisa kgang ka puo e e seng ya ka metlha. Puo e e bofitlha mme e na le kgogedi e e lebaganeng le maikutlo a mmoki ka gonne e se puo e e tlwaelegileng. Mmuisi o lemoga maikutlo a mmoki ka puo e e ntseng jalo.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **poko** mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi:

Selebi: Ke go reng fa ke feta gaufi le ntlo e pelo
ya me e ubauba e kibakiba?

A ke go re dipheko tsa lelapa le di a
nkimela?

A mme dipheko tsa kgosi di ka imelwa
ke tsa motlhanka?

Kana dipheko tsa me di na le tomela e
kgolo;

Lenaka la me le lometswe ka legata la
motho;

Gore ke tle ke gate batlhanka ba ntshabe
lefeke... (ts.1)

Puo e mokwadi a e dirisitseng e lebagane le metara (puo ya mmoki) go gaisa porousu (kanedi). Ka jalo ga se puo ya ka metlha ya moanedi kgotsa mmuagale. Go lemogiwa maikutlo a mmoki, e leng kgosi Selebi ka boena, e seng a mokwadi. Ka poko e go lemogiwa khuduego e e bontshang lerato le le tukang mo pelong ya ga kgosi Selebi.

Ntsime o dirisa thekeniki e, go godisa maikutlo a ga kgosi Selebi gore a lemogwe bonolo mo matlhong a mmuisi ka go dirisa puo ya poko.

* Pheteletso

Mohlala (1987:39) o tlhalosa kakanyo e ka go re :

Ke sekapuo se ka sona mongwadi a phagamišago boemo bja selo go feta ka moo bo tsebjago, nepo e le go gatelela botlhokwa bja taba ye a e tšweletšago.

Se se gatelelwang ke go re pheteletso e oketsa maemo a kgang gore e tlhaloganyege botoka.

Mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi go tlagelela thekeniki e, ya
Pheteletso.

Mokwadi o dirisa lefoko '**lefeke**', e leng leina le le tswang mo **leetsing, feke!** go kaya **go tshaba go go feteletseng** go tlhagisa **pheteletso**. Ka thulaganyo e e ntseng jaana ya puo mokwadi o godisa kgang gore mmuisi a e lemoge bonolo. Ke ka moo go ka tweng thekeniki e, e tiisa kgogedi e e lebaganeng le maemo a a kwa godimo a kgosi Selebi.

Fa go tlhalosiwa pharologantsho ya **bogosi**, go dirisitswe dithekeniki di le **tlhano**, e leng **mmuaesi, pharologantsho, kgelekiso, poko** le **pheteletso** go bontsha maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo a a lebaganeng le bogosi jwa gagwe.

□ **Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**

Dipuo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe le tsona di supa fa kgosi Selebi e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo. Go ya go lekolwa maemo a, a gagwe fa a lebagane le pharologantsho ya **bogosi** fela.

* **Bogosi**

Selebi ke kgosi mme bogosi jwa gagwe bo itsiwe ke batho botlhe. Fa batho ba bua le ena ba a itse gore ba bua le kgosi ya bona. **Rantho** fa a gatelela **bogosi** jwa ga kgosi Selebi a re:

Rantho: Kgosi ya me, ke a itse kemotlhanka.

Fela itse gore o kgosi ka nna le
borre ba.

Kgosi Selebi, bogosi jwa motse wa gago
bo fedile .

Fa o nna kwa ga Mmapitsa bogosi bo ile;
Gonne re a itse gore Mmapitsa o itse go
tshereanya banna.

Le dikgosi ga a tshabe go di lekelela.

Rona re ka se tsalelwe kgosi ke Mmapitsa.

Mmapitsa ke motlhanka wa madi a
masesane;

Motlhanka wa madi a a tlhantseng ...

(ts.59)

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le **tharo**, e leng **phapologantsho**,
pheteletso le **phefofatso**, go tlhalosa maemo a kgosi Selebi a a kwa godimo
a a lebaganeng le **bogosi**.

Kwa ntle ga Rantho, go sa ntse go na le baanelwa ba bangwe gape ba le
bona ba buang ka bogosi jwa ga kgosi Selebi. **Mmapitsa** fa a bua ka
kgosi Selebi a re:

Mmapitsa: Motho yo o lebileng kwano yo, o ka
re ke kgosi Selebi.

Tota fa e le gore o tla kwano o tlile
go dira eng?

Kana ga a tlwaela go tseno ka lelapa
la me.

Tota o tlile go batla eng?

Ke dirile eng se se bosula?

Tota o tla kwano

Ijoo!

Ke dirile eng?... (ts. 22)

Mo puong e ya ga Mmapitsa, go dirisitswe dithekeniki di le **tharo**, ke **kgelekiso, lelatlhelwa le mmuaesi** .

Jaanong go ya go lekolwa ka moo Ntsime a dirisitseng dithekeniki tse ka teng.

*** Phapologantsho**

Mo puong ya ga Rantho e e fa godimo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **phapologantsho** :

Rantho: **Kgosi** ya me, ke a itse ke **motlhanka**... [ts.59]

Mokwadi o bapisa maemo a batho ba le babedi, e leng kgosi Selebi le Rantho ka go a farologanya gore mmuisi a lemoge gore batho ba, ga ba lekane ka maemo a botshelo. Kgosi Selebi ke wa maemo a a kwa godimo ka gonne e le moeteledipele wa setšhaba mme mo letlhakoreng le lengwe Rantho o kaiwa e le wa maemo a a kwa tlase ka gonne e le motlhanka.

Ka thekeniki e, mokwadi o bapisa maemo a batho ba le babedi a a sa tshwaneng, a a tlhagisang fa kgosi Selebi a le botlhokwa go gaisa Rantho.

*** Pheteletso**

Pheteletso e tthalositswe fa e le thekeniki e e godisang dilo gore di

bonagale di le botlhokwa. Go ya go tlhokomelwa ka moo mokwadi a dirisitseng thekeniki e ka teng go tthalosa bogosi jwa ga kgosi Selebi, jo bo lebaganeng le maemo a a kwa godimo.

Rantho: Mmapitsa ke motlhanka wa madi
masesane.

Motlhanka wa madi a a tlhantseng...[ts.59]

Mokwadi o dirisa “**madi a masesane**” le “**madi a a tlhantseng**” go feteletsatsa maemo a a kwa tlase, a botlhanka a ga Mmapitsa. Go ka twe mokwadi o godisa maemo ao gore a lemogege bonolo, ke ka moo a sa diriseng “**motlhanka**” fela fa a tthalosa maemo a, a ga Mmapitsa ka gone tthaloso eo e ne e ka se lemogege sentle.

Thekeniki e, e lebagane le go godisa kgang e e reng fa kgosi Selebi a itsalanya le batlhanka le ena o tla fetoga motlhanka; o tla wa mo maamong.

* **Phefofatso**

Lesele (1989:101) fa a tthalosa thekeniki e, a re ke fa:

Mafoko a a bogale a tlhofofatswa ka go dirisa a
a bonolo a a amogelegang.

Se se botlhokwa ka puo e ke go re mokwadi o dirisa puo e e bonolo go fapoga go kgopisa batho, ka maikaelelo a go tlotla yo a buang le ena.

Thekeniki e, e tlhagelela mo puong ya ga Rantho:

Rantho: Gonne re a itse gore Mmapitsa o itse go
tshereanya banna ... [ts.59]

Mo puong e, mokwadi o dirisa lefoko go “**tshereanya**” go bontsha gore moanelwa yo, Rantho, o bua a lebagane le motho yo o kwa godimo ga gagwe ka maemo, e leng kgosi Selebi. Ke ka moo a tshwanetseng go tlhofofatsa puo ya gagwe. Fa e ne e le gore o bua a lebagane le Mmapitsa, ka gongwe a ka bo a thatafaditse puo ya gagwe mme a dirisa lefoko “**tlaetsa**” kgotsa “**gafisa**”.

Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le tlotlo. Rantho fa a bua le kgosi Selebi o bontsha tlotlo ka go fapoga puo e e kgopisang, ka gonne kgosi Selebi ke motho wa maemo a a kwa godimo.

*** Mmuaesi**

Mmuaesi o tlhalositswe fa e le thekeniki e e lebaganeng le maikutlo a moanelwa kgotsa mokwadi. Go ya go lebelelwa ka moo mokwadi a dirisitseng thekeniki e go tlhalosa maemo a ga kgosi Selebi a bogosi:

Mmapitsa: Motho yo o lebileng kwano yo,
o ka re ke kgosi Selebi.
Tota fa e le gore o tla kwano,
o tlile go batla eng?
Kana ga a tlwaela go tsena ka
lelapa la me
Tota o tlile go batla eng?
Ke dirile eng se se bosula? ... [ts.22]

Mo puong e, Ntsime o dirisitse thekeniki ya **mmuaesi** go senola maikutlo a moanelwa, e leng Mmapitsa, e seng a mokwadi. Maikutlo a, a senola dilo di le pedi, e leng (a) **letshogo** le (b) **kgakgamalo**. Maikutlo a a lebaganeng le **kgakgamalo** ke fa Mmapitsa a re:

Tota fa e le gore o tla kwano,

o tlile go batla eng?

Kana ga a tlwaela go tsena ka lelapa la me.

Maikutlo a a lebaganeng le **letshogo** ona ke fa Mmapitsa a re:

Ke dirile eng se se bosula?

Thekeniki e, e bothokwa ka gonne e lemosa mmuisi maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo, a a lebaganeng le bogosi. Ke ka moo batho ba motse wa gagwe ba tshwanetseng go mmoifa le go mo gakgamalela fa ba mmona a dira dilo dingwe tse di sa tlwaelegang. Kgosi Selebi o a tshabega, o tshwantshangwa le phologolo e e boifisang. Ka jalo go lemogiwa semelo sa gagwe.

* **Kgelekiso**

Thekeniki e ya **kgelekiso** le yona e setse e thalositswe fa e le potso e e sa tlhokeng karabo. Fa go lebelelwa mmuaesi o wa ga Mmapitsa go tlhagelela thekeniki ya kgelekiso:

Mmapitsa: Ke dirile eng se se bosula? ... [ts.22]

Go tla tlhokomelwa gore potso e Mmapitsa a ipotsang yona ke e e sa

batleng karabo ka gonne karabo ya yona e a itsege. Karabo ya potso e ke go re Mmapitsa o a itse gore ga a dira sepe se se ka dirang gore a tshoge fa a bona kgosi Selebi, fela o a tshoga ka gonne motho yo o tlang kwa go ena ke wa maemo a a kwa godimo fa a bapisiwa le a gagwe.

Thekeniki e, e lebagane le tlhotlheletso ka gonne mokwadi o tlhalosetsa mmuisi go lemoga tiragalo nngwe e e botlhokwa e e tlang. Go ya ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa go raya go re kgang e teng. Ka jalo mmuisi o emetse kgang eo, e leng lerato la ga kgosi Selebi le Mmapitsa.

Botlhokwa jwa thekeniki e, ke go gatelela se se itsiweng gore se bonagale sentle, mme kgang e e na le kgogedi, ka gonne e godisa semelo sa ga kgosi Selebi. Mokwadi o pateletsa mmuisi go buisetsa kwa pele go bona gore ke eng Mmapitsa a tshoga fa kgosi Selebi a tla kwa ga gagwe. Ka jalo go godisiwa maemo le kitso ya mmuisi gore le ena a nne le seabe mo sekwalweng.

* **Lelatlhelwa**

Go ya ka Matseke (1968:118) lelatlhelwa ke:

Lefoko le le latlhelwang mo polelong go oketsa natefo.

Paulos (1990:434) fa a tlaleletsa kgang e a re:

The interjection is defined as word or phrase that is used in syntactic isolation and that expresses sudden emotion.

Go ya ka ditlhaloso tse, lelatlhelwa, ga le na kgokagano epe le dikarolwana tse dingwe tsa puo, le ka dirisiwa fela ka bolona, gape le tlhagisa maikutlo a a rileng mo puong, e ka nna maikutlo a a itumedisang kgotsa a a sa itumediseng.

Thekeniki ya **lelatlhelwa** e dirisitswe go tlhalosa maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo.

Mmapitsa : **Ijoo!** Ke dirile eng? ... [ts.22]

Lelatlhelwa le Ijoo! le lebagane le maikutlo a ga Mmapitsa a a sa itumediseng ka ntlha ya gore a supa letshogo. Maikutlo a, a lebagane le maemo a moanelwa yo lelatlhelwa le le lebisitsweng kwa go ena. Mmapitsa o tshosiwa ke maemo a ga kgosi Selebi ka gonne e le a a kwa godimo ka jalo go ka twe kgosi Selebi ke motho yo o nang le seriti. Ke ka moo batho ba mmoifang.

Fa go tlhalosiwa pharologantsho ya **bogosi** jwa ga kgosi Selebi, e e tlhagisiwang ke baanelwa, go dirisitswe dithekeniki di le thataro, e leng **phapologantsho, pheteletso, phefofatso, mmuaesi, kgelekiso** le **lelatlhelwa** go tlhagisa maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo a a lebaganeng le bogosi jwa gagwe.

* **Moanelwa wa makoa**

Go ya go tlhokomelwa molwantshiwa, e leng kgosi Selebi, e le motho wa makoa go ya ka moo a tlhalosiwang ke mokwadi, moanelwa ka boena le tse di buiwang ke baanelwa ba bangwe ka ga gagwe.

* **Mokwadi**

Kgosi Selebi ke moanelwa yo o nang le makoa ka ntlha ya go re o nyatsa lelapa la gagwe. Fa go lebelelwa makoa a, a gagwe go fitlhelwa go na le pharologantsho e le nngwe fela e e tlhagisiwang ke mokwadi, e e tlhalosang makoa a gagwe, e leng **tenego**.

* **Tenego**

Mokwadi o tlhalosa kgosi Selebi e le motho yo o nang le makoa. Ga a rate fa a bontshiwa diphoso tsa gagwe, ke ka moo a tenegang gore ba ba ratang go mo gakolola ba palelwe ke go bua le ena. Kgang e, e ka gatelelwa ka go nopola mafoko a mokwadi fa a re:

Selebi: (*o tenegile*) ... [ts.1]

Selebi: (*o sa ntse a tenegile*) ... [ts.3]

Selebi: (*ka tenego*) ... [ts.14]

Mokwadi o dirisitse thekeniki e le nngwe, ya **poeletso**, go tlhalosa makoa a ga kgosi Selebi, a a isang maemo a gagwe a bogosi kwa tlase.

* **Poeletso**

Thekeniki ya **poeletso** e dirisitswe go senola makoa a ga kgosi Selebi.

Selebi: (*o tenegile*) ... [ts.1]

Selebi: (*o sa ntse a tenegile*) ... [ts.3]

Selebi: (*ka tenego*) ... [ts.14]

Go tla tlhokomelwa gore tiragalo e e boelediwang mo puong ya mokwadi ke ya go **tenega** ga kgosi Selebi. Mokwadi o a e boeletsa ka ntlha ya go re e botlhokwa, ka jalo mmuisi a e tlhokomele go gaisa tse dingwe. Kgosi Selebi ka go gana go gakololwa, o iphemela ka go tenega gore Senwametsi, le borangwanaagwe ba palelwe ke go diragatsa maikaelelo a bona a go mo gakolola. O itse sentle gore fa a tenegile ba tla mmoifa mme ena a tswelela ka ditiro tsa gagwe tse di sa siamang.

Ka thekeniki e mokwadi o gatelela makoa a ga kgosi Selebi a a lebaganeng le go tenega ga gagwe.

□ **Moanelwa ka boena**

Kgosi Selebi ke moanelwa yo o nang le makoa ka gone **o nyatsa lelapa la gagwe**. Go na le dipharologantsho tse di rileng tse di tlhalosiwang ke ena ka sebele tse di senolang makoa a gagwe, e leng **lerato la bonyatsi, lenyatso, maaka le tenego**.

* **Lerato la bonyatsi**

Kgosi Selebi ke motho yo o nang le lerato, fela lerato le, le senola makoa a gagwe ka gone le lebagane le go nyatsa lelapa la gagwe. Lerato le a tshwanetseng go rata Senwametsi ka lona, o le neela mosadi yo mongwe, e leng Mmapitsa. Fa kgosi Selebi a bua ka mokgwa o a ratang Mmapitsa ka teng a re:

Ntlhang o ka re ke rata mosadi wa lelapa le!

Ee, fa ke mo gopola dipounama tsa me di a ngeba.

Fa ke mo gopola pelo ya me e a sweufala.
Jaanong ke tla dira jang gonne lerato le, le
tla tsala sekgopi, letlhoo le kilano.
Fela nna ke a mo rata ... [ts. 1]

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le **supa**, e leng **mmuaesi**, **kgelekiso**, **lelatlhelwa**, **motifi**, **poelomorago**, **tshwantshiso le leele** go tlhalosa lerato la ga kgosi Selebi mo go Mmapitsa, le le lebaganeng le makoa a gagwe.

* **Mmuaesi**

Go ya go tlhokomelwa ka moo mokwadi a dirisitseng thekeniki e ka teng:

Ntlhang o ka re ke rata mosadi wa lelapa le!
Ee, fa ke mo gopola dipounama tsa me di a
ngeba.
Fa ke mo gopola pelo ya me e a sweufala.

Mo mmuaesing o o fa godimo mokwadi o senola maikutlo a moanelwa, e leng kgosi Selebi a a ka fa teng. Maikutlo a, a lebagane le lerato le kgosi Selebi a ratang **nyatsi**, Mmapitsa, ka lona. Ka thekeniki e, mokwadi o tlhagisa kgotlhang e e leng ka fa gare ga kgosi Selebi. Kgotlhang e, e lebagane le lerato la mosadi wa gagwe, Senwametsi, le la nyatsi, Mmapitsa. Ka jalo kgosi Selebi o tshwanetse go tsaya tshwetso ya go re o rata ofe mo go bona ba babedi. Kwa bofelong kgosi Selebi o ithophela go amogela lerato la nyatsi go gaisa la mosadi wa gagwe.

Ka thekeniki e, mokwadi o senola semelo se se lebaganeng le **maikutlo**

a lerato la nyatsi, sa ga kgosi Selebi gore a lemogwe fa e le moanelwa yo o nang le makoa, yo o fekeetswang ke maikutlo.

* **Kgelekiso**

Mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi go tlhagelela thekeniki ya kgelekiso:

Ntlhang o ka re ke rata mosadi wa lelapa
le! ... [ts.1]

Go tla lemogiwa gore potso e kgosi Selebi a ipotsang yona, e leng: ntlhang o ka re ke rata mosadi wa lelapa le, ga e batle karabo ka gonne karabo ya yona e a itsege. Karabo e e itsegeng ya potso e e bodiwang ke go re ke nnete kgosi Selebi o rata Mmapitsa. Ka go botsa potso e e nang le karabo e a e itseng mokwadi o dirisa moanelwa, e leng kgosi Selebi go gatelela botlhokwa jwa potso e. Kgang e a e botsang e lebagane le lerato mo nyatsing. Lerato le, ke lona le le tlholang kgotlhang ya ka fa gare mo go kgosi Selebi. Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki, ya kgelekiso go tsweledisa pele kgogedi, ka gonne go le gantsi kgotlhang e lebagane le kgogedi, le fa go le jalo mokwadi o dirisa thekeniki e go tlhagisa makoa a ga kgosi Selebi.

* **Lelatlhelwa**

Mokwadi o dirisa thekeniki e nngwe gape mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi, e leng **lelatlhelwa**.

Ee, fa ke mo gopola dipounama tsa
me di a ngeba... [ts.1]

Ee! ke lelatlhelwa le le lebaganeng le maikutlo a a itumedisang a ga kgosi Selebi. Ke maikutlo a a itumedisang ka gone a lebagane le lerato la ga kgosi Selebi mo nyatsing, Mmapitsa. Ke maikutlo a a lebaganeng le lerato le lešwa, le le bonagalang le na le maatla. Maatla a lona a godisiwa ke go re ga le ise le nne le diphoso mo go lona.

Thekeniki e e senola makoa a ga kgosi Selebi ka ntlha ya go nyatsa lelapa la gagwe. Ka jalo maemo a ga kgosi Selebi a a kwa godimo a ya kwa tlase ka ntlha ya makoa a gagwe.

* **Motifi**

Abrams (1981:111) o tthalosa **motifi** ka go re:

A motive is an, element a type of incident, device or formula which recurs frequently in literature.

Serudu (1989:35) fa a tlaleletsa se se buiwang ke Abrams a re motifi ke lefokonyana, tiragalo, polelwana kgotsa lefoko le le boeletswang mo sekwalweng. O tswelala pele ka go re ona motifi o, o ka dirisiwa go tlhagisa semelo sa moanelwa, mekgwa ya gagwe ya go bua, popego ya gagwe gongwe makoa le bokgoni jwa gagwe.

Se se gatelelwang ke go re motifi o lebagane le go boeletswa mme ka ona go ka tlhalogannwa semelo sa moanelwa.

Mokwadi o tlhagisa thekeniki ya **motifi** mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi:

Ee, **fa ke mo gopola** dipounama tsa me di a
ngeba

Fa ke mo gopola pelo ya me e a sweufala [ts.1]

le

Ntlhang o ka re ke **rata** mosadi wa lelapa le!

Ke tla dira jang gonne **lerato** le ... fela nna ke a

mo rata ... [ts.1]

Mafoko a a ntshofaditsweng mo nopolong e e fa godimo a tlhagisa thulaganyo ya motifi.

“**Fa ke mo gopola**” e a boeletswa ka gonne e le botlhokwa. Ka yona mokwadi o tlhagisa kakanyo e e leng ka fa teng ga kgosi Selebi.

Kakanyo e, ke ya lerato mo nyatsing, Mmapitsa. Polelwana e, e supa fa kgosi Selebi a itse Mmpitsa, ke ka ntlha e a kgonang go akanya ka ga gagwe.

Go tswelala pele Ntsime o boeletsa lefoko le “**rata**” go gatelela maikutlo a ka fa teng a ga kgosi Selebi. Maikutlo a, ke a lerato le le lebaganeng le go nyatsa lelapa la gagwe ka gonne lerato le, o le lebisitse kwa nyatsing e seng kwa mosading wa gagwe. Ka fa teng ga maikutlo a ga kgosi Selebi, go lemogiwa kgotlhang ya ka fa gare ka gonne a sa itse gore bakgosing ba ya go reng ka lerato le la gagwe le Mmapitsa. Kgosi Selebi o swetsa ka go re o tla emela sengwe le sengwe se se tlang.

Ka thekeniki e, mokwadi o tlhagisa maikutlo a ga kgosi Selebi a a lebaganeng le go senola ditiro le maitsholo a gagwe a a maswe gore go lemogiwe semelo sa gagwe se se gatelelang makoa a gagwe.

* **Poelomorago**

Serudu (1989:45) o tlhalosa **poelomorago** ka go re:

Tekolanthago ke tsenatseno ya moela wa tatelano ya metlheng ya ditiragalo mo kanegelong goba papading ka nepo ya go ukama ditiragalo tšeo di šetšego di diregile eupša di nago le kamano le tša bjale.

Se se gatelelwang ke go re ditiragalo tse di diragetseng kwa morago di na le kamano le tsa jaanong, ke ka ntlha e Abrams (1981:41) a tiisetsang tlhaloso e ka go re ke:

Interpolated narratives or scenes often justified as memory or a confession by one of the characters which represents events that happened before the time at which they opened.

Abrams o gatelela gore tsona ditiragalo tse di setseng di fetile di akanngwa gape. Mo mmuaesing wa ga kgosi Selebi go tlhagelela thekeniki ya **poelomorago**:

Fa ke mo gopola pelo ya me e a sweufala ... [ts.1]

Ka puo e go lemogiwa tiragalo nngwe e e diragetseng kwa morago. Fa tiragalo e, e diragala lwa ntlha mmuisi ga a e lemoga, jaanong ke gona a e lemogang fa e diragala lwa bobedi: kgosi Selebi o akanya ka lerato la gagwe mo go Mmapitsa. Go raya gore kgosi Selebi o sa le a ratile

Mmapitsa letsatsi la ntlha fela fa a mmona ke ka moo a boang gape mo kakanyong ya gagwe.

Thekeniki e, e lebagane le go senola dikakanyo tsa ga kgosi Selebi. Go lemogiwa gore kakanyo ya lerato la ga kgosi Selebi mo go Mmapitsa ga se ya jaanong. Ke bogologolo e le teng. Ka jalo makoa a gagwe a go nyatsa lelapa a a tlhagisiwa.

* Tshwantshiso

Fa a tlhalosa tshwantshiso Lesele (1989: 99) a re :

Yona ga e re selo “se tswana le” ya re selo “ke”. Ka go rialo e bitsa selo ka se sengwe. Gantsi tshwantshiso e bonwa ka kopulatifi “ke”, fela lemoga gore ka nako nngwe e a tlogelwa.

Se se tlhalosiwang ke Lesele ke go re tshwantshiso e lebagane le go fetola selo go nna se sengwe. Ke ka moo Beckson le Ganz (1989:127) ba gatelelang kakanyo e ka go re ke:

A figure of speech in which two unlike objects are compared by identification or by substitution of one for another.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **tshwantshiso** mo puong ya ga Selebi:

Pelo ya me e a sweufala.

Pelo e e kaiwang fa, ga se ya madi le nama ka gonne ga se pelo e e tsamaisang madi, ke e e kayang sengwe go gaisa pelo ya madi le nama. Se se kaiwang fa ke **lerato**. Fa go ka tlhokomelwa sentle go tla lemogiwa gore pelo e na le tiro e e rileng, e leng go **rata**. Ke **lerato**. Go ka twe pelo ke bonno jwa lerato. Lerato le tswa mo pelong ya motho, e seng mo tlhaloganyong ya gagwe. Kgosi Selebi o rata Mmapitsa ka lerato le le tswang mo botennyeng jwa pelo ya gagwe. Fa a akanya ka ena, pelo ya gagwe e tlala lerato le le mo lebatsang lelapa la gagwe.

Go na le lefoko le lengwe gape le le lona mokwadi a le rulagantseng ka mokgwa wa **tshwantshiso**, mme lona ke "**sweufala**". Sweufala e go buiwang ka yona ga se ya mmala ka gonne pelo ga e na mmala o mosweu, e na le mmala o mohibidu. Mmala o mosweu o kaya boitumelo ka gonne mmala o mosweu o tsamaelana le boitumelo fa mmala o mohibidu ona o tsamaelana le ntwana.

Fa go ka tlhokomelwa pelo e e kayang lerato, le sweufala e e kayang boitumelo di tlhalosa lerato le le tlholang boitumelo mo pelong ya ga kgosi Selebi. Thekeniki e e dirisitswe go gatelela lerato le boitumelo jo bo mo pelong ya ga kgosi Selebi fa a le kwa ga Mmapitsa.

* **Leele**

Cuddon (1991:321) o tlhalosa **leele** ka go re ke:

A form of expression, construction or phrase peculiar to a language and often possessing a meaning other than its grammatical or logical one.

Se Cuddon a se gatelelang ke go re leele ke puo e e bofitlha e e tthagisang bokao jo bo farologaneng le se se buiwang.

Serudu (1989:112) fa a gatelela se se buiwang ke Cuddon a re ke:

Sehlophantšu goba sekafoko sa polelo e itšego seo
hlalošo ya sona e ša amanego le popego ya sona.

Fa go buiwa gore maele a na le tthaloso e e bofitlha e gantsi e sa tsamaelaneng le popego ya se se buiwang.

Ntsime o tthagisa thekeniki ya **leele** ka go re:

Fa ke mo gopola **pelo ya me e a sweufala** ... [ts.1]

Puo e e dirisitsweng fa ga se ya metlheng, ke e e bofitlha. Go na le puo e e bonolo, e mokwadi a ka e dirisang mo boemong jwa “**go sweufala pelo**” e leng **go itumela**. Mokwadi o itlhophela go dirisa puo e e bofitlha ka gonne go na le sengwe se se botlhokwa se a ratang gore mmuisi a se lemoge, e leng boitumelo jwa lerato la ga kgosi Selebi mo nyatsing ya gagwe. Lerato le, go ya ka ena, ke lona le le gaisang marato otlhe mo lefatsheng, ke ka ntlha e a le itumelelang.

Mokwadi o rulaganya puo ya gagwe ka thekeniki e, go ngoka maikutlo a mmuisi gore a lemoge semelo sa ga kgosi Selebi se se senolang makoa a gagwe.

□ **Lenyatso**

Kgosi Selebi ke motho yo o **lenyatso**. Lenyatso la gagwe le tlhagelela fa a bua le ngaka Lefifi ka mokgwa wa go nyenyefatsa kitso ya gagwe ya bongaka ka go re:

Selebi: Ehe, le tswa go mpiletsa sengakana yo, le
tswa go mpiletsa ramaaka, Lefifi!
O itse eng fa a ntse jaana?
Ga a ka ke a bona sepe.
Sa gagwe ke maaka fela ... (ts.64)

Go dirisitswe dithekeniki di le thataro, e leng **kgelekiso, motifi, lelatlhelwa, kobiso, nyenyefatso le tshotlo** go tlhagisa lenyatso la ga kgosi Selebi le le lebaganeng le makoa a gagwe.

* **Kgelekiso**

Thekeniki e ya **kgelekiso** e tlhagelela jaana:

O itse eng fa a ntse jaana? ... (ts.64)

Potso e kgosi Selebi a ipotsang yona ga e tlhoke karabo ka gonne karabo ya yona ke go re kgosi Selebi o a itse gore Lefifi ke ngaka ya nnete. Ke ena a ntseng a tshwara lelapa la gagwe, go ka twe ke ngaka ya kgosi. Go a gakgamatsa gore kgosi Selebi a botse potso e ka gonne go mo pepeneneng gore o botsa potso e a itseng karabo ya yona. O a e botsa ka gonne go ya ka ena, e botlhokwa. Botlhokwa jwa yona bo lebagane le go fitlha makoa a gagwe a go nyatsa lelapa la bogosi.

* **Motifi**

Thekeniki e nngwe gape e mokwadi a e dirisitseng ke ya motifi, Selebi a re:

Ehe, le tswa go mpiletsa sengakana yo!

Le tswa go mpiletsa ramaaka Lefifi.

Mo nopolong e, mokwadi o rulaganya dikgang tsa lenyatso ka thekeniki ya motifi. “Le tswa go mpiletsa” e a boeletswa ka gonne e botlhokwa. Ka yona mokwadi o tthagisa maikutlo a ga kgosi Selebi a lenyatso. O dirisa lenyatso go bontsha borangwanaagwe le banna ba lekgotla gore ena ke kgosi mme ga a tshosetswe ka ngaka. Kgosi Selebi o a itse gore ngaka Lefifi o tlile go senola makoa a gagwe a go nyatsa lelapa la gagwe; ka jalo o iphemela ka go dirisa lenyatso. O akanya gore fa a dirisa lenyatso ngaka Lefifi o tla ngala mme a se ka a tlhola a mo tlathloba.

Ka thekeniki e, mokwadi o rulaganya puo ya gagwe go senola lenyatso la ga kgosi Selebi le le lebaganeng le go fitlha makoa gore semelo sa gagwe se bonagale sentle.

* **Lelatlhelwa**

Thekeniki ya lelatlhelwa e dirisitswe mo puong e ya ga kgosi Selebi:

“Ehe,” le tswa go mpiletsa sengakana ... [ts.64]

“Ehe,” ke lelatlhelwa le le tthagisang maikutlo a a supang pelaelo le lenyatso. Kgosi Selebi o dirisa lelatlhelwa le, go gatelela pelaelo ka gonne o lemoga e kete sengwe ga se diragale ka tshwanelo. O simolola go

lemoga gore borangwanaagwe le banna ba lekgotla ba tswa go mmiletsa ngaka. O ntse a belaela gore se, se ka diragala fela a se na bonnete. Fa a lemoga bonnete jwa kang e, o simolola go dirisa lenyatso. O nyatsa bokgoni jwa ga ngaka Lefifi, ka gone o na le pelaelo ya go re se se buiwang ke ngaka, ga se se se tswang mo ditaoleng mme ke se se tswang mo go borangwanaagwe le banna ba lekgotla. Ke ka ntlha e a nyatsang bongaka jo jwa ga Lefifi, e le go leka go iphitlha gore a se ka a lemogiwa fa a na le mako a go nyatsa lelapa la gagwe.

* **Kobiso**

Abrams (1985:97) le Serudu (1989:28) ba tlhalosa fa **kobiso** e le puo e e lebaganeng le kganetso ya se selo e leng sona. Serudu fa a tswelletsa pele kang e a re ke:

Tsela ya go thuša go tlaiša/sotla motho yo mongwe ka go diriša kganetšo ya seo a ikemišeditšego go se tšweletša. Taba yeo e ka tšweletšwa ka go diriša mantšu ao ditlhalošo tša ona di fapanago le seo mantšu ao a se rago.

Puo ya ga Serudu e gatelela gore **kobiso** ke puo e e tlhagisang kganetso e e bogale, ke go re ka fa gare ga kganetso e, go na le mokgwa wa go tshwaya diphoso.

Mokwadi o tlhagisa mokgwa wa go tshwaya diphoso ga kgosi Selebi ka go dirisa thekeniki ya **kobiso**:

Le tswa go mpiletsa **ramaaka**, Lefifi... [ts.64]

Kgosi Selebi a re ngaka Lefifi ke “**ramaaka**”. Fa go ka tlhokomelwa ditiro tsa ga ngaka Lefifi, ga go na mo terameng e, mo mokwadi a mo tlhalosang e le motho yo o maaka. O simolola go nna motho yo o maaka fa a tshwanetse go tlhatlhoba kgosi Selebi, mabapi le mathata a gagwe a go nyatsa lelapa. Ka go re kgosi Selebi ga a batle go tlhatlhojwa ke ngaka Lefifi, o leka go mmatla diphoso, ke ka moo a mmitsang ramaaka. Nnete ke go re ngaka Lefifi o ikantswe ke bakgosing, go akaretswa le ena kgosi Selebi, ka jalo o itsege jaaka motho yo o buang nnete, e seng yo o maaka. Fa kgosi Selebi a re ngaka Lefifi ke **ramaaka** ga a bue nnete ka gonne le ena o a itse gore ngaka Lefifi ke **rannete**.

Mokwadi o rulaganya dikgang tse, tsa go godisa tiro ya ga ngaka Lefifi ka go dirisa thekeniki ya **kobiso** go senola makoa a ga kgosi Selebi.

* Nyenyefatso

BoSnyman (1990:9) le boCole (1992:105) ba tlhalosa gore **nyenyefatso**, e bo pilwe ka ditlhongwa - **ana** le - **nyana** mme ditlhongwa tse, di kaya **bonnye, bana, tlontlololo** le **lerato**.

Ehe, le tswa go mpiletsa **sengakana** yo ... [ts.64]

Go tla lemogiwa gore mo puong e ya ga kgosi Selebi thekeniki e, ya nyenyefatso e, dirisitswe go supa **tlontlololo**, e seng **bonnye, bana kgotsa lerato**. Kgosi Selebi o nyenyefatsa ngaka Lefifi ka go mo tlontlolola gore a lebege e le motho yo o nyatsegang. Ka go nyatsa bokgoni jwa ga ngaka Lefifi jwa ditaola, Selebi o leka go mo thibela gore a se ka a mo tlhatlhoba. O nyenyefatsa bongaka jwa gagwe gore bo bonagale e le jo bo se nang thuso.

Ka thekeniki e, mokwadi o senola makoa a ga kgosi Selebi a go dirisa lenyatso, le ka lona a nyenyefatsang ditiro tsa batho ba bangwe. Ka jalo go lemogiwa semelo sa gagwe.

* **Tshotlo**

Ganz (1993:247) o tlhalosa **tshotlo** ka go re ke:

The ridicule of an idea, person or type of person, or even mankind in general, to lower it in the reader's esteem and making it laughable.

Ganz o gatelela gore **tshotlo** e lebagane le go tlonlolola kakanyo kgotsa mongwe ka go isa maemo a gagwe kwa tlase le go mo tshegisa ka ba bangwe.

Mokwadi o atlegile mo go tlhagiseng lenyatso la ga kgosi Selebi ka thekeniki e, ya **tshotlo**:

Ehe, le tswa go mpiletsa sengakana ... [ts.64]

"**Sengakana**" mo nopolong e, ke puo e e supang tshotlo ka gone e kaya gore ngaka Lefifi ke **seka-ngaka**. Seka-ngaka ke motho yo o itirang ngaka fela a sa itse sepe ka tiro ya bongaka, go ka twe o fora batho ka go ipitsa ngaka. Kgosi Selebi o sotla ngaka Lefifi ka go mmitisa **sengakana** go supa **lenyatso**. Ka lenyatso le, kgosi Selebi o leka go fitlha makoa a gagwe ka maikaelelo a go faposa matlho le dikakanyo tsa borangwanaagwe le banna ba lekgotla mo go ena, go di lebisa kwa go ngaka Lefifi gore ba mmone e le motho yo o nyatsegang.

Ka thekeniki e, mokwadi o senola makoa a ga kgosi Selebi, a a le kang go a fitlha ka go sotla ngaka Lefifi. Ka jalo go lemogiwa gore kgosi Selebi ke motho yo o lenyatso.

□ **Maaka**

Selebi, ntswa e le kgosi ga a rate nnete. Gantsi fa a bua le batho o dirisa maaka gore ba dumele mo go se a se buang. Maaka a gagwe a senola makoa a gagwe. Mokwadi o tlhagisa maaka ka molomo wa ga kgosi Selebi ka go re:

Senwametsi o bua maaka a matala.
Ke nna mo lelapeng le la me.
Ga ke itse gore o batla ke dire eng ... [ts.18]

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi, e leng **pheteletso le kgelekiso** go tlhagisa maaka a ga kgosi Selebi.

* **Pheteletso**

Mokwadi o tlhagisa thekeniki e ka go re:

Senwametsi o bua maaka **a matala** ... [ts.18]

Mokwadi ga a re "**maaka**" fela, o tswelela pele ka go re "**a matala**". Ka jalo ntsime o dirisitse thekeniki e nngwe ka fa gare ga thekeniki e, e leng **Letlhalosi**.

Letlhalosi le le atolosang leina 'maaka' ke a matala. A **matala** e tlhalosa

maaka. Ka go atolosa tlhaloso ka mokgwa o, mokwadi o gatelela maaka a ga Senwametsi. Maaka a a godisitsweng a, a senola makoa a ga kgosi Selebi a go nyatsa lelapa la gagwe. Kgosi Selebi o bua fa Senwametsi e le motho yo o maaka . Puo e ya gagwe e senolela mmuisi gore motho yo o maaka ke ena. Ka jalo maaka a go tweng ke a ga Senwametsi a senola semelo sa ga kgosi Selebi ka gonne mmuisi o lemoga gore motho yo o nang le makoa fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi, ke kgosi Selebi ka sebele. Ka jalo thekeniki e e oketsa makoa a ga kgosi Selebi.

* **Kgelekiso**

Ntsime o dirisitse thekeniki e nngwe gape, e leng kgelekiso, go senola makoa a ga kgosi Selebi:

Ga ke itse gore o batla ke dire eng? ... [ts.18]

Fa go ka tlhokomelwa potso e ya ga kgosi Selebi, e leng **ga ke itse gore o batla ke dire eng**, go tla lemogiwa gore ga e batle karabo ka gonne karabo ya teng ke go re Senwametsi o batla gore Selebi a nne fa gae mme a tlhokomele lelapa la gagwe. Ke yona karabo e kgosi Selebi a e itseng e. Mokwadi o gatelela botlhokwa jwa potso e e nang le karabo ka go ikgatholosa lelapa ga kgosi Selebi, ka ntlha ya lerato mo nyatsing. Ka go rialo mokwadi o dirisa kgotlhang go tiisa tlabelelo e e godisang makoa a ga kgosi Selebi.

□ **Tenego**

Kgosi Selebi o **tenega** fela ka ntlha ya go re ke motho yo o nang le makoa. Ga a rate go bontshiwa diphoso tsa gagwe, ka jalo o iphemela

ka go tenega gore ba ba ratang go mo gacolola ba palelwe ke go bua le ena. Kgang e e ka gatelelwa ka mafoko a ga kgosi Selebi fa a re:

O se ka wa ntena monnanyana ke wena!

O bona jang gore ga ke a itekanela?

A ke tshereane?... [ts.62]

Dithekeniki tse di tlhagelelang mo nopolong e e fa godimo ke tse nne, e leng **kgakgamalo**, **nyenyefatso**, **kgelekiso le phefofatso**, tseo di tlhagisang tenego ya ga kgosi Selebi e e lebaganeng le makoa a gagwe.

* **Kgakgamalo**

Fa a tlhalosa **kgakgamalo**, Groenewald (1980:25) a re ke:

Die gesprekgenoot tree in die geval as toehoorder en waarnemers op, maar nie as aangesprokene nie, die rol kry die saak of persoon onder bespreking aan hom toegeë, en as sondanig word hy binne hierdie geselskap veronderstel, daar word trouens nie oor hom nie, maar met hom praat.

Se se gatelelwang fa ke go re mmuiwa o fetoga go nna mmuisiwa. O a bolelelwa mme o fetoga go nna mmuisiwa. O a bolelelwa mme ga a ikarabele.

Fa a tlhagisa tenego ya ga kgosi Selebi, mokwadi a re:

O se ka wa ntena monnanyana ke wena!... [ts.62]

Fa go ka lebelelwa polelwana e, go tla lemogiwa gore kwa bofelong jwa yona go na le letshwao la **tsiboso**, (!). Letshwao le, le bontsha gore puo e e rulagantswe ka mokgwa wa **kgakgamalo**. Mo puong ya kgakgamalo go lemogiwa gore go na le mmui, e leng kgosi Selebi le mmuisiwa, e leng Radinku. Kgosi Selebi o bua le Radinku ka ga go senola makoa a gagwe a go nyatsa lelapa la gagwe, ke ka ntlha e kgosi Selebi a buang ka pefelo.

Ka thekeniki e, mokwadi o tlhagisa maikutlo a ga kgosi Selebi a a bontshang tenego. Ka jalo go lemogilwe semelo sa gagwe.

* **Nyenyefatso**

Mokwadi o dirisitse thekeniki e nngwe gape, e leng **nyenyefatso** go tlhagisa tenego ya ga kgosi Selebi:

O se ka wa ntena **monnanyana** ke wena! [ts.62]

Le fa thekeniki e, e dirisiwa go tlhagisa matlhakore a le mane, e leng **bonnye, bana, tlontlololo le lerato**, fela mo puong e ya ga Selebi e dirisitswe go supa **tlontlololo**. Kgosi Selebi o nyenyefatsa Radinku ka go mmita monnanyana gore a lebege e le motho yo o nyatsegang fa pele ga matlho a mmuisi. Ka tlontlololo e kgosi Selebi o leka go thibela Radinku gore a se ka a senola diphiri tsa gagwe, ka mantswe a mangwe go ka twe o mo tswala molomo.

Mokwadi o dirisitse thekeniki e, go senola makoa a ga kgosi Selebi, a a lehang go a fitlha ka go tlontlolola batho ba bangwe.

* Kgelekiso

Fa go ka tlhokomelwa puo ya ga Selebi, go tla lemogiwa gore go dirisitswe thekeniki ya **kgelekiso**:

O bona jang gore ga ke a itekanela?

A ke tshereane? ... [ts.62]

Dipotso di le pedi tse kgosi Selebi o di botsang, e leng **o bona jang gore ga ke a itekanela? le a ke tshereane?**, ke tse di sa tlhokeng dikarabo ka gonne dikarabo tsa tsona di a itsege.

Karabo ya potso ya ntlha ke go re Radinku o bona ka ditiro tsa ga kgosi Selebi tsa go ikgatholosa lelapa la gagwe gore ga a itekanela. Karabo ya potso ya bobedi yona ke go re ke nnete kgosi Selebi o tshereane gonne o nna kwa nyatsing ya gagwe, Mmapitsa.

Thekeniki e, e tlhotlheletsa mmuisi gore a lemoge sengwe se se bothokwa, e leng go tenega ga kgosi Selebi go go lebaganeng le go senola makoa a gagwe. Selebi o a itse gore tiro e a e dirang ya go nyatsa lelapa la gagwe ga e a siama, ka jalo o leka go iphemela ka go tenega gore a se ka a buisiwa.

Ka thekeniki e, mokwadi o gatelela tenego ya ga kgosi Selebi gore e bonagale bonolo, mme kang e, e tlhola kgogedi, ka gonne mokwadi o gwetlha mmuisi go buisetsa pele gore a lemoge makoa a ga kgosi Selebi.

* **Phefofatso**

Phefofatso e setse e tlhalositswe fa e lebagane le tiriso ya mafoko a a bontshang tlotlo boemong jwa a a kgopisang. Ntsime o dirisitse thekeniki e, fa a tlhagisa tenego ya ga kgosi Selebi ka go re:

O bona jang gore ga ke a **itekanela?**

A ke **tshereane?** ... [ts.62]

Go dirisitswe mareo a le mabedi a e leng makaelagongwe, e leng go '**se itekanele**' le go '**tshereana**'. Lereo la ntlha, go se **itekanele**, le lebagane le thekeniki ya **phefofatso**. Fa motho a dirisa lereo le, go bontsha tlotlo. Kgosi Selebi o le dirisa go kaya gore ena o tshedile sentle.

Go raya go re o a itlotla ka gonne e le kgosi, ke ka ntlha e a dirisang **phefofatso**. Fa a ka bo a ne a sa itlotle a ka bo a dirisitse go "tsenwa".

Tiriso ya "tshereane" mo puong e ya ga kgosi Selebi e tlhagisa bokao jwa tlotlo ka gonne tiriso ya lefoko le e bogale, e bile e a tlhaba. E kete kgosi Selebi o katela Radinku mafoko a a bogale a, mo leganong. Se a se lemogileng ke go re Radinku o a mo nyatsa, ke go re ga a mo tlotle jaaka mo tirisong ya lefoko go se "**itekanele**". Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki e nngwe gape ka fa gare ga thekeniki e, ya phefofatso, e leng ya **tshotlo**. Ka go rialo o dirisa dithekeniki di le pedi tse, go senola le go fitlha makoa a ga kgosi Selebi.

Mo nopolong e ya pharologantsho, ya tenego, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi mo moleng mongwe le mongwe go tlhagisa tenego ya ga kgosi Selebi. Mo moleng wa ntlha go tlhagelela thekeniki ya **kgakgamalo le ya nyenyefatso**. Mo moleng wa bobedi ke thekeniki

ya **kgelekiso le ya phefofatso**, mme mo go wa boraro gona go tlhagelela **kgelekiso le tshotlo**. Ka thulaganyo e ya tiriso ya dithekeniki mokwadi o rata go bontsha tomatso ya makoa a ga kgosi Selebi ka maikaelelo a go tswaledisa pele molaetsa wa terama e, e leng go nyatsa lelapa la gagwe.

Fa go tlhalosiwa makoa a ga kgosi Selebi a a tlhagisiwang ke ena ka sebele, mokwadi o dirisitse dipharologantsho di le nne, e leng **lerato go nyatsi, lenyatso, maaka le tenego**. Go tswelera pele go tlhagisitswe dithekeniki di le supa mo pharologantsong ya lerato go nyatsi, e leng **mmuaesi, kgelekiso, lelatlhelwa, motifi, poelomorago, tshwantshiso le leele**. Mo pharologantsong ya lenyatso go tlhagelela di le tlhano: **kgelekiso, lelatlhelwa, motifi, tshotlo le kobiso**.

Mo go ya maaka gona go dirisitswe di le pedi: **pheteletso le kgelekiso**, mme mo go ya tenego go tlhagelela di le tlhano, e leng **kgakgamalo, nyenyefatso, kgelekiso, phefofatso le tshotlo**.

Go lemosegile fa pharologantsho e e botlhokwa mo terameng e, e le ya **lerato go nyatsi**, ka gonne e na le dithekeniki di le supa. Go tla ga latela pharologantsho ya **lenyatso le ya tenego** ka dithekeniki di le tlhano nngwe le nngwe, mme e e seng botlhokwa thata ke pharologantsho ya **maaka** ka gonne e na le di le pedi fela. Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse go tlhagisa molaetsa wa terama e, e leng: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bokhutlong o tsena mo mathateng**.

- **Dipuo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**

Dipuo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe le tsona di senola fa kgosi

Selebi e le motho yo o nang le makoa. Go ya go lekolwa makoa a gagwe fa a lebagane le dipharologantsho di le nne, e leng **lenyatso, tshereano, matlhapa le tenego.**

▪ **Lenyatso**

Kgosi Selebi o **lenyatso**. Lenyatso la gagwe ga le fitlhege le fa pele ga baanelwa ba bangwe. Kgang e, e netefatswa ka go nopola mafoko a ga Senwametsi fa a re:

Ehee, gompieno o mpona lekgalagadi!
Fa lerato le simolola go golofala,
Yo mongwe o bitsa yo mongwe lekgalagadi
... [ts.3]

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tlhano, e leng **kgakgamalo, lelatlhelwa, kobiso, leele le motifi** go tlhagisa lenyatso la ga kgosi Selebi le le senolang makoa a gagwe.

* **Kgakgamalo**

Thekeniki e, e tlhagelela fa Senwametsi a re:

Ehee, gompieno o mpona **lekgalagadi!** ... [ts.3]

Fa go ka tlhokomelwa puo e ya ga Senwametsi, go tla lemogiwa gore e supa **kgakgamalo** ka ntlha ya letshwao la kgakgamalo, le le dirisitsweng. Mo puong e ya **kgakgamalo** go tlhagisiwa mmui, e leng Senwametsi, fa a re gompieno o mpitsa lekgalagadi, le mmuisiwa, e leng

kgosi Selebi, a reeditse fela. Senwametsi o gakgamadiwa ke lenyatso le kgosi Selebi a le supang ka go mmita lekgalagadi. Se, se a mo gakgamatsa ka gonne o ne a sa solofela kgang e e ntseng jalo go tswa mo go Selebi. Sona se, ke sona se se tlholang **kgakgamalo**.

Ka thekeniki e, go senolwa maikutlo a ga Senwametsi a a tlhagisang lenyatso la ga kgosi Selebi. Ka jalo semelo sa ga kgosi Selebi se lemogega bonolo.

* **Lelatlhelwa**

Thekeniki e nngwe gape e Ntsime a e dirisitseng go tlhagisa lenyatso la ga kgosi Selebi ke ya **lelatlhelwa**:

Ehee, gompiono o mpona lekgalagadi!... [ts.3]

Ehee, ke lelatlhelwa le le lebaganeng le tenego go gaisa go dumela, ka gonne Senwametsi o rile go lemoga a dumela gore se a se lemogileng ke nnete. O lemogile gore botshelo jwa lelapa la gagwe bo a fetoga. O ntse a bona ka ditiro tsa ga kgosi Selebi fela a ise a netefatse gore se, se ka diragala. Ka ntlha ya tiriso ya puo ya lenyatso ya ga kgosi Selebi, Senwametsi o lemoga bonnete jwa gore botshelo jwa lelapa la gagwe ga e sa tlhole e le jo a bo itseng.

Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e senola lenyatso la ga kgosi Selebi le e leng lona le lemosang Senwametsi gore go sengwe se se ba tseneng ka fa gare. Ka ntlha ya se, makoa a ga kgosi Selebi a a tlhagelela.

* **Kobiso**

Ntsime o tlhagisa thekeniki e, ka go re:

Ehee, gompieno o mpona **lekgalagadi!** ... [ts.3]

Senwametsi a re kgosi Selebi o mmita **lekgalagadi**. Fa go ka lebelelwa mo terameng e, ga go na mo mokwadi a tlhalosang Senwametsi e le **lekgalagadi**. O simolola go nna lekgalagadi jaanong ka ntlha ya go re kgosi Selebi o bone lerato le lešwa, ka jalo o leka go batla diphoso mo go Senwametsi gore a bone lebaka la go mo ikgatholosa. Nnete ke go re Senwametsi ga se lekgalagadi. Fa kgosi Selebi a re Senwametsi ke lekgalagadi, le ena o a itse gore ga a bue nnete, ke fela gore o dirisa puo ya lenyatso go supa gore ga a sa mo rata.

Ka thekeniki e, ya **kobiso**, mokwadi o rulaganya dikgang tsa gagwe go godisa lenyatso la ga kgosi Selebi le le tlhagisang makoa a gagwe.

* **Leele**

Mo puong ya ga Senwametsi, mokwadi o dirisa thekeniki ya **leele** ka go re:

Fa lerato le simolola go golofala ... [ts.3]

Puo e e dirisitsweng fa, ga se ya ka metlha, ke e e bofitlha. Mo boemong jwa puo e e bofitlha e, e leng **go golofala lerato**, mokwadi a ka bo a dirisitse puo e e bonolo, e leng **go fela ga lerato**. Mokwadi o ngoka mmuisi go tlhokomela se a se buang ka go dirisa puo e e

tlwaelegileng, kang e, e ka se ka ya nna le kgogedi. Puo e, e lebagane le go nyatsa lelapa ga kgosi Selebi. Ke ona makoa a a tlhalosiwang ke thekeniki e.

* **Motifi**

Thekeniki ya **motifi** e dirisitswe mo puong ya ga Senwametsi:

Ehee, gompiano o mpona **lekgalagadi!**

Yo mongwe o bitsa **yo mongwe lekgalagadi**

Mafoko a a ntshofaditsweng mo nopolong e e fa godimo, e leng “**lekgalagadi**” le “**yo mongwe**”, a rulagantswe ka tsela ya motifi. Lefoko, **lekgalagadi** le a boeletswa ka gonne le le botlhokwa. Ke lona le le tlhagisang lenyatso la ga kgosi Selebi mo go Senwametsi. Lenyatso le, le supa gore kgosi Selebi ga a sa na sepe le lerato la ga Senwametsi, ka gonne a ratana le Mmapitsa.

Go tswelela pele Ntsime o boeeditse “**yo mongwe**” go senola **kutlobotlhoko** ya ga Senwametsi. Senwametsi o utlwisiwa botlhoko ke gore o lemogile gore kgosi Selebi ga a sa tlhole a mo rata, ke ka ntlha e a mo kgobang ka mafoko a a tlabang fa a bua le ena. Puo e, e supa gore lerato la ga kgosi Selebi mo go Senwametsi le fedile, se se setseng ke puo ya lenyatso fela. Puo e ya lenyatso ke yona e e senolang makoa a ga kgosi Selebi .

Go ka rungwa ka go re **lekgalagadi** le **yo mongwe** di tlhagisa lenyatso la ga kgosi Selebi, ka jalo mmuisi o lemoga makoa a gagwe.

* **Tshereano**

Kgosi Selebi o tshereane. Go tshereana mo ga gagwe go lemogiwa ka ntlha ya ditiro tsa gagwe tse di supang go tlhoka tthaloganyo, e leng go ikgatholosa lelapa la gagwe. Mokwadi o gatelela kgang e ka go tlhagisa mafoko a ga Tshegofatso fa a re:

Kgosi Selebi, ruri o tshereane.

Ke go re o ratana le mosadi wa moloji.

Jaanong o go bofile tthaloganyo le maikutlo,

Ka dipheko tse di thata.

Pelo ya gago yona a e apesa lefifi le lentsho,

Gore o se ka wa lemoga sepe ... [ts.94]

Dithekeniki tse di dirisitsweng fa ke tse nne, e leng **tsepamiso, tshotlo, leele le letlhaodi** go tlhalosa tshereano ya ga kgosi Selebi

* **Tsepamiso**

Mokwadi fa o tlhagisa thekeniki ya **tsepamiso** a re:

Kgosi Selebi, ruri o tshereane.

Ke go re o ratana le mosadi wa moloji.

Jaanong o go bofile tthaloganyo le maikutlo

Ka dipheko tse di thata ... [ts.94]

Dikgang tse, tsa tshereano ya ga kgosi Selebi, di buiwa ke Tshegofatso ka ntlha ya go re ke ena a di itseng go gaisa baanelwa ba bangwe. Go ka twe mokwadi o dirisa Tshegofatso ka ntlha ya go re ke ena yo o maleba go gaisa baanelwa ba bangwe, mmogo le mokwadi ka boena.

Thekeniki e, e godisa makoa a ga kgosi Selebi gore a lemogege bonolo mo matlhong a mmuisi. Ka jalo mmuisi o lemoga semelo sa gagwe.

* **Tshotlo**

Mo puong ya ga Tshegofatso, go tlhagelela thekeniki ya **tshotlo**:

Kgosi Selebi, ruri o tshereane ... [ts.94]

Tiriso ya lefoko, **tshereane** mo puong ya ga Tshegofatso, e na le bokao jwa **tshotlo**, ka gonne tiriso ya lefoko le, ke e e tlabang maikutlo. Tshegofatso o lemogile gore kgosi Selebi ga se motho yo o ka fiwang tlotlo ka ntlha ya ditiro tse di sa siamang, e leng tsa go nyatsa lelapa la gagwe. Ke ka ntlha e a mo sotlang ka go re o **tshereane**, go mo dira gore a sokologe.

Ka tiriso ya thekeniki e, ya **tshotlo**, mokwadi o senola semelo sa ga kgosi Selebi se se tsamaelanang le go tlhoka seriti.

* **Leele**

Ntsime o tlhalosa tshereano ya ga kgosi Selebi ka go dirisa thekeniki ya leele:

Jaanong o go **bofile tlhaloganyo le maikutlo**

Pelo ya gago yona a e **apesa lefifi** le lentsho ... [ts.94]

Go tla lemogiwa gore maele a “**go bofa tlhaloganyo, le maikutlo**” le “**go apesa pelo lefifi,**” ga se tiriso ya metlheng, ke puo e e bofitlha. Go

bofa tihaloganyo le maikutlo ke go jesiwa ditlhare, fa go apesa pelo lefifi le lentsho go kaya go lebatsa ka ditlhare. Mokwadi o tlhophile go dirisa maele a go ngoka kgatlhego ya mmuisi ka maikaelelo a go tlhagisa molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang.

* **Letlhaodi**

Mokwadi ga a re **lefifi** fela, o tswelela pele ka go tlhalosa gore le **lentsho**. Ka jalo Ntsime o dirisitse thekeniki e nngwe gape ka fa gare ga thekeniki ya leele, e leng letlhaodi

Pelo ya gago yona a e apesa lefifi le lentsho ...

[ts.94]

Letlhaodi le le atolosang bokao jwa polelo yotlhe e, ke **le lentsho**. **Le lentsho** e oketsa tlhaloso ya **lefifi**. Ka tlhaloso e e ntseng jaana , mokwadi o gatelela lefifi le le apesitseng pelo ya ga kgosi Selebi gore go lemogiwe semelo sa gagwe se se lebaganeng le makoa a gagwe.

□ **Matlhapa**

Kgosi ke moanelwa yo o matlhapa. Fa a tshwanetse go lemosiwa diphoso tsa gagwe o iphemela ka go dirisa ditlhapa. Mokwadi o tlhagisa matlhapa a gagwe ka puo ya ga Molefe fa a re:

Selebi se tlhapatse rre Lefifi.

Molato ga se wa gagwe fa a le fa .

O tswa go bitswa ke rona.

Bogolo tlhapatsa rona ... [ts.64]

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le nne, e leng **tebelelo, phefofatso, motifi le modirisotaelo** go tthagisa ditlhapa tsa ga kgosi Selebi.

* **Tebelelo**

Fa ba tthalosa **tebelelo** Beckson le Ganz (1961:171) ba re ke:

The point from which the story is seen or told.

Ke go re ke ka mokgwa o motho a bonang dikgang tsa tiragatso ka teng. Lazarus le Smith (1983:122) ba tlaaletsa kang e ka go re:

The author may tell the story in the third person, focusing upon one character

Se se botlhokwa ka puo e, ke go re mokwadi a ka dirisa moanelwa kgotsa moanedi go anela dikgang tsa sekwalwa. Mokwadi o dirisitse thekeniki ya tebelelo ka go re:

Selebi se tlihatse rre Lefifi.

... Bogolo tthatse rona [ts.64]

Dikgang tse, tsa ditlhapa tsa ga kgosi Selebi, di buiwa ke motho yo o di itseng , e leng moanelwa, Molefe, ka gone mokwadi o lemoga gore ke ena a di itseng go gaisa ba bangwe. Molefe ke wa ka fa bogosing, ka jalo o itse kgosi Selebi go gaisa morafe otlhe, ke ka moo mmuisi a amogelang dikgang tse, e le tsa boammaruri.

Ka thekeniki e go senolwa makoa a ga kgosi Selebi gore mmuisi a lemoge semelo sa gagwe.

* **Phefotso**

Mokwadi o tlhagisa thekeniki ya phefotso mo puong ya ga Molefe:

Selebi se tlhapatse rre Lefifi ... [ts.64]

Mokwadi o dirisa **tlhapatsa** boemong jwa **rogaka** go lemosa kgosi Selebi gore tlotlo e botlhokwa mo botshelong jwa batho. Ka jalo o pateletsa kgosi Selebi gore a nne le maitsholo jaaka go solofetswe mo mothong wa maemo a a jaaka a gagwe.

Thekeniki e, e gatelela maitsholo a mantle, a kgosi Selebi a tshwanetseng go nna le ona. Ka jalo mmuisi o lemoga semelo sa gagwe se se sa siamang.

* **Modirisotaelo**

Snyman le Mothoagae (1990:103) fa ba tlhalosa **modirisotaelo** ba re ke modiriso o lediri le dirisiwang go laela mme modiriso o, o kaya ditaelo, dikopo le ditlhotloetso.

Se se gatelelwang fa, ke go re molaetsa o tlhagisiwa ka lediri, ka mokgwa wa **go laela, go kopa kgotsa go rotloetsa**. Mo puong ya ga Molefe, mokwadi o tlhagisa modirisotaelo:

Selebi, se tlhapatse rre Lefifi ... [ts.64]

Go ya ka moo modiriso o, o dirisitsweng ka teng, o supa **go laela**, e seng go kopa kgotsa go rotloetsa, ka gonne o lebagane le go laela go gaisa go kopa kgotsa go rotloetsa. Fa **tlhapatse**, e dirisitswe ka mokgwa wa kganetso, e seng ka mokgwa wa tumelo ka ntlha ya gore o lebagane le go ganetsana le ditiro le dipuo tsa ga kgosi Selebi tse di sa siamang.

Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e lemosa mmuisi kgalemelo e bakgosing ba kgalemang kgosi Selebi ka yona. Ka jalo makoa a gagwe a a senoga.

* **Motifi**

Thekeniki e, mokwadi o e dirisitse go tlhagisa ditlhapa tsa ga kgosi Selebi:

Selebi se **tlhapatse** rre Lefifi.

... Bogolo **tlhapatsa** rona

le

O tswa go bitsa ke **rona**

Bogolo tlhapatsa **rona** ... [ts.64]

Mo nopolong e, mokwadi o rulagantse ditiragalo tsa ditlhapa tsa ga kgosi Selebi ka go boeletsa mafoko **tlhapatsa** le **rona** go ya ka thulaganyo ya thekeniki ya motifi. Mokwadi o boeletsa mafoko a go supa kgalemelo mo go kgosi Selebi. Kgalemelo e, e lebagane le go tshwaya diphoso gore a fetoge, e nne motho yo o siameng. Ka go rialo go lemogiwa semelo sa ga kgosi Selebi se se lebaganeng le makoa a gagwe. Ke yona tiro e kgolo ya thekeniki e, fa go rulaganngwa dikgang tsa makoa a moeteledipele wa setšhaba, e leng kgosi Selebi.

□ **Tenego**

Baanelwa ba bangwe ba lemoga kgosi Selebi e le motho yo o **tenegang** fela. Mokwadi o tlhagisa tenego ya gagwe mo puong ya ga Senwametsi fa a re:

Se tenege, kgosi ya me,
Ke buisiwa ke phetogo e ke e
Bonang mo go wena
O nkutlwelele sentle kgosi ... [ts.4]

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi, e leng **motifi le tebelelo** go tlhagisa tenego ya ga kgosi Selebi.

* **Motifi**

Mo puong ya ga Senwametsi, Ntsime o tlhagisa thekeniki e ka go re:

Se tenege, **kgosi** ya me,
O nkutlwelele sentle **kgosi** ... [ts.4]

Mokwadi o boeletsa lefoko "**kgosi**" go bontsha mmuisi gore le botlhokwa. Fa lefoko le, le buiwa lwa ntlha le ne le sa bontsha le le botlhokwa mme jaanong fa le boeletswa lwa bobedi le simolola go nna botlhokwa. Ka lona lefoko le mokwadi o rata go lemosa mmuisi sengwe se se botlhokwa, e leng gore kgosi Selebi ga a na maitsholo a a siameng ka gonne a tenega fela, le fa gona a gakololwa.

Ka thekeniki e, mokwadi o senola makoa a ga kgosi Selebi a go nyatsa lelapa la gagwe.

* **Tebelelo**

Thekeniki ya **tebelelo** e tlhagelela mo puong e, ya ga Senwametsi:

Se tenege, kgosi ya me, ke buisiwa ke phetogo
e ke e bonang mo go wena. O nkutlwelele sentle
... [ts.4]

Tenego ya ga kgosi Selebi e buiwa ke moanelwa yo mongwe, e leng Senwametsi, e seng mokwadi ka boena, ka gonne ke ena a mo itseng go gaisa ba bangwe. Ke go re ke ena a itseng dikgang tse, tsa monna wa gagwe go gaisa batho botlhe. Ka jalo dikgang tse di ntseng jalo mmuisi o di amogela bonolo ka e le tsa boammaruri.

Mokwadi o rulagantse dikgang tse, tsa tenego ka thekeniki e, ka maikaelelo a go godisa makoa a ga kgosi Selebi.

Fa baanelwa ba bangwe ba tlhalosa makoa a ga kgosi Selebi go dirisitswe dipharologantsho di le nne, e leng **lenyatso**, **tshereano**, **tlhapaolo le tenego**. Go tswelela pele mokwadi o tlhagisa dithekeniki di le tlhano mo pharologantshong ya lenyatso, di le nne mo go ya tlhapaolo le ya tshereano mme mo go ya tenego go tlhagisitswe di le pedi. Pharologantsho ya lenyatso e rulagantswe ka dithekeniki di le tlhano ka gonne e le yona e e botlhokwa go gaisa tse dingwe mme ke yona e tlhagisang makoa a ga kgosi Selebi sentle.

4.6. **KAKARETSO**

Fa go sekakasekwa kakanyetso ya *Se se jeleng rre*, go tlhokometswe

merero e le mebedi ya sekwala se, e leng **maitsholo le matlhotlhapelo**. Go latetswe dikarolo tse pedi, tsa ntlha, tsa kakanyetso e leng maemo le makoa go tshalosa semelo sa ga molwantshiwa, kgosi Selebi. Dithekeniki tse di dirisitsweng fa go lekolwa semelo se ke **phapologantsho, kgelekiso, phefofatso, pheteletso, tshotlo, motifi, kobiso, lelatlhelwa, kgakgamalo, leele, tsepamiso, tebelelo le puisano**, go gatelela makoa a, a ga molwantshiwa.

KGAOLO YA BOTLHANO

5.1. THULAGANYO III

5.2. MATSENO

Fa go sekasekwa kgaolo e, go ya go tlhokomelwa **semelo sa molwantshi**. Go ya go dirisiwa dikarolo di le pedi tsa ntlha tsa kakanyetso, e leng maemo le go tlhoka makoa ga gagwe.

5.3. MOLWANTSHI: SENWAMETSI

Tlhaloso ya semelo sa molwantshi e ya go tlhagisiwa go lebeletswe tlhaloso ka mokwadi, dipuo le ditiro tsa moanelwa mmogo le dipuo tsa baanelwa ba bangwe. Gape go ya go lebelelwa dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng fa a tlhagisa semelo sa moanelwa yo.

5.3.1. Maemo a a kwa godimo

Senwametsi ke **moanelwa wa maemo a a kwa godimo** ka gonne ke mosadi wa kgosi. Go ya go latelwa lenaneo la tlhaloso ya mokwadi, dipuo le ditiro tsa moanelwa le dipuo tsa baanelwa ba bangwe fa go tlhaloswa maemo a, a gagwe.

* Tlhaloso ya mokwadi

Sekwalwa se, *Se se jeleng rre*, ke terama, ka jalo mokwadi ga a bua thata mo go sona jaaka baanelwa. Ka ga maemo a ga Senwametsi, Ntsime ga a bue sepe. Ka jalo maemo a moanelwa yo, a a kwa godimo a ka se ka a tlhagisiwa mo tshekatshekong e fa a buiwa ke mokwadi, fela o mo

tlhagisa e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo. **Ke mmakgosi,** mohumagadi wa kgosi Selebi.

□ **Dipuo le ditiro tsa molwantshi**

Molwantshi, e leng Senwametsi, o tlhagisiwa e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo. Mokwadi o dirisitse pharologantsho e le nngwe fela, e leng ya **thuso**, go bontsha maemo a a kwa godimo a gagwe.

* **Thuso**

Senwametsi, le fa e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo ga a le bale gore mo botshelong motho ga a iphetse a le nosi, ke ka ntlha e a reng fa a lemoga gore go na le mathata mo lelapeng la gagwe a bo a batla thuso. Ntsime fa a tlhagisa go batla thuso ga Senwametsi, a re:

Senwametsi: Bommangwane ke lo biditse fano go
itsheba le lona.
Ke bona botshelo jwa lelapa la me bo
mphetogela.
Botshelo jwa lelapa la me bo fetoga
kgalola motšhatšha.
Bo fetoga mmabatsane o o babang
motho gore a tswe magotsane (ts. 5)

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le **thataro**, e leng **puisano, leele, motifi, tshwantshiso, kemedi le pheteletso** go tthalosa maemo a ga Senwametsi, a a kwa godimo.

* **Puisano**

Baldick (1990:56) o tlhalosa kakanyo e ya **puisano** ka go re ke:

Spoken exchanges between or among characters in a dramatic or narrative work, or a literary form in a prose or verse based on a debate or discussion, usually between two speakers.

Le fa Baldick a tlhalosa gore **puisano** e diragala fa gare ga batho ba le babedi, fela e ka diragala le fa batho ba feta bobedi. Groenewald (1993:49) o tsweledisa pele kakanyo e ka go re:

Poledišano ke tebelo (point of view) e e itšego ya go emela nnete.

Se se gatelelwang fa ke go re dikgang tse di tlhagisiwang ke baanelwa ke tsa boammaaruri. Ga se tse di tlhagisiwang ke mokwadi, ka jalo se ke sesupo sa go re puisano e botlhokwa mo terameng. Go tla tlhokomelwa ka moo Ntsime a dirisitseng thekeniki e ya puisano ka teng:

Bommangwane, ke lo biditse fano go itsheba le lona.

Ke bona botshelo jwa lelapa la me bo mphetogela. ... o o babang motho gore a be a tswa magotsane... ... [ts.5]

Puisano ya dikgang tsa maemo a lelapa la ga Senwametsi e fa gare ga

Senwametsi le bommangwanaagwe ba ba fetang bongwe, ke go re mokwadi o gatelela bontsi jwa batho ba ba buang le Senwametsi. Ke ka ntlha e Baldick a reng ke: “**spoken exchanges between or among characters**”.

Dikgang tse di buiwang ke Senwametsi le bommangwanaagwe ke tse di lebaganeng le nnete ka gonne di diragalela bona, ka jalo mmuisi o di amogela e le tsa boammaruri.

Thekeniki e, ya **puisano** e godisa maemo a ga Senwametsi a go itsalanya le mmuisi ka ntlha ya go re moanelwa yo, o batla thuso.

* **Leele**

Mokwadi o tswelletsa pele go batla thuso ga Senwametsi ka thekeniki ya leele:

Bommangwane ke lo biditse fano **go itsheba**
le lona... ... [ts.5]

Mo nopolong e, mokwadi o tlhalosa leele ‘**go itsheba**’ go senola maemo a lelapa la ga Senwametsi a a kwa godimo, a bogosi. Ka puo e e tlwaelegileng leele le le kaya **go buisana le mongwe gore ba bangwe ba se ka ba utlwa**. Go ka twe mokwadi o dirisa puo e e bofitlha go lemosa mmuisi maikutlo a ga Senwametsi a a lebaganeng le go busetsa maemo a lelapa la gagwe kwa godimo. Mokwadi o dirisa thekeniki e go godisa thuso ya go aga lelapa la ga Senwametsi, ka jalo mmuisi o lemoga maemo a gagwe a a kwa godimo.

* **Motifi**

Mo puong e ya ga Senwametsi go tlhagelela thekeniki ya **motifi**:

Ke bona **botshelo jwa lelapa la me bo**
mphetogela.

Botshelo jwa lelapa la me bo fetoga kgalola
motšhatšha... [ts.5]

Polelwana e e boeletswang ke **botshelo jwa lelapa la me bo a fetoga**. Mokwadi o boeletsa polelwana e go lemosa mmuisi gore e botlhokwa ka gonne e lebagane le go aga lelapa la ga Senwametsi. Senwametsi o lemogile gore botshelo jwa maemo a a kwa godimo, jo a neng a bo tshela le kgosi Selebi mo lelapeng la bona bo a fetoga, ke ka ntlha e a batlang thuso gore botshelo jwa gagwe bo boele kwa maamong a kgale, a segosi.

Thekeniki e e lebaganeng le go busetsa maemo a ga Senwametsi kwa godimo gore mmuisi a lemoge fa a sa batle a ya kwa tlase.

* **Tshwantshiso**

Thekeniki e ya **tshwantshiso** le yona e dirisitswe go bontsha maemo a lelapa la ga Senwametsi a a kwa godimo:

Botshelo jwa lelapa la me bo fetoga
kgalola motšhatšha ... [ts.5]

Botshelo ke selo, ga e sa le botshelo. Mo tshwantshisong go nyalantshiwa dilo di le pedi tse di sa tshwaneng go fetola se sengwe go nna se sengwe.

Dilo tse pedi tse di nyalantshiwang ke **botshelo** le **kgalola motšhatšha**. Jaanong go ya go lekolwa ka mo botshelo e leng kakanyo fela mme bo fetogang kgalola motšhatšha. Dilo tse pedi tse, 'botshelo' le 'kgalola motšhatšha' di kopanngwa ke selo se le sengwe, e leng bosula ka gonne botshelo jo bo tshelwang ke Senwametsi ke jo bo bosula ke ka ntlha e bo tshwantshannngwang le setlhare se se babang, e leng kgalola motšhatšha.

Ka thekeniki e mokwadi o lemosa mmuisi gore le fa Senwametsi e le motho wa maemo a a kwa godimo, mathata ona o na le ona.

* **Pheteletso**

Ntsime o dirisitse thekeniki ya **pheteletso**:

Bo fetoga mmabatsane **o o babang motho gore a
be a tswa magotsane ...** [ts.5]

Mokwadi ga a re **bo fetoga mmabatsane** fela, o tswela pele ka go re '**o o babang motho gore a bo a tswa magotsane**' go feteletsa maemo a botshelo a lelapa la ga Senwametsi a a sa itumediseng, ka go rialo, go ka twe mokwadi o godisa maemo a, gore a bonagale bonolo. Mmabatsane o o babang o o godisitsweng, o senola maemo a lelapa la ga Senwametsi a a kwa godimo gore mmuisi a a lemoge fa a ya kwa tlase. Ke ka ntlha e mokwadi a sa reng mmabatsane fela fa a tlhalosa maemo a a lelapa le, ka gonne tlhaloso e, e ne e ka se ka ya bonagala sentle.

Thekeniki e e lebaganeng le go feteletswa ga maemo a ga Senwametsi gore mmuisi a a lemoge fa e le a ka fa bogosing.

* **Kemedi**

Fa a tlhalosa **kemedi** Cuddon (1991:127) a re ke :

A figure of speech in which the part stands for the whole.

Mo puong ya ga Senwametsi go tlhagelela thekeniki ya **kemedi** jaana:

Ke bona **botshelo jwa lelapa la me bo mphetogela...[ts.5]**

Mo nopolong e **lelapa** le dirisitswe go ya ka thulaganyo ya thekeniki ya **kemedi**. Lelapa le, ke le le lengwe mme le emela batho ba le bantsi, e leng Senwametsi, kgosi Selebi, borangwane le bommangwanaa Selebi, banna ba lekgotla mmogo le morafe otlhe, ka ntlha ya go re ditiragalo tse di amang kgosi Selebi le Senwametsi di ama morafe otlhe wa ga kgosi Selebi, ke ka moo batho botlhe ba akaretswang ka lelapa.

Fa go tlhalosiwa maemo a ga Senwametsi a a kwa godimo a a tlhagisiwang ke ena ka sebele, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le thataro, e leng **puisano, leele , motifi, tshwantshiso, pheteletso** le **kemedi** go gatelela maemo a, a ga Senwametsi.

* **Dipuo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**

Dipuo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe le tsona di supa fa Senwametsi e le motho wa maemo a a kwa godimo ka gonne e le mohumagadi wa setšhaba.

Go ya go lekolwa maemo a, a gagwe jaaka a tlhagisiwa ka pharologantsho e le nngwe, e leng **bogosi** ka gonne ke yona fela e tlhagelelang.

* **Bogosi**

Senwametsi ke mosadi wa kgosi, ka jalo maemo a bogosi a a mo tshwanela. Fa baanelwa ba bangwe ba tlhagisa **bohumagadi** ba gagwe ba re:

Mmapitsa: Ee, ke a go utlwa.

Mme o tla dirang ka ngwana wa ga

Senwametsi?

Kana mmaagwe o nyetswe ka dikgomo.

Ke ene mohumagadi wa motse o.

[ts.97]

Go tswa mo nopolong e, Ntsime o dirisitse dithekeniki di le pedi, e leng **lelatlhelwa** le **kgelekiso** go tlhagisa maemo a ga Senwametsi a a kwa godimo, a a lebaganeng le bogosi.

* **Lelatlhelwa**

Fa a bontsha maemo a ga Senwametsi a **bohumagadi**, Ntsime a re:

Ee, ke a go utlwa.

Ee, ke lelatlhelwa le le lebaganeng le **temogo**, ka ntlha ya go re Mmapitsa, le fa a dumela mo go se se buiwang ke kgosi Selebi, o setse a lemogile gore ngwana yo o tshwanetsweng ke bogosi ke wa ga mang. O a itse gore ngwana wa gagwe e ka se ka ya nna mojaboswa wa bogosi jwa kgosi Selebi ka gone Senwametsi ke ena **mohumagadi** wa kgosi, yo o nyetsweng ke morafe, ka jalo ngwana wa gagwe ke ena mojaboswa wa bogosi jwa ga rraagwe, e seng ngwana wa ga Mmapitsa. Thekeniki e, e lebagane le temogo ya mmuisi malebana le maemo a a kwa godimo a ga Senwametsi.

* **Kgelekiso**

Mokwadi o dirisitse thekeniki e nngwe gape, e leng **kgelekiso** go tlhagisa maemo a **bokgosigadi** a ga Senwametsi:

Mme o tla dirang ka ngwana wa ga Senwametsi?

Fa go ka tlhokomelwa potso e Mmapitsa a e botsang kgosi Selebi go tla lemogwa gore ga e batle karabo. Karabo ya yona ke go re ngwana wa ga Senwametsi ke ena e tla nnang kgosi, e seng wa ga Mmapitsa, ka jalo go bokete go baya ngwana yo a se nang madi a segosi mo maemong a bogosi. Ka go rialo mokwadi o gelekisa puo ya ga Mmapitsa go gatelela maemo a lelapa la ga Senwametsi a bogosi.

Ka thekeniki e mokwadi o godisa kgogedi ka gone mmuisi a ka rata go buisetsa pele go bona gore dikgang tsa bogosi jwa ga kgosi Selebi di ya go felela kae. Ka yona thekeniki e go lemogiwa maemo a ga Senwametsi a bogosi.

Go dirisitswe pharologantsho e le nngwe, e leng ya **bogosi**, e e tlhagisiwang ke baanelwa ba bangwe fa ba tlhalosa maemo a ga Senwametsi a a kwa godimo. Gape go dirisitswe dithekeniki di le pedi, e leng lelatlhelwa le kgelekiso go godisa maemo a, a bogosi.

5.3.2. Go tlhoka makoa

Senwametsi ke moanelwa **yo o se nang makoa** ka ntlha ya go re ditiro tsa gagwe ke tse di siameng. Tshiamo e ya gagwe e tla lekolwa jaaka e tlhagisiwa ke mokwadi, moanelwa ka boena le baanelwa ba bangwe.

* **Mokwadi**

Mokwadi o tlhagisa Senwametsi e le motho **yo o se nang makoa**. Go tlhoka makoa ga gagwe go tla tlhokomelwa fa go lebagane le pharologantsho e le nngwe fela, e leng ya **khutsafalo**.

* **Khutsafalo**

Senwametsi o tshelela mo khutsafalong ka ntlha ya go re kgosi Selebi ga a mo thuse go aga lelapa la bona. Fa a leka go aga kgosi Selebi o a thuba. Ntsime fa a tlhagisa khutsafalo ya ga Senwametsi a re:

Senwametsi: (*o bua ka khutsafalo*) [ts.3]

Senwametsi : (*o hutsafetse*) ... [ts.5]

Go tswaledisa pele khutsafalo e, ya ga Senwametsi, mokwadi o dirisa dithekeniki di le pedi, e leng **tsepamiso** le **poeletso**.

* Tsepamiso

Ntsime fa a tsepamisa khutsafalo ya ga Senwametsi mo terameng e, a re:

Senwamesti: (*o bua ka khutsafalo*)

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **tsepamiso** ka gonne khutsafalo ya ga Senwametsi e tlhagisiwa ke ena ka namana, e bile ke ena a mo itseng go gaisa. O tsepamisa dikgang tse, tsa ga Senwametsi gore di bonagale di le botlhokwa. Ka jalo mokwadi o lebaganya moanelwa yo le tiragalo e e diragalang, mme o tsepamisa dikgang mo moanelweng go gaisa tiragalo e e diragalang go gatelela dikgang ka ena.

Ntsime o dirisa thekeniki e go tsepamisa dikgang tsa go tlhoka makoa ga Senwametsi ka ena ka namana ka gonne ke ena a di itseng go gaisa baanelwa ba bangwe, go akaretswa molwantshi le molwantshiwa. Ke ka moo mmuisi a lemogang semelo sa molwantshi (Senwametsi).

* Poeletso

Ntsime o tlhagisa thekeniki ya **poeletso** jaana:

Senwametsi: (*o bua ka khutsafalo*) (ts.3)

Senwametsi: (*o hutsafetse*) (ts.5)

Tiragalo e e boelediwang fa ke ya go utlwisiwa botlhoko ga Senwametsi, go go lebaganeng le go tlhoka makoa ga gagwe. Mokwadi o dirisa thekeniki ya **poeletso** go tsalanya mmuisi le Senwametsi ka gonne e le motho yo o se nang makoa.

Mokwadi o mo tlhagisa e le motho yo o bogisiwang ke kgosi Selebi, ke ka ntlha e mmuisi a mo utlwelang botlhoko ka gonne o itsalanya le ena jaaka motho yo o tlhokang makoa.

Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e senola semelo se se lebaganeng le maitsholo a a siameng a ga Senwametsi, ke ka moo mmuisi a mo ratang.

Fa mokwadi a tlhalosa go tlhoka makoa ga Senwametsi go dirisitswe pharologantshe e le nngwe fela, e leng **khutsafalo**. Dithekeniki tse di dirisitsweng tsona ke **tsepamiso** le **poeletso** mme ka tsona mokwadi o gatelela tshiamo ya ga Senwametsi.

□ **Moanelwa ka boena**

Senwametsi ke moanelwa yo o dirang tshiamo, ka jalo ga a na makoa. Go tlhagisitswe dipharologantshe di le tharo, e leng **kutlobotlhoko**, **matshwenyego** le **tshotlego** tse di tlhagisiwang, ke moanelwa ka boena, e bile e le tsona tse di tlhalosang go tlhoka makoa ga gagwe.

* **Kutlobotlhoko**

Senwametsi o nna ka pelo e e utlwileng botlhoko ka ntlha ya ditiro tsa ga kgosi Selebi tsa **go nyatsa lelapa la gagwe**. Fa a tlhagisa kutlobotlhoko ya gagwe, Senwametsi a re:

Mmangwane, pelo ya me e hupile botlhoko.

Go bitswa lekgalagadi ke monna a go nyetse go botlhoko.

Fela ke belaela gore kgosi e dira jaana,
ka go bona ke sa tshwane le basadi ba
bangwe,
gonne ke otlilwe, ka kotlo e e botlhoko,
e leng go tlhoka lesego la go tshola
bana.
Kotlo e, e botlhoko thata mo go nna.
E huduile maikutlo a me gore a
ferekane.
Ka ga moo keletso ya botshelo e fedile.
Go bonolo go tsaya kgole ka ikaletsa,
kgotsa ka botlhoko ka khutlisa
botshelo...(ts.6)

* **Tshotlo**

Thekeniki ya **tshotlo** e dirisitswe jaana go tlhagisa **kutlobotlhoko** ya ga Senwametsi:

Go bitswa lekgalagadi ke monna a go nyetse
go botlhoko...[ts.6]

Fa go ka elwa tlhoko tiriso ya '**lekgalagadi**' mo puong e ya ga Senwametsi go tla lemogiwa gore e na le bokao jwa tshotlo ka gonne e lebagane le lenyatso le le lebisitsweng kwa mothong yo o nang le maemo a a kwa godimo, e leng Senwametsi. Mmuisi o utlwela moanelwa yo botlhoko ka gonne o a nyadiwa le fa a se na makoa, ka jalo mmuisi o itsalanya le ena ka gonne ga a na diphoso. Ke ka ntlha e a mo ratang.

* **Motifi**

Fa go ka lebelelwa puo e ya ga Senwametsi go tla lemogiwa gore go tlhagelela thekeniki ya **motifi**

Gonne ke otlilwe ka **kotlo e e botlhoko**.

Kotlo e, e botlhoko thata mo go nna.

le

Ka ga moo keletso ya **botshelo** e fedile.

kgotsa ka botlhole ka khutlisa **botshelo**.

Mokwadi o rulagantse ditiragalo tsa kutlobotlhoko ya ga Senwametsi ka go boeletsa **kotlo e e botlhoko** le **botshelo** go ya ka thulaganyo ya thekeniki ya **motifi**. Mokwadi o boeletsa ditiragalo tse, go senola maikutlo a ga Senwametsi a a sa itumediseng. Maikutlo a, a lebagane le go utlwisiwa botlhoko ke kgosi Selebi ka ntlha ya go nyatsa lelapa la gagwe. Senwametsi le fa e le moanelwa yo o siameng, fela o utlwisiwa botlhoko, ke ka ntlha e mmuisi a mo utlwelang botlhoko.

Ka thekeniki e mokwadi o senola semelo sa ga Senwametsi gore mmuisi a lemoge fa a siame.

* **Leele**

Mokwadi o dirisitse **maele** a le **mararo**, e leng '**go hupa botlhoko**', '**go huduega maikutlo**' le '**go khutlisa botshelo**,' fa a rulaganya dikgang tsa go tlhoka makoa ga Senwametsi. Maele a le mabedi a ntlha a bua puo e le nngwe, e leng **go se itumele** ga Senwametsi mme le le lengwe lona le bua **go ipolaya**. Ditiragalo tse, di lebagane le bobbe jo bo dirwang ke Senwametsi, le fa go ntse jalo mmuisi o amogela ditiragalo tse di sa siamang tse, ka gonne

Senwametsi a dirisiwa diphoso ke moanelwa yo mongwe, e leng kgosi Selebi, ka jalo mmuisi o itsalanya le ena ka gonne ga a na makoa.

Ka thekeniki e, mokwadi o godisa go tlhoka makoa ga Senwametsi gore mmuisi a tle a mo rate.

* **Pheteletso**

Pheteletso e tlhalositswe fa e le thekeniki e e godisang dilo gore di bonagale di le botlhokwa. Mokwadi o dirisa thekeniki e go tlhagisa go tlhoka makoa ga Senwametsi:

E huduile maikutlo a me gore a ferekane...[ts.6]

Fa go ka elwa tlhoko, mokwadi ga a re: '**e huduile maikutlo** fela, o oketsa ka go re '**a ferekane**' go feteletsa kutlobotlhoko ya ga Senwametsi. Ka jalo go ka twe mokwadi o godisa maikutlo a a huduegileng a ga Senwametsi gore mmuisi a a lemoge sentle. Fa maikutlo a, a ne a sa feteletswa, a ka bo a ka se ka a lemogega sentle, ke ka ntlha e a tshwanetseng go feteletswa gore ka ona mmuisi a lemoge **kutlobotlhoko** ya ga Senwametsi mme a itsalanye le ena, ka gonne ga a na makoa.

* **Matshwenyego**

Senwametsi o nna a tshwenyegile mo moweng ka ntlha ya ditiro tsa kgosi Selebi tsa go nyatsa lelapa la gagwe. Fa mokwadi a tlhagisa matshwenyego a ga Senwametsi a re:

Senwametsi: Borangwane, ke lo biditse fano,
go tla go le lotlegela matshwenyego a
me.

Borangwane ke tshwenngwa ke go nna
ga Selebi kwa ga Mmapitsa.

Ke a itse gore o na le ngwana teng fela go
nna ga gagwe kwa ga Mmapitsa go
diphatsa... (ts.109)

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo, e leng: **tsepamiso**, **leele**, le **motifi**
go tlhalosa matshwenyego a ga Senwametsi.

* **Tsepamiso**

Borangwane ke lo biditse fano.

... fela go nna ga gagwe kwa ga Mmapitsa go
diphatsa...[ts.109]

Go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse thekeniki ya **tsepamiso** ka gonne o
dirisitse Senwametsi go tlhagisa **matshwenyego** a gagwe ka namana.
Senwametsi ke ena a itseng **matshwenyego** a, a gagwe a a tsholelwang ke
kgosi Selebi ka go nyatsa lelapa la gagwe. Ka go dira jalo mokwadi o
tsepamisa dikgang tse gore di nne le maikutlo a a tsholang tsalano fa gare ga
Senwametsi le mmuisi.

Ka thekeniki e mokwadi o gatelela ditiragalo ka moanelwa gore mmuisi a
lemoge gore ke tsa boammaaruri,ka gonne di tlhagisiwa ke motho yo di mo
diragalelang, ka go rialo Senwametsi o lemogiwa e le motho yo o siameng,
ke ka ntlha e mmuisi a mo ratang.

* **Leele**

Ntsime o dirisitse maele “**go lotlegela**” le ‘**go nna diphatsa**’ go tlhagisa matshwenyego a ga Senwametsi. Puo ya leele ‘**go lotlegela**’,fa e tlhalosiwa e kaya **go bolelela**, fa ‘**go nna diphatsa**’ gona go kaya gore **go kotsi**. Mokwadi o dirisitse maele a go gatelela kotsi e e ka tlhagelang kgosi Selebi fa a nna kwa ga Mmapitsa. O dirisa thekeniki e ka mokgwa wa go tlhagisa maikutlo ka go dirisa maele. Ka jalo mmuisi ga a rate tiragalo e e dirwang ke kgosi Selebi. Ke ka ntlha e mmuisi a itsalanyang le Senwametsi.

* **Motifi**

Thekeniki e nngwe gape e mokwadi a e dirisitseng go tlhagisa matshwenyego a ga Senwametsi ke motifi:

Borangwane ke lo biditse fano.

Borangwane ke tshwenngwa ke go nna ga Selebi
kwa ga Mmapitsa

le

Borangwane ke tshwenngwa ke **go nna ga Selebi**
kwa ga Mmapitsa.

Fela **go nna ga gagwe kwa ga Mmapitsa go**
diphatsa...[ts.109]

Lefoko ‘**borangwane**’le polelwana ‘**go nna ga Selebi kwa ga Mmapitsa**’,di a boeletswa ka gonne di botlhokwa. Ka tsona mokwadi o tlhagisa matshwenyego a a amang Senwametsi le borangwanaa kgosi Selebi, ka ntlha ya go re go ya ka tsamaiso ya setso, sengwe le sengwe se se amang mohumagadi wa kgosi (Senwametsi) se ama le bakgosing. Bobedi jo, Senwametsi le bakgosing, ke selo se le sengwe.

Ka thekeniki e mokwadi o godisa mathata a a ka tlhagelang lelapa la bogosi gore mmuisi a lemoge gore fa mathata a ka nna teng a tla ama morafe otlhe. Ke go re morafe otlhe o tla lelela loso lwa ga kgosi Selebi.

* **Tshotlego**

Senwametsi o sotlegile mo lenyalong ka gonne monna wa gagwe, kgosi Selebi, o nyatsa lelapa la bona. Mokwadi fa a tlhalosa **tshotlego** ya ga Senwametsi a re :

Senwametsi:Rangwane ke sotlilwe ke botshelo jwa lenyalo.

Ke bona gore badimo ba tima dinaledi tsa me tsa masego.

Tsa ntshofala gore ke tle ke kopanele monna yo.

Gore a tle a ntshofatse botshelo jwa me jwa lenyalo...[ts. 112]

Dithekeniki tse di dirisiwang fano ke: **Sekai**, **leele** le **motifi** go tlhagisa **tshotlego** ya ga Senwametsi.

* **Sekai**

Fa a tlhalosa sekai Abrams (1985: 184) a re :

The term symbol is applied only to a word or phrase that signifies an object or event which in turn signifies something or has a range of references beyond itself.

Se se gatelelwang fa ke go re sekai se kaya selo (object) kgotsa tiragalo (event). Selo se, e ka nna se se phelang kgotsa se se sa pheleng se mokwadi a ipopelang sona Ntsime fa a tlhagisa thekeniki e a re :

Rangwane ke sotlilwe ke **botshelo** jwa lenyalo.

Mo puong e ya ga Senwametsi mokwadi o dirisa **botshelo** jaaka sekai se se kayang **bosula**. Ke go re mokwadi o dirisa setshwantsho se se tshwantshang dilo di le pedi, e leng botshelo le tiragalo e e bosula e e dirwang ke kgosi Selebi ya go nyatsa lelapa la gagwe. Ka jalo bosula jo bo senolela mmuisi tshotlego ya ga Senwametsi mo lenyalong, e e supang gore Senwametsi ke motho yo o siameng fela ga a na boitumelo.

Ka thekeniki e, mokwadi o gatelela mathata a ga Senwametsi gore mmuisi a itsalanye le ena .

* **Leele**

Ntsime o dirisitse thekeniki e nngwe gape, e leng **leele** go tthalosa tshotlego ya ga Senwametsi

Ke bona gore badimo **ba tima dinaledi** tsa me tsa
masego

le

Gore a tle a **ntshofatse botshelo** jwa me..[ts.112]

Maele a, '**go tima dinaledi**' le '**go ntshofatsa botshelo**' a dirisitswe go tiisa tshotlego ya ga Senwametsi '**Go tima dinaledi**' go kaya **go tlhokisa katlego**, fa '**go ntshofatsa botshelo**' gona go kaya **go sulafatsa**. Mokwadi o dirisa maele a go gatelela mathata a Senwametsi a leng mo go ona. Ka ntlha ya go

re mathata a, a tlholwa ke monna wa gagwe, kgosi Selebi, e seng ena, mmuisi o mo utlwela botlhoko ka gonne ga a na phoso.

* **Motifi**

Thekeniki ya motifi e dirisitswe go gatelela tshotlego ya ga Senwametsi:

Rangwane ke sotlilwe ke **botshelo** jwa lenyalo.

Gore a tle a **ntshofatse botshelo jwa me jwa lenyalo**.

Tsa **ntshofala** gore ke tle ke kopane le monna yo...[ts.112]

Go ya go tlhokomelwa ka moo Ntsime a dirisitseng **motifi**, e leng '**botshelo jwa lenyalo** le '**ntshofala**' ka teng. Ditiragalo tse di botlhokwa ka gonne ka tsona go gatelelwa tshotlego ya ga Senwametsi. Puo e, e supa gore botshelo jwa lelapa la ga Senwametsi ga bo itumedise ka ntlha ya go tlhoka tshiamo ga kgosi Selebi. Ka jalo mokwadi o godisa semelo sa ga Senwametsi ka tsela ya go mo tsalanya le mmuisi .

Mokwadi o dirisitse dipharologantsho di le tharo, e leng **kutlobotlhoko**, **matshwenyego** le **tshotlego** go tthalosa go tlhoka makoa ga Senwametsi . Mo pharologantshong ya kutlobotlhoko go tlhagisitswe dithekeniki di le nne mme mo go ya matshwenyego le tshotlego go tlhagelela di le tharo mo go nngwe le nngwe. Dithekeniki tsa pharologantsho ya kutlobotlhoko ke tsona tse di botlhokwa ka gonne ke tse di lebagantsho le go tsalanya mmuisi le Senwametsi.

□ **Banelwa ba bangwe**

Dipuo tsa banelwa ba bangwe di senola Senwametsi e le motho yo o se nang makoa ka ntlha ya go re ditiro tsa gagwe ke tse di siameng. Mokwadi o dirisitse dipharologantsho di le nne, e leng **tshiamo**, **boitshoko**, **tshotlego**, le **khutsafalo** go tlhagisa go tlhoka makoa ga gagwe.

* **Tshiamo**

Senwametsi ke moanelwa yo o siameng:

Mosalagae : Kgosi Selebi , **mohumagadi** o bua nnete

O nna fela kwa ga **Mmapitsa**

Mme ka re **Mmapitsa** ga a kitla a re

tsalela kgosi.

Re ntse re na le **mohumagadi** a nyetswe

sentle... [ts .61]

Mo nopolong e mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi, e leng **motifi** le **phapologantsho** go tthalosa tshiamo ya ga Senwametsi.

* **Motifi**

Mafoko a a ntshofaditsweng mo nopolong e e fa godimo, e leng '**mohumagadi**' le '**Mmapitsa**', a a boeletswa ka gonne a botlhokwa. Mohumagadi e e boeletswang e lebagane le Senwametsi, ke go re mohumagadi Senwametsi. Go ka twe mokwadi o a boeletsa gore go lemogiwe gore o bua ka mohumagadi yo o siameng. **Mmapitsa** yona e boeletswa go gatelela lefelo le kgosi Selebi a nnang kwa go lona. Ka fa gare ga lefoko le mohumagadi go tseletswa tlotlo. Mosadi yo o tlotlegang, Senwametsi, o sotliwa ke kgosi Selebi ka go nna kwa ga Mmapitsa. Ka jalo

mmuisi o utlwela Senwametsi **botlhoko** ka gonne ga se tshwanelo gore monna a nne kwa lelapeng le lengwe, le e seng la gagwe, bogolo jang e bile e le kgosi.

Ka thekeniki e go lemogiwa semelo sa ga Senwametsi yo o tlhokang makoa mme a sotliwa ke monna wa gagwe ka basadi ba bangwe.

* **Phapologantsho**

Fa go ka buisiwa nopolo e e fa godimo go tla lemogiwa gore go dirisitswe thekeniki e nngwe gape ya **phapologantsho**, ka gonne mokwadi o farologanya batho ba le babedi, Senwametsi le Mmapitsa. Senwametsi o siame e bile ga a na makoa, fa Mmapitsa a na le makoa e bile a sa siama ka gonne o tseela Senwametsi monna wa gagwe, ka go rialo go lemogiwa dimelo tse di farologaneng tsa baanelwa ba babedi ba. Mmuisi o itsalanya le moanelwa yo o siameng, Senwametsi, mme ga a itsalanye le Mmapitsa

* **Boitshoko**

Senwametsi o na le boitshoko ka gonne o ishoketse mathata a lelapa la gagwe:

Moserwa: Ruri Senwametsi o **itshoketse** dikano tsa lenyalo.

Mosadi yo o **sotlegile** tota.

A **sotliwa** ke monna ka diganka tse dingwe tsa basadi.

Mohumagadi a bidiwa **Lekgalagadi** ke motho a mo nyetse.

Go ratiwa motlhanka wa madi a masesane a a tlhantseng ...[ts.63]

Mo pharologantshong e, go dirisitswe dithekeniki di le tharo, e leng **leele**, **motifi le tshotlo** go tthagisa boitshoko jwa ga Senwametsi.

* **Leele**

Go tswa mo nopolong e e fa godimo go dirisitse leele “**go itshokela dikano**” go tthagisa boitshoko jwa ga Senwametsi. Leele le le kaya go **emelana le mathata**. Se se lemogiwang ka puo ya leele le, la ga Moserwa ke go re Senwametsi o itshoketse mathata a kwa bogadi. Mokwadi o sotla ka seane se se reng ‘**lebitla la mosadi ke bogadi**’. Tiriso ya leele le, e godisa boitshoko jwa ga Senwametsi. Kgang e, e bua gore le fa a na le mathata a lelapa, ga a tshwanela go nna le kakanyo ya go tlhala kgosi Selebi ka gonne Senwametsi ke motho yo o nang le maitsholo a a siameng. Ka go rialo mmuisi o itsalanya le ena.

* **Motifi**

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **motifi** mo puong ya ga Moserwa. **Sotliwa** e a boeletswa ka gonne e lebagane le tiragalo e e botlhokwa, e leng ya go nna mo mathateng ga Senwametsi ka go itshoka. Fa go ka tlhokomelwa go nna mo mathateng ga gagwe, go tlholwa ke monna wa gagwe. Ka jalo ena ga a na phoso mme gona o tsena mo mathateng. Kgang e e dira gore mmuisi a iphitlhele a mo rata ka gonne le ena ga a rate fa Senwametsi a tsena mo mathateng.

* **Tshotlo**

Ntsime o dirisitse thekeniki ya **tshotlo** go gatelela boitshoko jwa ga Senwametsi mo lenyalong:

Mohumagadi a bidiwa **lekgalagadi** ke motho a mo nyetse...[ts.63]

Fa go ka tlhokomelwa ka moo lefoko '**lekgalagadi**' le dirisitsweng ka teng, go tla lemogiwa fa le sa tsamaelane le tlotlo, mme le lebagane le lenyatso. Lenyatso le le tlhagisiwa ke lefoko le le latelang mohumagadi. Lefoko le, le lebagane le batho ba ba nnang kwa sekakeng, e leng Masarwa. Mo setsong sa Batswana, batho ba, ba nyatsegile ka e bile e le batlhanka kgotsa malata a bona. Ka tlwaelo ke bona ba disang dikgomo tsa Batswana. Kgosi Selebi o bitsa mosadi wa gagwe '**lekgalagadi**', ka jalo mmuisi ga a amogele tshotlo e e ntseng jaana ka gonne Senwametsi ke mohumagadi e seng lekgalagadi.

* **Tshotlego**

Baanelwa ba bangwe ba lemogile fa Senwametsi a sotlegile mo lenyalong:

Moserwa: Selebi, ga ke bue tshele ke boammaaruri tota.
Senwametsi o **sotlilwe** ke mosadi a itsege ka boloi.
Mme o **sotliwa** ke monna e le wa gagwe ...[ts.63]

Mokwadi o dirisitse thekeniki e le nngwe fela ya **motifi** go tlhalosa tshotlego ya ga Senwametsi.

* **Motifi**

Lefoko le le ntshofaditsweng mo nopolong e, le dirisitswe go ya ka thulaganyo ya thekeniki ya **motifi**. **Sotliwa** e a boeletswa ka ntlha ya gore ka yona mokwadi o lemosa mmuisi gore Senwametsi o tshelela mo mathateng,

ke ke ntlha e a sotlegang. Mathata a ga Senwametsi ke a a tlholwang ke kgosi Selebi ka go ratana le mosadi yo mongwe. Ka jalo mmuisi o utlwela Senwametsi botlhoko fa a sotlega, ke ka moo a mo ratang ka gonne ke moanelwa yo o siameng.

* **Khutsafalo**

Senwametsi o tshelela mo khutsafalong. Fa mokwadi a senola khutsafalo ya gagwe a re:

Sedialapa: Mmasera ga re supe lefufa lepe.

Re tshwengwa ke go bona mosadi
a kgatlhegela go thuba lelapa la
yo mongwe.

Lona le itumelela go bona Senwametsi a
hutsafetse ka dinako tsotlhe.

Monna wa gagwe a mo neile mokwatla
...[ts.76]

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya leele go tlhalosa khutsafalo ya ga Senwametsi.

* **Leele**

Go dirisitswe maele a '**go thuba lelapa**' le '**go naya mokwatla**' go tsweledisa khutsafalo ya ga Senwametsi. Go thuba lelapa go kaya go **senya lenyalo la batho ba babedi**, fa go naya mokwatla e le **go ikgatholosa motho**. Mokwadi o dirisa maele a, go gatelela mathata a Senwametsi a a tloletsweng ke kgosi Selebi ka go tsenya motho wa boraro fa gare ga bona. Ka jalo Senwametsi o a hutsafala ka gonne monna wa gagwe o mo

ikgatholositse ka go rialo mmuisi o lemoga kutlobotlhoko ya gagwe mme o mo utlwela botlhoko ka gonne ke moanelwa yo o se nang makoa.

Fa baanelwa ba bangwe ba tlhalosa go tlhoka makoa ga Senwametsi go dirisitswe dipharologantsho di le nne, e leng **tshiamo, boitshoko, tshotlego** le **khutsafalo**. Mo pharologantshong ya **boitshoko** go tlhagisitswe dithekeniki di le tharo, mo go ya **tshiamo** ke tse pedi, mme mo pharologantshong ya **khutsafalo** le ya **tshotlego** go fitlhelwa thekeniki e le nngwe fela mo go nngwe le nngwe. Ka jalo go tla lemogiwa gore dithekeniki tsa pharologantsho ya **boitshoko** di botlhokwa go gaisa tse dingwe ka gonne di lebagane le go senolela mmuisi go tlhoka makoa ga Senwametsi.

5.4 KAKARETSO

Fa go tlhalosiwa semelo sa ga molwantshi go dirisitswe dikarolo di le pedi tsa **kakanyetso**: maemo le go tlhoka makoa. Go dirisitswe **dipharologantshotshwanelo** tse mo go tsona go tlhagisitsweng **puo ya mokwadi, puo ya moanelwa ka sebele le dipuo le ditiro** tsa baanelwa ba **bangwe** go gatelela semelo se, sa molwantshi. Mokwadi o tswelletse pele ka go dirisa dithekeniki tse di latelang: **puisano, leele, motifi, tshwantshiso, pheteletso, kemedi, lelatlhelwa, kgelekiso, tsepamiso, poeletso, tshotlo, sekai** le **phapologantsho** go tlhagisa molaetsa wa terama e le go tlhola kgogedi.

KGAOLO YA BORATARO

6.1 THULAGANYO IV

6.2 MATSENO

Mo go thulaganyo IV go ya go sekasekwa **tshenolo, phuthologo, setlhoa** le **tharabologo**. Dikgato tse, tsa thulaganyo di ya go lekolwa go tlhokometswe dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng go tswaledisa pele thitokgang. **Bokwadi jwa ga Ntsime** jwa terama ya **mathotlhapelo** le **maitsholo** le jona bo tla lebelelwa.

6.3 DITIRAGALO

Ditiragalo di setse di tlhalositswe fa go ne go dirwa tlhotlhomiso ya ditiragalo tsa diteng. Go ya ka Groenewald (1993:20) ditiragalo tsa tshenolo ke tse di thulanyang **molwantshi** le **molwantshiwa**. Ke ka ntlha e go tweng kgotlhang ke setlhoa sa tshenolo. Kgotlhang e, e tlhola **kgogedi**, e gapeletsa mmuisi go buisetsa pele go bona tharabologo ya mathata a baanelwa ba babedi ba. (Phala,1999:131)

6.4 KAKARETSO YA DITENG TSA TSHENOLO

Ditiragalo tsa tshenolo di simolola mo tsebeng ya ntlha go fitlha mo tsebeng ya bobedi, temana ya bofelo. Ditiragalo tse di ka akaretswa ka go re: Kgosi Selebi o rata mosadi yo mongwe, Mmapitsa. O tswa kwa ga gagwe, go ya kwa ga Mmapitsa a ntse a tsamaya a bua ka pelo ka ga lerato la gagwe go mosadi yo. Kgosi Selebi o feta fela kwa ga Mmapitsa a sa tsene mme o boela gae. Go bontsha o ka re, o itewa ke ditshikare tsa go mo lemosa fa se a ikaelelang go se dira se ganwa le ke badimo, ka jalo o boela a sa diragatsa maikemisetso a gagwe.

Gona foo, ke mo mmuisi a kopanang le **kgotlhang ya ntlha ya terama e**, e e lebaganeng le molaetsa wa maitsholo. Kgotlhang e, ke yona **molelwane wa tshenolo**. Go raya go re ke gona mo ditiragalo tsa tshenolo di felelang teng, e bile ke fa phuthologo e simololang teng. Kgotlhang e e leng molelwane wa tshenolo le phuthologo ke thulano fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi, ka gonne Senwametsi o na le pelaelo ya go re kgosi Selebi o fetogile mo botshelong. Kgosi Selebi o kgatlhanong le se se buiwang ke Senwametsi ka jalo o a **tenega**.

6.5. TLHALOSO LE TIRISO YA DITHEKENIKI TSA TSHENOLO

Go rulaganya dikgang tsa tshenolo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **tlogelo**. Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e godisa kgogedi mme e tsweledisa pele thitokgang, e leng morero wa sekwalwa.

* **Tlogelo**

Fa a tlhalosa kakanyo e, Magapa (1997:123) a re:

Tlogelo ke thekeniki ya mongwadi ya go akgofiša nako. Ke tsela ya go se hlaloše ditaba ka botlalo goba go ka thwe ke tsela ya go hlaloša ka go široga, e lego go se nepiše taba thwii. Ka yona tlogelo mongwadi ga a hlaloše ditaba ka botlalo le ge e le gore ditaba tšeo di bonagala di le botlhokwa. Ka yona o ka re o re mmadi a ikhweletše dihlošo tšeo yena a sego a di bolela, ka go re ge ditaba tšeo di ka hlalošwa ka botlalo di tla utollela mmadi sephiri.

Mokwadi o tlhagisa **tlogelo** mo tshenolong ka go tlogela tiragalo e e rileng. Tiragalo e ke **tshimologo ya leeto la ga kgosi Selebi** go ya kwa ga Mmapitsa. Mokwadi o tlogela tiragalo e ka ntlha ya go re o na le mabaka, e leng: gore tiragalo e, **e a itsege mme e tla senya nako** fa e ka tlhagisiwa, ka go rialo **o potlakisa nako**, gape **o tlhola kgogedi** gore mmuisi a pateletsege go buisetsa pele go bona gore Selebi o tla dira eng fa a tsena kwa ga Mmapitsa.

6.6. NAKO

Nako ke elemente ya boraro ya tshenolo. Go tla lemogiwa gore nako ya thulaganyo e farologana le nako ya diteng ka gonne ya thulaganyo e na le tiro e e e dirang mo sekwalweng. Go na le dikarolo di le tharo tsa nako, e leng nako ya tshwanelo, nako ya maikutlo le nako ya sekai/setshwantsho. Mefuta e meraro e ya nako e ya go sekasekwa e lebagantswe le *Se se jeleng rre*.

* Nako ya tshwanelo

Nako ya tshwanelo ke nako **ya tlhago** e e tshwanetseng go nna teng mo matshelong a batho. Gantsi nako e, e fitlhelwa e le teng mo sekwalweng ka gonne ke yona e e bontshang baanelwa le ditiro tsa bona.

Mo terameng e, Ntsime o dirisa **bosigo** le **motshegare** jaaka dinako tsa tshwanelo tse ditiragalo tsa terama e di diragalelang mo go tsona. Mokwadi o dirisa dinako tsa **maitsiboa** le **phirimane...**[ts.13] go emela **kgalemo, keletso le temoso** ya ga kgosi Selebi gore a tlhokomele lelapa la gagwe. Dinako tse, di dirisitswe ka nako e go neng go kgalemelwa kgosi Selebi. Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya nako ya tshwanelo go bontsha kgalemo e e senolang gore kgosi Selebi ga a siama. Go se siame ga gagwe go lebagane le molaetsa wa terama e, e leng gore **monna a tlhokomele lelapa la gagwe**.

* **Nako ya maikutlo**

Nako e, ke e Mojalefa (1994:16) a e tthalosang ka go re ke nako e e tlhotlheletsang khuduego mo moweng wa mmuisi go mo lemosa botlhokwa jwa se mokwadi a ratang go se tthagisa. Nako e, e lebagane le go tthagisa maikutlo a a renang a a tlholwang ke ditiro tsa baanelwa. Maikutlo a, e ka nna a boitumelo, kutlobotlhoko kgotsa poifo. Mokwadi o dirisa nako ya “**gompieno**” mo tsebeng ya boraro ka go re:

Ehee, gompieno o mpona lekgalagadi!

Fa lerato le simolola go golofala.

Yo mongwe o bitsa yo mongwe lekgalagadi...[ts.3].

Ka mofuta o wa nako mokwadi o senola **maikutlo** a ntwana e e fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi e e tlholwang ke dipuo tsa ga Selebi tse di supang gore ga a sa tshole a rata Senwametsi, ke ka moo a dirisang lenyatso. Lenyatso le, le tthalosa maikutlo a a leng mo pelong ya ga kgosi Selebi.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **nako ya maikutlo** go tthagisa maikutlo a lenyatso le a a sa itumediseng. Ona maikutlo a, a tshola mowa wa kutlwelobotlhoko mo go mmuisi. Maikutlo a, a lebagane le maitsholo a a sa siamang a a tsepamisang semelo se se sokameng sa ga kgosi Selebi.

* **Nako ya sekai/setshwantsho**

Nako ya Selebi ke **nako e e tshwantshang matlhakore a le mabedi a botshelo**, e leng **letlhakore le le siameng le le le bosula**. Ke go re nako e fetoga setshwantsho se se tshwantshang ditiragalo. Gantsi **motshegare o emela tshiamo fa bosigo bo emela bosula**.

(Mojalefa, 1994: 18). Mo terameng e, go dirisitswe nako ya bosigo mo tsebeng ya somaamarataro tharo ka go re:

Kana mmaagwe Mmapitsa e ne e le mampipi yo mogolo.
E ne e le moeteledipele wa baloi ba motse o.
O ne a tsamaya le nonyane ya bosigo, morubisi
... [ts.63]

Bosigo bo emela **go tlhoka tshiamo** ka gone ke yona nako e go dirwang tse di bosula ka yona. Mmaagwe Mmapitsa o ne a tsamaya le nonyane ya baloi, morubisi, bosigo a loa. Ka jalo **bosigo** bo tshwantshiwa le go fetolwa **boloi**.

Thekeniki e ya nako ya sekai e lebagane le go senola bosula jo bo dirwang ka nako ya bosigo, e leng boloi. Ka go rialo go senolwa maitsholo a a sa siamang a ga mmaagwe Mmapitsa.

Fa go sekasekwa nako ya thulaganyo go tlhokometswe mefuta e le meraro ya nako, e leng nako ya tshwanelo, nako ya maikutlo le nako ya sekai/setshwantsho. Mokwadi o tseletse ka go dirisa nako jaaka thekeniki go gatelela botlhokwa jwa nako e, ya thulaganyo mo sekwalweng.

6.7. LEFELO

Lefelo le lona le na le dikarolo di le tharo, e leng **lefelola tshwanelo**, **lefelola maikutlo** le **lefelola sekai/setshwantsho**. Mefuta e meraro e ya lefelo le yona e ya go fiwa tiro mo thulaganyong go tlhagisa morero wa terama e. Tiriso ya lefelo jaaka thekeniki e laolwa ke kgolagano magareng ga lefelo le dikgang tsa diteng (Mojalefa, 1997:35).

□ **Mafelo a tshwanelo**

Mafelo a tshwanelo ke **mafelo a tlhago**, a ditiragalo tsa sekwalwa di diragalelang mo go ona. Ke mafelo a a tshwanetseng go nna teng mo sekwalweng ka gonne ke mo baanelwa le ditiro tsa bona di tlhagisiwang teng (Maila, 1997: 113).

Mo terameng e, go na le mafelo a tshwanelo, a a botlhokwa, a le mabedi, e leng **kwa kgosing** (ts.14) le **kwa ga Mmapitsa** (ts.69). Mafelo a, a botlhokwa ka gonne ditiragalo tsa terama e, tse di botlhokwa, di diragalela mo go ona.

* **Kwa kgosing**

Kwa kgosing ke lefelo le mo go lona go kopanang bakgosing fa ba gakolola kgosi Selebi le fa ba mo kgalemela, fa a dira diphoso. Ka jalo ke lefelo le le siameng.

* **Kwa ga Mmapitsa**

Lefelo le, le lona le botlhokwa ka gonne ke kwa kgosi Selebi a tshabelang teng fa a tshwanetse go gakololwa. Ke lona le le thusang kgosi Selebi go nyatsa lelapa la gagwe, ka ntlha ya go re lelapa le, le a mo amogela ka dinako tsotlhe fa a tla a tennwe ke tsa lelapa la gagwe.

Lefelo le, le botlhokwa ka gonne ke mo ditiragalo tsa go nyatsa lelapa di diragalelang teng.

Mokwadi o dirisa lefelo le, la tlhago jaaka thekeniki ya go senola molaetsa wa terama e, o o lebaganeng le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang

□ Lefelo la maikutlo

Mafelo a maikutlo a tthalosiwa e le **mafelo a a tshosang**, a a bontshang kutlobotlhoko mme a lebagane le ditshwantsho go tthagisa mowa wa khuduego (Maila,1997:114). Mokwadi o a dirisa go tshwantsha maikutlo a gagwe le go lemosa mmuisi ntlha e nngwe e e rileng e a ratang go e abelana nae. Mo tsebeng ya kgolo le borobong (109) mokwadi o tthagisa mofuta o wa lefelo jaana:

Borangwane, ke tshwenngwa ke go nna ga Selebi
kwa ga Mmapitsa.

Ke a itse gore o na le ngwana teng, fela go nna ga
gagwe kwa ga Mmapitsa go diphatsa...(ts.109)

Kwa ga Mmapitsa e dirisitswe jaaka lefelo la maikutlo ka gonne ke lefelo le le tlisang poifo mo go Senwametsi. Maikutlo a poifo e ya ga Senwametsi a ya go tthalosiwa fa a tthagisa **tlhalo** le **polao**.

* Tlhalo

Lefelo le, la maikutlo a poifo, **kwa ga Mmapitsa**, le tlhola mowa wa **Tlhalo**. Poifo e, e lebagane le Senwametsi, bakgosing mmogo le morafe otlhe. Ka gonne ba boifa gore lefelo le, le ka dira gore kgosi Selebi a tlhale Senwametsi. Ke ka moo go renang mowa wa poifo mo mofuteng wa lefelo.

* Polao

Senwametsi, ngaka Lefifi, bakgosing le morafe otlhe ba boifa gore fa kgosi Selebi a nna kwa ga Mmapitsa o tla loiwa mme a feleletsa a sule. Ka jalo lefelo le, le lebagane le **mowa wa boloi**, o o tlisang poifo mme kwa bofelong o tla tlisa loso (polao).

Ka thekeniki e ya lefelo la maikutlo mokwadi o senola mowa wa poifo ya morafe ya go loiwa ga kgosi Selebi.

* **Mafelo a sekai/setshwantsho**

Mafelo a sekai a emela sengwe le sengwe se se rileng. Ke go re **mafelo a, a fetoga ditshwantsho** tse di tshwatshang ditiragalo tse di diragalang mo go ona. E ka nna ditiragalo tse di siameng kgotsa tse di sa siamang (Maila,1997:116).

Mokwadi o dirisa “**kwa gae**” mo tsebeng ya somaarobong thataro Jaaka lefelo la sekai:

Bagolo ba me, ke kopa tshireletso ya lona
Ga ke itse gore a le tla ntetla,
Go ya go belegela **kwa gae**;
Gore ke tle ke fapoge matshosetsi, a loso...[ts.96]

“**Kwa gae**” ke lefelo le le emelang **tshiamo**. Ke go re motho mongwe le mongwe o ikutlwa a sireletsegile fa a le kwa gae go gaisa fa a le kwa gongwe fela. Ke ka mo e reng fa Senwametsi a akanya ka lefelo le le siameng a bo a gopola gae. Ka jalo lefelo la **kwa gaabo** Senwametsi le fetoga tshiamo ka e bile ka Setswana se re: kwa gaabo motho go thebe phatshwa..

Thekeniki e ya lefelo la sekai e senola bosula jo bo dirwang ke Mmapitsa kwa kgosing. Ka jalo go lemogiwa gore kwa gaabo Senwametsi go farologane le kwa kgosing ka go sireletsegile, ke go re ke lefelo le le siameng.

Mo tshekatshekong ya lefelo la thulaganyo go tlhagisitswe mefuta e le meraro ya lefelo, e leng **lefelo la tshwanelo, lefelo la maikutlo** le **lefelo la**

sekai. Go dirisitswe lefelo jaaka thekeniki go gatelela molaetsa wa terama e, e leng: **Go ikgatholosa lelapa go tsenya motho mo mathateng.**

6.8. PHUTHOLOGO

Fa a tthalosa **phuthologo**, Serudu (1989:52) a re ke go tsweledisa pele tiragalo mo kanelong bogolo jang mo tshekatshekong ya thulaganyo ya padi, terama kgotsa khutshwe. Cohen (1973:18) o e bitsa tharaano (complication) kgotsa go tthatloga ga tatelano ya ditiro (rising action). O bua fela a re ke:

The Development of action and conflict in regular plot structures.

Se se gatelelwang fa ke tharaano ya ditiragalo ka mokgwa wa dikgotlhang go tthagisa molaetsa wa mokwadi, ke ka ntlha e Mojalefa (1995:17) a reng phuthologo e lebagane le go diragala le go raraana ga ditiragalo. Go ka twe tharaano ke lefuto le le bofiwang mo tiragalong nngwe le nngwe e e tthagisiwang mo kanelong. O tswelera pele ka go re:

Tswetsopele e thoma mola kalotaba e felelago
gona gomme e felela ka thulano ya mafelelo.
Go tloga fao ga go sa tlo ba le thulano e nngwe.

Puo e e tthalosa gore go na le molelwane fa gare ga tshenolo le phuthologo, le phuthologo le setlhoa. Melelwane e e botlhokwa ka gonne ke yona e aroganyang dikarolwana tsa thulaganyo.

Fa a akaretsa dikakanyo tse di fa godimo, Groenewald (1993:21) a re phuthologo e na le tiro e e botlhokwa ya **go godisa kgogedi** gore morero o tlhagelele sentle.

Fa go ka tlhokomelwa dipuo tsa bateori ba, malebana le phuthologo, go ka rungwa ka go re e golagane le dikgotlhang tsotlhe tsa sekwalwa, ke go re go tloga ka kgotlhang ya ntlha go fitlha ka ya bofelo e e lebaganeng le molaetsa wa sekwalwa.

Lenaneo le le yang go latelwa fa go sekasekwa phuthologo ke le:

- (a) Kakaretso ya diteng tsa phuthologo.
- (b) Tlhaloso le tiriso ya dithekeniki.

6.9 (a) KAKARETSO YA DITENG TSA PHUTHOLOGO

Ditiragalo tsa phuthologo ya *Se se jeleng rre* di ya go sekasekwa go ya ka fa e rulagantsweng ka teng mo dikgaolong tse di farologaneng.

Ditiragalo tsa phuthologo ya terama e, di simolola mo tsebeng ya bobedi, temana ya bofelo go fitlha mo tsebeng ya kgolo somenne(114) mme tsona di lebagane le dikgotlhang tsotlhe tsa terama ya *Se se jeleng rre*. Tsona di ya go akarediwa ka mokgwa o:

Kgaolo ya ntlha

Ditiragalo tse di simolola ka kgotlhang ya ntlha mo kgaolong ya ntlha, tsebe ya bobedi fa go thulana kgosi Selebi le Senwametsi malebana le pelaelo ya ga Senwametsi ya go re kgosi Selebi o fetogile. Kgosi Selebi o a tenega ka gone ga a rate fa Senwametsi a ka tswelala pele ka kang e, ka jalo o dirisa puo e e bogale mo go Senwametsi go supa tenego ya gagwe.

Senwametsi o begehela bakgosing dikgang tse, tsa botshelo jwa gagwe le kgosi Selebi. Bakgosing ba leka go gapolola kgosi Selebi, fela o gana go ba

reetsa. Ke go re o ithophela go dira boithatelo e seng go tiisa lelapa la gagwe.

Kgaolo ya bobedi

Kgosi Selebi o boela gape kwa ga Mmapitsa mme o tsamaya a bua a le nosi gore Mmapitsa ke ena fela a ka mo ntshang mo bohutsaneng jo a leng mo go bona. Fa a fitlha kwa teng o kopa Mmapitsa lerato mme Mmapitsa o a dumela. Mmapitsa o tthalosetsa Kedisaletse, Sedralapa le Mmasera gore kgosi Selebi o ne a tlile go mo kopa lerato. Mmasera o itumelela lerato la ga kgosi Selebi le Mmapitsa mme o gakolola Mmapitsa go dirisa meratiso go mo ngokela mo go ena. Kedisaletse le Sedralapa ba kgatlhanong le lerato le, le tiriso ya meratiso ka gonne Mmapitsa o tla bo a thubela Senwametsi lelapa. Mmapitsa o koba Kedisaletse le Sedralapa fa ga gagwe.

Mmapitsa o bitsa ngaka Seremane go mo naya meratiso. O batla gore Tselane e nne ena a tshelang meratiso e mo dijong tsa ga kgosi Selebi fela Tselane o kgatlhanong le kgang e ya ga rakgadiagwe, ke ka moo a nnang a hutsafetse.

Kgaolo ya boraro

Tselane o ya kwa go Mmatsie go batla thuso malebana le tiriso e ya meratiso. Mmatsie o fetisetsa kgang e, ya ga Tselane kwa go Mmanko, yo le ena a e bolelelang banna ba lekgotla.

Kgosi Selebi o simolola go nna kwa ga Mmapitsa ka melha mme o boela gae go setse go le bosigo. Fa Senwametsi a mmotsa gore o tswa kae o a tenega, mme o omana le Senwametsi gore a tle a ipate ka yona komano e, mme a tle a kgone go boela kwa ga Mmapitsa. Banna ba lekgotla ba bone go le botoka go ikopanya le bakgosing gore ba leke go kgalemela kgosi Selebi.

Fa kgosi Selebi a tshwanetse go kgalemelwa o bona e kete banna ba lekgotla ba a mo nyatsa. Ngaka Lefifi o a bidiwa go tla go tlhatsisa kgosi Selebi maswe a a a jeleng kwa ga Mmapitsa fela Selebi o gana go tlhatsisiwa mme o rogaka ngaka Lefifi ka go mmitsa ramaka, le fa go le jalo ngaka Lefifi o mo senolela gore Mmapitsa o mo jesitse diphirimisi mme o tla tswa kwa teng e le setopo. Kgosi Selebi o ganetsa se se buiwang ke ngaka Lefifi. O ngalela teng kwa ga Mmapitsa.

Kgaolo ya bone

Selebi o tsena kwa ga Mmapitsa a tenegile mme o mmolelela gore o ne a sekisiwa. Mmapitsa o itumelela kang e ka gonne o lemoga gore kgosi Selebi o a mo rata. Fa kgosi Selebi a laelana le Mmapitsa o mo solofetsa gore o tla boa gape fa letsatsi le phirima.

Mmasera o bolelela Kedisaletse le Sodialapa gore Mmapitsa o mo kgwedding ya boraro a imile. Kedisaletse le Sodialapa ba bolelela Senwametsi dikgang tse tsa ga Mmapitsa. Moserwa le ena o ba bolelela gore Senwametsi le ena o mo kgwedding ya boraro a imile. Kedisaletse le Sodialapa ba boela gape kwa go Mmapitsa go mo ikgantshetsa ka kang e. Mmapitsa o a hutsafala mme o romela kgosi Selebi go ya go batlisisa bonnete jwa yona.

Kgosi Selebi o ngongoregela mo go borangwanaagwe gore Senwametsi ga a mmolelela fa a le o mo mmeleng. Le fa Senwametsi a file mabaka a go didimala ga gagwe, Selebi o itatola ngwana wa gagwe. Kedisaletse le Sodialapa ba begelela bakgosing gore Mmapitsa o ikaelela go bolaya Senwametsi le ngwana yo a mo imileng gore ngwana wa gagwe e tle e nne kgosi. Ka jalo Senwametsi o ikopela go ya go belegela kwa gaabo gore ngwana wa gagwe a tle a sireletsege.

Kgaolo ya botlhano

Morago ga dikgwedi di le thataro Mmapitsa le Senwametsi ba tshola bana ba basimane. Kgosi Selebi o itumelela ngwana wa ga Mmapitsa, e bile o mme ga mo go borangwanaagwe gore ke ena mojaboswa wa bogosi jwa gagwe. Borangwanaagwe ba tenwa ke mantlwane a ga kgosi Selebi le go itatola ngwana wa ga Senwametsi. Selebi o tswa a ngadile mme o ya kwa ga Mmapitsa go mmolelela gore Senwametsi le enao belege ngwana wa mosimane. Kgang e, e utlwise Mmapitsa botlhoko. Ka jalo o tlelwa ke kakanyo ya go bolaya kgosi Selebi le ngwana wa ga Senwametsi.

Senwametsi o kopa bakgosing go bua le kgosi Selebi gore a batle ngaka go sireletsa lelapa la bona. Selebi o tenegela Senwametsi mme o bua le ena ka bogale gore Senwametsi a be a ikwatlhaele go nyalwa ke Selebi. Selebi o a ngala, o ya kwa go Mmapitsa.

6.10 TLHALOSO LE TIRISO YA DITHEKENIKI TSA PHUTHOLOGO

Go ya go sekasekwa dithekeniki tsa phuthologo tse mokwadi a di dirisitseng fa a rulaganya dikgang tsa terama ya *Se se jeleng rre*.

Kgaolo ya ntlha

Mo kgaolong e, go tlhagelela dithekeniki di le tharo, e leng **mmuisano, tatelano ya ditiragalo le kgotlhang**.

*** Mmuisano**

Senwametsi o belaela maitsholo a ga kgosi Selebi a a fetogileng. Fa a botsa Selebi ka diphetogo tse a di lemogileng mo go ena. Selebi o a tenega mme o buisana le ena ka mafoko a a bogale:

Selebi: Senwametsi, o tloga o ntena!

Wena o gopola e le eng se se njang mo
pelong?

Kampo o simolotse go boulela mosadi ke
wena!

O gopola ke tsamaya metlhakapololela!

O bue sentle tlhe mma!...[ts.3]

Tiragalo ya kgotlhang e e fa gare ga **kgosi Selebi le Senwametsi** e rulagantswe go ya ka thekeniki ya **mmuisano**. Mokwadi o tsepamisa tiragalo e ka baanelwa ba babedi ba, gore mmuisi a e amogele e le ya nnete ka gonne e diragalela bona. Ka yona mmuisi o lemoga gore kgotlhang ya ga Selebi le Senwametsi e tlholwa ke go leka go iphemela ga kgosi Selebi, ka gonne a gana go dumela nnete e e buiwang ke Senwametsi, ka jalo o a mo tenegela gore a se ka a tswelala pele ka se a se lemogileng ka ga gagwe. O dirisa bogale jwa gagwe go itshereletsa mo go se se buiwang.

Thekeniki e ya **mmuisano** e, e tsamaelanang le kgotlhang e e fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi e ya go tlhalosiwa ka go e tsepamisa le kgotlhang ya baanelwa ba babedi ba.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e e na le maatla ka gonne e lebagane le dilo di le pedi, e leng, go nna teng ga yona fa gare ga baanelwabagolo (molwantshi le molwantsiwa) le go nna teng ga yona mo tshimologong ya sekwalwa. Kgotlhang e, go ka twe e na le maatla ka gonne e lebagane ka tlhamalalo le molaetsa wa sekwalwa se, go akarediwa le kgogedi.

Tatelano ya ditiragalo

Mojalefa(1994:168) o tlhalosa gore tatelano ya ditiragalo e e siameng, e godisa kgotlhang le bonnete jwa dikgang tse mokwadi a ratang go di bolelela mmuisi. Lekganyane (1997: 87) o tlaaletsa ka go re mosola wa tatelano e mo pading ya maitsholo kgotsa ya lerato ke go tsepamisa ditiragalo (e seng baanelwa). Groenewald (1993:20) ena a re bakwadi ba ntlha ba mofuta o wa padi ya maitsholo/lerato ba ne ba sa tlhakatlhakanye dikgang fa ba di rulaganya, mme bogolo ba ne ba dirisa thulaganyo e e tlhamaletseng.

Le fa Groenewald le Lekganyane ba bua ka padi fela mo tlhalosong ya bona, go tla lemogiwa gore le dikwalwa tse dingwe tse di jaaka terama le tsona di a akarediwa mo tlhalosong e ya tatelano ya ditiragalo gonne le tsona di ka nna le thulaganyo e e tlhamaletseng.

Ditiragalo tse di latelanang mo kgaolong e ya ntlha ya phuthologo ke:

- go fetoga ga kgosi Selebi go nna motho yo o sa siamang
- kgosi Selebi o a tenega fa a lemosiwa diphoso tsa gagwe.
- Senwametsi o begelela bakgosing ka go fetoga ga Selebi
- Bakgosing ba kgalemela kgosi Selebi
- Kgosi Selebi ga a amogele dikgakololo tsa barwarraagwe.

Fa go ka tlhokomelwa sentle go tla lemogiwa gore ditiragalo tsa kgaolo e di na le tatelano e e rileng ya dikgang. Mokwadi o rulaganya ditiragalo tse ka mokgwa wa go latelana gore mmuisi a di lemoge bonolo, ka go rialo mokwadi o atlega mo maikaelelong a gagwe a go tlhagisa molaetsa wa terama e, o o lebaganeng le maitsholo a a sa siamang a ga kgosi Selebi.

□ **Kgaolo ya bobedi**

Dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng fa a rulaganya ditiragalo tsa kgaolo e, ke tse nne, e leng **poelomorago, ponelopele, tlogelo le kgotlhang**.

* **Poelomorago**

Tiragalo ya go ya ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa, e diragala lwa bobedi ka gonne e diragetse lwa ntlha kwa tshenolong fa kgosi Selebi a feta fela kwa ga Mmapitsa kwa ntle ga go tsena. Fa tiragalo e, e diragala lwa ntlha, ga e a ka ya lemosega. E simolola go lemosega fa e diragala lwa bobedi mo phuthologo. Ke ka mo go tweng thulaganyo ya mofuta o wa dikgang e lebagane le thekeniki ya poelomorago.

Go etela ga kgosi Selebi lwa bobedi kwa ga Mmapitsa go botlhokwa ka gonne go lebagane le go tlogela lelapa la gagwe mme a ya go nna le nyatsi ya gagwe. Ke ka ntlha e mokwadi a boeletsang tiragalo e ka mokgwa wa poelomorago gore e nne le kgogedi mo kakanyong ya Mmuisi.

* **Ponelopele**

Cohen (1973:185) o tlhalosa kakanyo e ka go re:

Foreshadowing is a technique whereby an author uses details which suggest the ultimate outcome of a plot or which meaningfully precede the appearance of other details in literary work.

Se Cohen a se gatelelang ke go re tiragalo e e buiwang e, e tlile go diragala kwa pele mo sekwalweng.

Serudu (1989:48) o atolosa kakanyo e ka go re **ponelopele** ke thekeniki e mokwadi a e dirisang fa a rata go tthagisa se se tlleng go diragala kwa bofelong kgotsa se se senolang go le gonnye ditiragalo tse di tlleng go diragala moragonyana mo sekwalweng. Thekeniki ya **ponelopele** e bonagala ka go dirisa mekgwa e e farologaneng, jaaka toro, ngaka ya ditaola, moporofeti, segakolodi, puo ya moanelwa, kgotsa mokwadi ka boena a ka bolelela pele se se tlleng go diragala (Mosehla, 2000:113).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **ponelopele** ka go tthagisa kgosi Selebi a le mo leetong a ya kwa ga Mmapitsa. Fa thekeniki e, e dirisiwa mo tshimologong ya dikgang mme e supa se sengwe se se yang go diragala kwa bofelong, ka go rialo go ka twe e na le maatla ka gonne e golaganya dikgang tsa tshimologo le tsa bokhutlo. Se ke sona se Groenewald (1993: 115) a reng tshimologo ya dikgang e tshwanetse go bitsa bokhutlo jwa tsona.

Mokwadi o dirisa thekeniki e, mo phuthologong. Fa e ka bo e dirisitswe mo tshenolong e ne e tla tsamaelana le puo ya ga Groenewald sentle, fela le fa thekeniki e, e tlhagelela mo phuthologong go ka twe e na le maatla ka gonne e gaufi thata le tshenolo. Ke go re e kwa tshimologong ya phuthologo mme e golagane thata le se se yang go diragala kwa bokhutlong jwa dikgang tsa terama e. Ke ka ntlha e go gatelelwang gore e na le maatla ka gonne tshimologo ya phuthologo ga e kgakala le bokhutlo jwa tshenolo. Se se buiwang ke kgosi Selebi gore se ya go diragala kwa ga Mmapitsa ga se botlhokwa ka gonne se lebagane le lerato fela, ka jalo tiragalo e, ga e na maatla ka gonne e bua dikgang tse di diragalang ka fa gare ga sekwalwa, e seng dikgang tsa bokhutlo.

Tiragalo e e botlhokwa ke ya go ya ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa, e leng tiragalo e e senolang bosula (loso) jo bo yang go diragala kwa pele. Go ka twe tiragalo e e maswe e, ya lerato mo nyatsing, e tlhalosa

tiragalo e e tlang, e e maswe go feta e, e leng loso lwa ga kgosi Selebi ke ka ntlha e go tweng thekeniki e fa e dirisiwa ka mokgwa o, e na le maatla ka gonne e golaganya ditiragalo tsa tshimologo le tsa bokhutlo jwa sekwalwa se. Thekeniki e, e lebagane le molaetsa wa terama e leng: **go nyatsa lelapa go tlisa mathata.**

* **Tlogelo**

Thekeniki e ya **tlogelo** e tlhagisa ditiragalo di le pedi tse di tlogetsweng, e leng **go boela gae ga kgosi Selebi** le **go bitsa ngaka Seremane**, tse di lebaganeng le **go potlakisa nako** le **kgogedi**.

* **Go potlakisa nako**

Mokwadi o potlakisa nako ka go tlogela dikgang tsa go boela gae ga kgosi Selebi. Dikgang tse ga di botlhokwa ka gonne kgosi Selebi a ka se ka a fitlha a bolelela Senwametsi gore o tswa kae le go re o tswa go dira eng. Fa dikgang tse di ka tlhagisiwa di tla senya nako ka gonne mmuisi o a di itse.

* **Kgogedi**

Mokwadi o tlhola **kgogedi** ka go tlogela tiragalo ya go bitsa ngaka Seremane, ka gonne fa e ka tlhagisiwa e ka senya kgogedi e e leng teng ya go rata go itse se se yang go diragala kwa pele. Se mmuisi a ratang go se itse ke go re a ngaka Seremane o tla ntsha meratiso le go re a meratiso e, e tla dira mo go kgosi Selebi. Ka jalo mmuisi a ka rata go itse gore go ya go diragala eng kwa pele.

Ka thekeniki e, mokwadi o senola molaetsa wa terama e, o o reng fa motho a sa itshole sentle o tla tsena mo mathateng.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e e fa gare ga **Mmapitsa** le **Tselane** ke e e se nang maatla ka gonne e diragala magareng ga baanelwabatlaleletsi e seng baanelwabagolo. Fela e botlhokwa, ka gonne e tlhagisa elemente ya ponelopele. Maatla a yona a bonagala fa e lebagane le ponelopele.

Tiragalo ya go tshelela kgosi Selebi meratiso e lebagane le bokhutlo jwa sekwalwa se. Ditlhare tsa meratiso di senola ditlhare tse di bolaileng kgosi Selebi. Ka jalo ditlhare tse tsa meratiso ke moriti wa ditlhare tse di bolaileng kgosi Selebi. Ka go rialo mokwadi o dirisa thekeniki ya kgotlhang, e ka fa gare ga yona go tlhagelelang dikarolwana tsa thekeniki ya **ponelopele** le ya **moriti** go tiisa bokhutlo jwa dikgang tsa terama e.

Thekeniki e e senola molaetsa wa terama e, e leng: **Monna yo o nyatsang lelapa la gagwe kwa bokhutlong o tsena mo mathateng.**

□ **Kgaolo ya boraro**

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo, e leng **tatelano ya ditiragalo, bokgapetsakgapetsa** le **kgotlhang** go tlhagisa ditiragalo tsa kgaolo e ya phuthologo.

* **Tatelano ya ditiragalo**

Ditiragalo tse di latelang mo kgaolong e ke:

- Tselane o bolelela Mmatsie dikgang tsa go tshelela kgosi Selebi meratiso.
- Mmatsie o bolelela Mmanko dikgang tse.

- Mmanko o fetisetsa dikgang tse kwa banneng ba lekgotla.
- Banna ba lekgotla ba ikopanya le bakgosing.
- Kgosi Selebi o a kgalemelwa.
- Kgosi Selebi ga a amogele kgakololo.
- Ngaka Lefifi o a bidiwa.

Fa go ka tlhokomelwa sentle go tla lemogiwa gore ditiragalo tsa kgaolo e di na le tatelano e e rileng ya dikgang. Thulaganyo e ya dikgang tse di latelanang e dira gore mmuisi a di lemoge bonolo ka gonne di sa raraana. Ka jalo mokwadi o diragatsa maikaelelo a gagwe a go senola molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang ka mokgwa o o bonolo.

* **Bokgapetsakgapetsa (Frequency)**

Bokgapetsakgapetsa ke thekeniki e nngwe e mokwadi a e dirisang fa a tlhalosa ditiragalo tsa kgaolo e fa a tlhalosa thekeniki e, Hawthorn (1992:95) a re:

Frequency is the numerical relationship between events in a plot and events in a story. This relationship can be as follows:

- A singular event which is narrated once.
- An event which occurs many times and is narrated many times.
- An event which occurs once but is narrated more than once.
- A repeated event which is narrated only once.

Go lemogilwe fa tiragalo e e rileng e ka boelediwa gangwe, kgotsa gantsinyana mo sekwalweng, e tlhagisiwa ke mokwadi kgotsa ke baanelwa ba bangwe. Tiragalo e e rileng e ka boeletswa ke baanelwa ba ba farologaneng go gatelela botlhokwa jwa yona. Ke ka ntlha e Mojalefa (1994:174) a rumang dikgang tse ka go re thekeniki e, e lebagane le go gatelela tiragalo kgotsa kang e e rileng. Yona kang e e gatelelwang e, e ka bolediwa kgotsa ya tlhalosiwa gantsinyana. Ditiragalo di ka boelediwa mo mafelong a a farologaneng kgotsa di ka tlhagisiwa ke baanelwa ba ba farologaneng ka dinako tse di farologaneng ka maikaelelo a go gatelela molaetsa wa sekwalwa.

Tiragalo e e boeletswang mo kgaolong e ke ya **go tshelela kgosi Selebi meratiso mo dijong**. Tiragalo e e boeletswa ke baanelwa ba ba farologaneng jaaka Tselane, Mmatsie, Mmanko le banna ba lekgotla, mo mafelong a a farologaneng jaaka kwa gaabo Mmatsie, mo tseleng, kwa ga Radinku, kwa kgosing. Tiragalo e, e a gatelelwa ka gonne e le botlhokwa. Botlhokwa jwa yona ke go tlhadisa kgosi Selebi gore a nne mo lelapeng la nyatsi ya gagwe.

Thekeniki e, e tlhola kgogedi ka gonne mmuisi o ka rata go buisetsa pele go bona gore kgosi Selebi o tla nnela ruri kwa ga Mmapitsa, a fetoga seruiwa sa gagwe, kgotsa o tla boela kwa lelapeng la gagwe fa meratiso e fetsa go dira mo go ena.

*** Kgotlhang**

Ditiragalo tse di arogantswe ka dikgotlhang di le pedi, e leng **kgotlhang ya ga kgosi Selebi le banna ba lekgotla le kgotlhang ya ga kgosi Selebi le ngaka Lefifi**.

* **Kgotlhang ya ga kgosi le banna ba lekgotla**

Kgotlhang e ga e na maatla ka gonne e fa gare ga molwantshiwa le baanelwabatlaleletsi. Fela gona e botlhokwa ka gonne e lebagane le molaetsa wa sekwalwa se. Banna ba lekgotla ba eletsa kgosi Selebi gore a tswa kwa lelapeng la ga Mmapitsa mme bogolo a tlhokomele la gagwe. Ba lemogile gore fa ba ka mo tlogela fela kwa ntle ga go mo eletsa o tla tsena mo mathateng. Ka jalo o ka re mokwadi o dirisa thekeniki ya **ponelopele** ka gonne o senola dikgang tsa bokhutlo jwa sekwalwa, e leng loso lwa ga kgosi Selebi ka go dirisa kgotlhang e e fa gare ga kgosi Selebi le banna ba lekgotla. Gape mokwadi o dirisa thekeniki ya **moriti** ka gonne tiro e banna ba lekgotla ba e dirang ya go eletsa kgosi Selebi ba e dira mo boemong jwa ga Senwametsi. Ke tiro e Senwametsi a e ratang.

Kgotlhang ya ga kgosi Selebi le ngaka Lefifi

Kgotlhang e, le yona ga e na maatla ka gonne e le fa gare ga molwantshiwa le moanelwamotlaleletsi. Fela le yona e botlhokwa ka gonne e senola se se yang go diragala kwa bokhutlong. Kgotlhang e ya ga kgosi Selebi le ngaka Lefifi e godisa kgogedi ka gonne kgosi Selebi o sa ntse a ngangabala mme manganga a gagwe ke ona a yang go mo tsenya mo mathateng kwa bofelong.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya moriti gape ka gonne ngaka ke moriti wa ga Senwametsi.

□ **Kgaolo ya bone**

Fa mokwadi a tlhagisa ditiragalo tsa kgaolo e, go dirisitswe dithekeniki di le tharo, e leng **tlogelo, bokgapetsakgapetsa le kgotlhang**.

* **Tlogelo**

Mokwadi o tlhagisa **tlogelo** mo kgaolong e, ka go tlogela tiragalo ya **go boela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa** go ya ka moo a neng a solofeditse ka teng gore o tla boa fa letsatsi le phirima. Tiragalo e, mokwadi ga a e tlhagise ka gonne ga e botlhokwa. Mmuisi o a itse gore kgosi Selebi a ka se ka a tlogela go boela kwa ga Mmapitsa ka gonne o mo rata go feta Senwametsi. Ka jalo mokwadi ga a rate go senya nako ka go tlhagisa tiragalo e e itsegeng.

Tlogelo jaaka thekeniki e dirisitswe go senola molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le maitsholo a ga kgosi Selebi a go nyatsa lelapa la gagwe.

* **Bokgapetsakgapetsa**

Ditiragalo tse di boeletswang fa, ke tse pedi, e leng **go ima ga Mmapitsa le go ima ga Senwametsi**. Ditiragalo tse, di boeletswang ke baanelwa ba ba farologaneng, mo mafelong a a farologaneng.

* **Go ima ga Mmapitsa**

Tiragalo ya go nna mo mmeleng ga Mmapitsa e buiwa ke Mmasera, a le kwa ga Mmapitsa gape ya boelediwa ke Kedisaletse le Sedralapa kwa ga Senwametsi. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le go tlhola kgotlhang mo morafeng.

* **Go ima ga Senwametsi**

Go nna mo mmeleng ga Senwametsi le gona go a boeletswa. Tiragalo e, e buiwa lwa ntlha ke Moserwa, a le kwa ga Senwametsi mme ya boeletswa ke

Kedisaletse le Sedralapa kwa ga Mmapitsa. Tiragalo e, le yona e bothokwa ka gonne e lebagane le go tiisa lelapa la ga kgosi Selebi gore le se ka la thubega ka gonne go tswa ga gagwe mo lelapeng la gagwe go ne go dira gore lelapa le, le reketle le bo le feleletsa le thubegile.

Go boelediwa ga thekeniki e, go bothokwa ka gonne e senola se se yang go diragala kwa bokhutlong. Poeletso ya ditiragalo tse pedi tse, e netefatsa kgotlhang e kgolo e e yang go tlhagelela mo morafeng ka gonne go ya go nna le dikgosi di le pedi, e leng ngwana wa ga Mmapitsa mo letlhakoreng le lengwe le wa ga Senwametsi mo go lengwe.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang ya ga **kgosi Selebi le Senwametsi** ke e e nang le maatla. Ka gonne e diragala fa gare ga baanelwabagolo, molwantshi le molwantshiwa. Kgotlhang e, e bothokwa ka gonne e tsamaelana le setlhoa le bokhutlo jwa dikgang. Le yona e sa ntse e gatelela thulano ya morafe ka go re e tlhola ntwaga fa gare ga ngwana wa ga Senwametsi le wa ga Mmapitsa.

□ **Kgaolo ya botlhano**

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo, e leng **go potlakisa nako, kgotlhang le poeletso**, go tlhagisa ditiragalo tsa kgaolo e ya phuthologo.

* **Go potlakisa nako**

Fa a bua ka **go potlakisa nako**, Lekganyane (1997:80) a re ke fa go bapisiwa nako ya diteng le ya thulaganyo. Groenewald (1993:26) ena a re:

Go akgofiša nako ke kakaretso le tlogelo. Seo se raya gore mongwadi o akaretse dikgang, ga a di

bolele ka moka, o tlogela tše dingwe ka ge a bona
di se botlhokwa.

Se Groenewald a se tlhalosang ke go re mokwadi ga a rate go senya nako ka
dikgang tse di seng botlhokwa. Ka jalo ga a di tthagisa.

Ntsime o tthagisa thekeniki ya **go potlakisa nako** ka go tthagisa ditiragalo
di le pedi, e leng **go tsalwa ga Kebotsaletswe le Bankgoditse le go tthagisa
maikaelelo a ga Mmapitsa.**

* **Go tsalwa ga Kebotsaletswe le Bankgoditse**

Mokwadi o potlakisa nako ya go belegwa ga **ngwana wa ga Senwametsi, e
leng Kebotsaletswe le wa ga Mmapitsa, Bankgoditse** ka go tlogela
dikgang tse dingwe kwa morago. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e godisa
mathata a ga kgosi Selebi a a ttholwang ke go tsalwa ga dikgosana le
bajaboswa jwa bogosi ba le babedi. E, ke yona tiragalo e e yang go
tiisa kgotlhang mo morafeng.

* **Go tthagisa maikaelelo a ga Mmapitsa**

Tiragalo e nngwe gape e le yona mokwadi a e potlakisang ke ya **go tlisa
maikaelelo a ga Mmapitsa a go bolaa kgosi Selebi ka bonako.** Tiragalo e,
le yona e botlhokwa ka gonne e lebagane le molaetsa wa sekwalwa se. Kgosi
Selebi o ya go tsena mo mathateng ka ntlha ya go re o nyatsa lelapa la gagwe.
Ka jalo tiragalo e, e lebagane le bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa se.

Mokwadi o dirisitse thekeniki e, gabedi go gatelela matlhotlhapelo a ga
kgosi Selebi mo bokhutlong jwa dikgang. Go tswelala pele go ka twe e
lebagane le ponelopele ka gonne e tlhalosa setlhoa sa sekwalwa se.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e, e leng tiragalo ya ga kgosi Selebi ya go nna kwa ga Mmapitsa ka kang, e na le maatla ka gonne e fa gare ga molwantshi le molwantshiwa, mme e botlhokwa ka gonne e isa mmuisi kwa setlhoeng sa terama e. Kwa morago ga yona ga go sa na **kgotlhang** e nngwe gape e e lebaganeng le setlhoa. Ka jalo go ka twe mokwadi o dirisa thekeniki ya **kgotlhang** go godisa kgogedi.

* **Poeletso**

Ditiragalo di le pedi tse di boelediwang fa, ke “**go belega**” le “**go ngalela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa**”

* **Go belega**

Tiragalo ya **go belega ga Senwametsi le Mmapitsa** e a boeletswa ka gonne e le botlhokwa. Tsoopedi di tlhagisa botshelo jwa basimane ba le babedi ba ba lebanweng ke bogosi. Ke teng fa, fa mmuisi a lemogang tshimologo ya mathata a ga kgosi Selebi, a a itlholetseng ona ka go nna le ngwana yo mongwe kwa ntle ga lelapa la gagwe. Go tsalwa ga bana ba babedi ba, go ya go aroganya morafe ka dikarolo di le pedi. Ke go re morafe o ya go tsogelana kgatlhanong, mongwe le mongwe a ema le yo a bonang a tshwanetswe ke bogosi.

* **Go ngalela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa**

Tiragalo ya **go ngalela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa** fa a kgalemelwa le yona e a boeletswa ka gonne e le botlhokwa. Tiragalo e, e bontsha kotsi e kgosi Selebi a yang go wela mo go yona fa a ntse a tswelela pele ka go ya kwa ga Mmapitsa. Mokwadi gape o dirisa thekeniki ya ponelopele

go tlhagisa dikgang tse di kwa pele, e leng go tsena mo mathateng ga kgosi Selebi.

Go boelediwa ga thekeniki e, go na le kgogedi le go lere molaetsa wa sekwalwa se, e leng: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o tsena mo mathateng.**

Phuthologo ya sekwalwa se, e bopilwe ka **dikgaolo di le tlhano** tse mo go tsona go dirisitsweng dithekeniki di le lesome tsa **mmuisano, kgotlhang, tatelano ya ditiragalo, poelomorago, mmuaesi, tlogelo, ponelopele, bokgapetsakgapetsa, go potlakisa nako le poeletso**, go gatelela molaetsa o mokwadi a ikaelelang go o naya mmuisi. Dithekeniki tse di dirisitsweng thata go gaisa tse dingwe ke tsa **kgotlhang** le **ponelopele**. Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **kgotlhang** thata go gatelela molaetsa le go godisa kgogedi, fa mo letlhakoreng le lengwe a dirisitse thekeniki ya **ponelopele** go tlhagisa thuto e e lebaganeng le terama e, e leng: **go nyatsa lelapa ga motho go tsenya mo mathateng.**

6.11 SETLHOA

Thulaganyo ya ditiragalo tsa setlhoa sa *Se se jeleng rre* e ya go sekasekwa go ya ka lenaneo le:

- tlhaloso ya setlhoa
- kakaretso ya ditiragalo tsa setlhoa
- Tlhaloso ya dithekeniki tsa setlhoa.

□ Tlhaloso ya setlhoa

BoBrooks (1975: 882) fa ba tlhalosa **setlhoa** ba re:

The climax is the highest point in an ascending series in fiction or drama, for example, the point where the forces in conflict reach their moment of greatest concentration.

Se ba se tthalosang ke go re **setlhoa** ke mo dikgogakgogano tse di neng di le teng mo phuthologong di fitlhang kwa bofelong. Go ka twe **setlhoa** ke bokhutlo jwa phuthologo. BoKeuris (1997:60) ba tlaleletsa kgang e ka go bua gore **setlhoa** ke fa ditiragalo tse di latelanang ka bonako, di gogelwa kwa godimo, go fitlha kwa tlhorwaneng mme ditiragalo tse di baya mmuisi mo maamong a ngangego. Fa a tswaledisa pele kgang e, Groenewald (1993:22) a re setlhoa ke mo kgogedi e felelang teng, ke bokhutlo jwa kgotlhang le khuduego, ke mo molwantshiwa le molwantshi ba tsayang tshwetso mo teng. Kgang e, ya go tsaya tshwetso ga baanelwabagolo ba, e gatelelwa ke boMacdonell (1979:548) fa ba re:

The climax takes place where the reader experiences the greatest emotional response to a character's problem, when the situation is such that the conflict must be resolved in one way or another, or when the main character starts to take a decisive action to end the conflict.

Ka go rialo **mo setlhoeng** ke mo mmuisi a nang le phisegelo e kgolo ya go bona bokhutlo jwa mathata a molwantshiwa. Ke go re mmuisi o rata go bona gore a molwantshiwa o fentse mathata a a neng a a rarabolola kgotsa o paletswe. Mo kgannyeng e Serudu (1980:161) a re:

Magomo a kgakgano, ke magato a khuduego ye kgolo moo seemo sa ditaba se fihlago ntlhorwaneng, ge e le thapo re ka re e ngangilwe.

ka moo e lego gore e a kgaoga. Ke mafelelo a ngangego, ke legato la go tšea maikemišetšo. Ke gona moo go bago phetogo bophelong le dikgohlanong tša baanegwa.

Serudu le ena o gatelela gore **setlhoa** ke mo dikgotlhang tsa baanelwa di fitlhang kwa bokhutlong. Ke mo bophelo jwa baanelwa bo fetogang teng.

□ **Kakaretso ya ditiragalo tsa setlhoa**

Ditiragalo tsa setlhoa di simolola mo kgaolong ya botlhano tsebe ya kgososomenne (114) go fitlha mo tsebeng ya kgososomaamabedi (120), mme tsona di akaretswa jaana:

Mmapitsa o tlhalosetsa Mmasera le Bankgoditse ka mokgwa o mmaagwe a mo rutileng boloi ka teng. O ba bolelela le go re o ikaeletse go bolaya kgosi Selebi. Fa Mmasera a tswa, go tsena kgosi Selebi, mme o fitlhela Mmapitsa a mo apeetse dijo tse di monate. Mmapitsa o tsholela kgosi Selebi mme o tshela botlhole jo bo bolayang mo dijong tsa gagwe. Fa kgosi Selebi a sena go ja, Bankgoditse o dira leano la go re kgosi Selebi a se ka a swela fa gaabo ka go biletsa Mmapitsa kwa ga Mmasera ka bonako, ka jalo kgosi Selebi o ne a tshwanelwa ke go boela gae.

Fa kgosi Selebi a fitlha kwa gae, o simolola go segwa ke mala a a botlhoko. O belaela gore o tshwanetse a bo a jele sengwe kwa ga Mmapitsa. Ke gona a simololang go ikwatlhaela go ratana le Mmapitsa le go gana go reetsa fa a gakololwa. Fa go nna jaana, ke gona kgosi Selebi a bonang go le molemo go bitsa botlhe bakgosing go tla go ikopela maitshwarelo.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tsa **tlogelo, tatelano ya ditiragalo le leeto** go tlhagisa ditiragalo tsa setlhoa sa terama e.

* Tlogelo

Thekeniki ya **tlogelo** e tthagisiwa ka go tlogela ditiragalo tse dingwe tse di rileng, jaaka go **apaya dijo ga Mmapitsa, leeto la ga Mmapitsa kwa ga Mmasera, leeto la ga kgosi Selebi go boela kwa gae le go itshwarelwa ga kgosi Selebi ke bakgosing**. Ditiragalo tse, mokwadi ga a di tthagise ka gonne ga di bothokwa, ka jalo ga a rate go senya nako ka tsona, ka gonne mmuisi o a di itse. Mokwadi o potlakela kwa go tse di bothokwa tse mmuisi a ratang go fitlha kwa go tsona ka bonako, e leng tiragalo e e lebaganeng **le go tshelela kgosi Selebi botlhole mo dijong**. Tiragalo e, e bothokwa mo go mmuisi ka gonne o rata go bona gore kgosi Selebi o ya go ja dijo tseo kgotsa a ka se ka a di ja mme fa a di jele go ya go diragala eng ka ena. Ke ka ntlha e go tweng tiragalo e, e lebagane le kgogedi. Ke go re mokwadi o dirisa thekeniki ya **tlogelo** go ngoka mmuisi go buisetsa kwa pele .

* Tatelano ya ditiragalo

Ditiragalo tsa setlhoa di latelana jaana:

- Kgosi Selebi o boela kwa gae.
- fa a fitlha kwa gae o segwa ke mala.
- Kgosi Selebi o bitsa bakgosing.
- Kgosi Selebi o kopa maitshwarelo mo go bakgosing.
- Kgosi Selebi o a swa.

Go tla lemogiwa gore ditiragalo tse di na le tatelano e e sa raraanang gore di tle di lemogege bonolo, ka gonne ke tse di lebaganeng le tiragalo e kgolo , e e masisi, ya loso lwa ga kgosi Selebi, thwadi ya ditiragalo tsa buka e e mo leisong e ya *Se se jeleng rre*.

Thekeniki e, e tthalosa dikgang tse di lebaganeng le setlhoa sa sekwalwa se, e leng **matlhotlhapelo a a tlhagelang kgosi Selebi**.

* **Leeto**

Go na le thekeniki ya **leeto** e e dirisitsweng mo ditiragalong tsa setlhoa, jaaka leeto la ga Mmasera go ya kwa ga Mmapitsa, leeto la ga kgosi Selebi go ya kwa ga Mmapitsa le leeto la ga Mmapitsa go ya kwa ga Mmasera.

* **Leeto la ga Mmasera go ya kwa ga Mmapitsa**

Leeto la ga Mmasera go ya kwa ga Mmapitsa go tsamaelana le **maikaelelo a polao**. Mmasera o tlhotlheletsa Mmapitsa go bolaya kgosi Selebi, ka gone a tloisitse ngwana wa gagwe, Bankgoditse, bogosi.

* **Leeto la ga kgosi Selebi go ya kwa ga Mmapitsa**

Leeto la ga kgosi Selebi go ya kwa ga Mmapitsa le lebagane le **matlhotlhapelo** ka gone go eta ga gagwe kwa teng go dirile gore a tshelwe botlhole jo bo bolayang ke Mmapitsa ka maikaelelo a go batlela ngwana wa gagwe tsela ya go nna kgosi.

* **Leeto la ga Mmapitsa kwa ga Mmasera**

Go eta ga Mmapitsa kwa ga Mmasera ke **leano** fela la go re kgosi Selebi a boele gae, a se ka a swela fa ga gagwe ka gone fa a ka swela teng, go tla nna le bopaki jo bo tletseng jwa go re ke ena a mmolaileng mme le ena a ka tla a bolawa ke morafe.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **leeto** go senola molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le **mathothapelo**.

Setlhoa se tthalosiwa fa e le bokhutlo jwa dikgotlhang tse di neng di le fa gare ga baanelwa. Kgotlhang ya terama e, e e tthalosang setlhoa ke e e lebaganeng le **mathothapelo a ga kgosi Selebi**. Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tsa **tlogelo, tatelano ya ditiragalo** le **leeto** go tthagisa loso lwa ga kgosi Selebi. Dithekeniki tse, di rulagantsweng ka tsela ya go tthagisa molaetsa wa terama e, ka maikaelelo a go ngoka mmuisi.

6.12. THARABOLOGO

Fa go sekasekwa ditiragalo tsa **tharabologo** ya *Se se jeleng rre* go ya go latelwa lenaneo la:

- Tthaloso ya tharabologo
- Kakaretso ya ditiragalo
- Dithekeniki tsa tharabologo

□ Tthaloso ya tharabologo

Go ya ka Magapa (1997: 92) **tharabologo** ke fa mokwadi a senola diphiri tse a neng a di fitlhetse mmuisi go tswa kwa tshimologong ya sekwalwa. Attenbernd le Lewis (1966:24) bona ba bua jaana ka ga tharabologo:

The denouement or catastrophe presents the outcome, disposes of subplots and gives a glimpse of a new stable situation.

Se se tlhalosiwang ke go re **tharabologo** ke mo dikgang di felelang teng. Ditlamorago di a tlhagelela mme maemo le ona a a fetoga. Ke go felela ga dikgotlhang tsa sekwalwa. Ke ka ntlha e Baldick (1990:38) a reng tharabologo ke fa mathata a flosiwa teng mo terameng. A re gantsi ke kgaolo ya bofelo mo dikgotlhang tsotlhe di fedisiwang teng. Fa ba gatelala kakanyo e ya ga Baldick, boBrooks (1975:883) bona ba re ke:

The untying of a plot, the final resolution of the complications of the plot. It sometimes, but not always coincides with the climax.

Puo ya boBrooks e gatelela gore ka dinako dingwe mokwadi a ka tshwaraganya dikarolo tse pedi tsa thulaganyo, e leng setlhoa le tharabologo go nna selo se le sengwe, fela ga se go re setlhoa le tharabologo ke selo se le sengwe, ke dilo di le pedi tse di farologaneng. Go ruma kakanyo e, Mojalefa (1997:19) a re:

Mo gona ke mafelelong a ditaba tseo di bego di kगतlampana. Bothata bjola bo bego bo tšoitše hlogo bjale bo ahlotšwe. Ka moo tlemollahuto e tiišetša tekanyetšo ya go ba gare ga kalotaba le mafelelo a ditaba.

Puo e, e gatelela gore **tharabologo** ke bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa.

Ditiragalo tsa tharabologo ya *Se se jeleng rre* di simolola mo kgaolong ya borataro, e leng yona kgaolo ya bofelo ya sekwalwa se, mo tsebeng ya **kgolosomaamabedi nngwe (121)**.

6.13. KAKARETSO YA DITIRAGALO TSA THARABOLOGO

Bakgosing ba rata go itse se se bolaileng kgosi Selebi, ka jalo ba bitsa ngaka Lefifi go tla go laola setopo. Ngaka Lefifi o tlhalosa fa a tsheletswe bothole mo dijong. Ditaola tsa gagwe di a didimala fa a tshwanetse go tshwara setopo ka gonne badimo ke bona ba tla busolosetsang.

Mmapitsa le Mmasera ba rera go bolaya Kebotsaletswe, ka jalo ba romela Bankgoditse kwa go Moratwe go mo naya bothole jo a tla bo tshelang mo dijong tsa ga Kebotsaletswe. Bankgoditse o lalela Moratwe fa a ya nokeng mme o mo naya bothole jole. Moratwe fa a goroga kwa gae, o bontsha Kebotsaletswe bothole jole. Kebotsaletswe o lemoga fa e le ona mokgwa o badimo ba ipusolosetsang ka ona, ka jalo ena le Moratwe ba dirisa Mmasera go bolaya Mmapitsa le Bankgoditse ka bona bothole jo.

Bankgoditse o fitlhela Mmasera a apeile morogo. Mmasera o a mo tsholela mme o tshela bothole mo morogong. Bankgoditse fa a fitlha kwa gaabo, o segwa ke mala mme o swela mo phaposing ya gagwe ya borobalo. Kebotsaletswe le Moratwe ba itumelela tiro ya ga Mmasera.

Mmasera o itira yo o utlwileng bothoko thata. Malatsinyana morago ga phitlho ya ga Bankgoditse, Mmasera o tshelela Mmapitsa bothole mo nameng mme o sadisa lenathwana le a yang go le neela Kebotsaletswe. Fa Mmapitsa a sena go ja, Mmasera o ya go bitsa Kebotsaletswe le Moratwe go tla go mmona fa a swa. Mmapitsa o bolelela Kebotsaletswe gore o mo paletse ka jalo a sale a busa motse wa ga rraagwe.

Kebotsaletswe le Moratwe ba bolelela bakgosing mokgwa o ba bolaileng Mmapitsa le Bankgoditse ka teng. Ba ba bontsha le lenathwana la botlhole le Mmasera a le sadisitseng.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le thataro, e leng **tlogelo, kgotlhang, poelomorago, bokgapetsakgapetsa, poeletso** le **leina** go tlhagisa ditiragalo tsa tharabologo.

* **Tlogelo**

Mo ditiragalong tsa tharabologo go tlhagelela thekeniki ya **tlogelo**. Mokwadi o tlogela ditiragalo tse dingwe, e leng **ya poloko ya ga kgosi Selebi, ya poloko ya ga Bankgoditse** le **poloko ya ga Mmapitsa**, kwa ntle ga go di tlhagisa. Ditiragalo tse mokwadi ga a di tlhagise ka gonne ga di botlhokwa, ka go rialo ga a rate go senya nako. O potlakela kwa go tse di leng botlhokwa, tse di tsamaelanang le kgogedi.

Ka go tlogela poloko ya ga kgosi Selebi, mokwadi o potlakela go tlisa tiragalo ya **go bitsa ngaka** go tla go tshwara setopo. Ka jalo mmuisi o rata go itse gore ngaka Lefifi o tla kgona go tshwara setopo sa ga kgosi Selebi, mme fa a se tshwere go tla diragala eng kwa morago.

Tiragalo ya poloko ya Bankgoditse le yona e a tlogelwa ka gonne mokwadi o rata go tlisa tiragalo e nngwe gape e e botlhokwa, e leng **polao ya ga Mmapitsa**. Tiragalo e, e na le kgogedi, ke ka ntlha e mokwadi a potlakelang go kwala ka ga yona.

Mokwadi ga a tlhagise poloko ya ga Mmapitsa ka gonne ke mo dikgang tsa sekwalwa se, di felelang teng, ka jalo ga go botlhokwa go bua ka

tiragalo e, mo godimo ga moo moanelwa yo, Mmapitsa, ke moanelwa yo monnye, moanelwamotlaleletsi.

Mokwadi o rulaganya dikgang ka thekeniki ya tlogelo ka maikutlo a go ngoka mmuisi go buisa sekwalwa se go fitlha kwa bokhutlong.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e e fa gare ga **ngaka Lefifi** le **bakgosing**, e tsholwa ke go didimala ga ditaola tsa ngaka Lefifi fa di gana go tshwara setopo sa ga kgosi Selebi gore go tle go nne le ipusolisetso. Kgotlhang e, ke e e se nang maatla ka gonne e fa gare ga **baanelwabatlaleletsi**, fela e bothokwa ka gonne e lebagane le kgogedi. Ke go re mmuisi o rata go itse gore kgotlhang e, e ya go felela kae. Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya **kgotlhang** go godisa kgogedi e e lebaganeng le go se fele pelo ga mmuisi malebana le bokhutlo jwa terama e.

* **Poelomorago**

Mokwadi o boeletsa tiragalo ya **ipusolisetso** ka go dirisa thekeniki ya **poelomorago**. Lwa ntlha e diragetse fa ngaka Lefifi a e bolelela bakgosing. Ka jalo mmuisi ga a e lemoga gore e ya go diragala gape kwa pele. Tiragalo e e boa e diragala lwa bobedi fa e buiwa ke Kebotsaletswe. Ka go rialo mmuisi o simolola go lemoga bothokwa jwa yona. Bothokwa jwa yona bo lebagane le kgogedi e e theilweng mo godimo ga **ipusolisetso ya loso lwa ga kgosi Selebi** ka Kebotsaletswe.

* **Bokgapetsakgapetsa**

Tiragalo e e boeletswang mo tharabologong ke ya go tsholela **Kebotsaletswe bothole mo dijong**. Go ka twe ke **bokgapetsakgapetsa**

ka gonne tiragalo e, e boeletswa ke baanelwa ba ba farologaneng jaaka **Bankgoditse** le **Moratwe**, mo mafelong a a farologaneng jaaka **kwa molapong** le **kwa kgosing**. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e tsamaelana le go thagisa ipusolotsetso ya polao ya ga kgosi Selebi. Ke ka ntlha e e boeletswang.

Ka thekeniki e ya **bokgapetsakgapetsa** mokwadi o gatelela kgogedi e e tsamaelanang le bokhutlo jwa ipusolotsetso.

* **Poeletso**

Mokwadi o boeletsa tiragalo ya ga Mmasera ya **go tshela botlhole mo dijong**. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le polao ya ga Mmapitsa le Bankgoditse. Ka jalo mmuisi o lemoga mokgwa o badimo ba busolotsetsang loso lwa ga kgosi Selebi ka teng ka tsela ya poeletso, ka go dira gore babolai ba gagwe ba mo latele.

Thulaganyo e ya dikgang, ka mokgwa wa thekeniki ya **poeletso** e na le tiro e e lebaganeng le kgogedi ya go bona gore Mmasera o tla tshelala Mmapitsa le Bankgoditse botlhole.

* **Leina**

Mokwadi o dirisitse **leina la terama e**, kwa bofelong jwa sekwalwa. Go tla lemogiwa gore ke la ntlha e bile ke la bofelo le dirisiwa mo sekwalweng. Ka jalo mokwadi o dirisa leina jaaka thekeniki go akaretsa ditiragalo tsa terama e. Go ka twe thekeniki e ya **leina** e dirisitswe go golaganya ditiragalo tsa diteng le tsa thulaganyo go nna selo se le sengwe.

6.14. KAKARETSO

Tharabologo e tthalositswe fa e le bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa, mme yona e sekasekilwe fa e lebagane le go godisa kgogedi. Go dirisitswe dithekeniki di le thataro, e leng **tlogelo, kgotlhang, poelomorago, bokgapetsakgapetsa, poeletso** le **leina** go tlhagisa mowa wa ipusolisetso. Thekeniki ya bofelo e e dirisitsweng mo sekwalweng se ke ya **leina**. Ka yona mokwadi o golaganya dikgang tsa diteng le tsa thulaganyo ya sekwalwa se.

6.15. TERAMA YA MOTLHOTLHAPELO LE MAITSHOLO

Terama e, *Se se jeleng rre*, e tsamaelana le **matlhotlhapelo** le **maitsholo**. Matlhotlhapelo a tthalositswe ke Mogapi (1991: 12) fa e le tiragalo e e bosula e e diragalelang moanelwamogolo ka ntlha ya makoa a gagwe. Madden (1992:178) a re:

Tragedy concerns the hero on whom we are to bestow our good will, but it need not concern a hero who really excites our sympathy.

Se Madden a se gatelelang ke go re **matlhotlhapelo** a ka diragalela moanelwamogolo yo o nang le makoa, yo ka nako nngwe a sa re tshikinyeng maikutlo a go mo tlhomogela pelo kgotsa gona go mo utlwela botlhoko.

Groenewald (1993:60) o tlhagisa pharologantsho e nngwe gape ya matlhotlhapelo ka go a lebaganya le kakanyetso. Fa a tlhalosa kakanyetso ya matlhotlhapelo a re molwantshiwa ke moanelwa wa:

- Maemo.
- Makoa.
- Go ya kwa tlase.
- Go se amogelwe.

Fa go buisiwa terama e, go tla lemogiwa gore go tloga mo tsebeng ya **kgolosomenne (114)** go fitlha mo go ya **kgolosemaamatlhano tharo (153)** go na le ditiragalo tse di lebaganeng le matlhotlhapelo. Ditiragalo tse, ke tse di bosula, tse di tiholwang ke loso lwa moanelwamogolo yo o nang le baanelwabatlaleletsi. Moanelwamogolo yo o welang ke bosula ke molwantshiwa, e leng kgosi Selebi, ka ntlha ya ditiro tsa gagwe tse di sa siamang tsa go nyatsa lelapa la gagwe. Ke ka ntlha e mmuisi a sa itsalanyeng le ena, a sa mo utlwele botlhoko.

Fa go ka tlhokomelwa lenaneo la kakanyetso le le fa godimo go tla lemogiwa gore *Se se jeleng rre* e lebagane le matlhotlhapelo ka gonne:

Moanelwa wa maemo: kgosi Selebi

Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo thata ka gonne ke kgosi ya setšhaba, ka jalo ke ena a okameng morafe otlhe.

Moanelwa wa makoa

Fela, kgosi Selebi o na le makoa ka gonne o ganne go utlwa fa a gakololwa mabapi le go nna le nyatsi, Mmapitsa, Senwametsi, bommangwanaagwe, borangwanaagwe, banna ba lekgotla mmogo le ngaka Lefifi ba lekile go bua le ena gore a kgaogane le Mmapatsi mme a tlhokomele lelapa la gagwe, fela Selebi o ganne go reetsa.

Moanelwa wa go ya kwa tlase

Makoa a ga kgosi Selebi **a mo isa kwa tlase** ka gonne a mo tsenya mo mathateng a go tshelelwa bothole jo bo bolayang mo dijong. Mmapitsa o rile go lemoga gore ngwana wa gagwe a ka se ka a nna kgosi, a bona go le botoka gore a tshelele kgosi Selebi bothole mo dijong gore a swe.

Moanelwa yo o sa amogelwang

Morago ga go ja dijo tse Mmapitsa a di tshetseng bothole, kgosi Selebi o a swa. Ka jalo go ka twe **ga a amogelwa ka ntlha ya loso lwa gagwe.**

Go ka akaretswa ka go re terama e, e na le elemente ya **matlhotlhapelo** ka gonne **e bua dikgang tse di bosula tse di lebaganeng le masetlapelo** a a welang baanelwa, bogolo setona molwantshiwa yo o nang le makoa.

Maitsholo

Go na le korolwana e nngwe gape e e buwang ka ga dikgang tse di lebaganeng le **maitsholo**, mme yona e fitlhelwa mo tsebeng ya ntlha (1) ya sekwalwa se go fitlha mo tsebeng ya kgoLOSEMENNE (114). Maitsholo ona a tlhalositswe ke Mojalefa (1994:14) fa e le kgalemelo ya ditiro tse di sa siamang kgotsa tlotlomatso ya tse di siameng. Ka go rialo maitsholo ke thuto e e lebaganeng le ditiro tse di bosula kgotsa tse dintle. Fa a tiisetsa kakanyo e, Marggraff (1994:15) a re:

A moral story is a story which there is a conflict between good and bad, between right and wrong.

Puo e, ya ga Marggraff, e gatelela gore morero wa maitsholo o lebagane le kgotlhang e e fa gare ga tshiamo le bosula.

Groenewald (1976: 25) ena a re:

The moral story deals with guilty and penance, and its theme is compressed into a moral which appeals to the reader's moral-ethical values and this determines that injustice should be punished.

Ka go rialo go gatelelwa gore motho yo o dirang ditiro tse di bosula o tshwanetse ke kotlo gore a tle a sokologe, e nne motho yo o siameng.

Fa a tlhalosa kakanyetso wa maitsholo, Groenewald (1993:72) a re molwantshiwa ke motho wa:

- Maemo.
- Makoa.
- Go amogelwa.

Jaanong go ya go lekolwa ka moo dikgang tsa terama e, di lebaganeng le maitsholo ka teng.

Molwantshiwa wa maemo

Kgosi Selebi ke **moanelwa wa maemo** a a kwa godimo ka gonne e le **kgosi**, ka jalo kgosi e tshwanetswe ke go tlotliwa le go boifiwa ke morafe go tsholetsa le go amogela maemo a gagwe.

Moanelwa wa makoa

Bokoa jwa ga kgosi Selebi ke go nyatsa lelapa. O ikgatholosa mosadi wa gagwe, Senwametsi, le lelapa la gagwe mme o ratana le mosadi yo mongwe, Mmapitsa. Lerato la ga Mmapitsa le mo lebatsa lelapa la gagwe e bile o fetsa a nna kwa lelapeng le la ga Mmapitsa.

Moanelwa yo o amogelwang

Kwa bofelong kgosi Selebi o lemoga gore tse a neng a di dira ke diphoso fela, ka jalo **o simolola go ikotlhaya** mme o sokologela kwa go tse di siameng ka go kopa maitshwarelo mo go ba a ba foseditse.

Terama e, e na le elemente ya maitsholo ka gone dikgang tsa yona di akaretsa ditiragalo tse di lebaganeng le ditiro tse di bosula tse di tlohlwang ke maitsholo a a sa siamang.

*** Papiso ya matlhotlhapelo le maitsholo**

Fa go ka buisiwa sekwalwa se sentle go tla lemogiwa gore **morero wa matlhotlhapelo** o farologane le wa maitsholo. Fa go lebelelwa kakanyetso wa morero wa matlhotlhapelo go fitlhelwa o na le dikarolwana di le nne jaaka:

- Moanelwa wa maemo.
- Moanelwa wa makoa.
- Moanelwa wa go ya kwa tlase.
- Moanelwa wa go amogelwa.

Mmuisi o tla lemoga gore mo morerong wa matlhotlhapelo, molwantshiwa ga a amogelwe ka gone o a swa, mme mo go wa

maitsholo molwantshiwa o a amogelwa ka gonne o kopa maitshwarelo a diphoso tsa gagwe, tse a neng a di dira, ka go rialo o fetogela kwa go tse di siameng.

Go lemosega fa terama e, e rulagantswe go ya ka merero e le mebedi: **morero wa maitsholo le wa matlhotlhapelo**. Mo morerong wa maitsholo kgosi Selebi o simolola a le motho yo o siameng mme fa go ntse go tsamaya o a fetoga ka ntlha ya go nyatsa lelapa la gagwe, mme ka jalo o bontsha makoa kwa bofelong o fetoga motho yo o siameng gape ka gonne o lemoga diphoso tsa gagwe e bile o kopa maitshwarelo mo diphosong tse a di diretseng lelapa la gagwe le morafe ka bophara.

Mo morerong wa matlhotlhapelo kgosi Selebi o simolola e le motho yo o siameng , yo o nnang mo lelapeng la gagwe. Kwa morago o nna le makoa a go nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o welwa ke matlhotlhapelo a loso. Merero e mebedi e, e na le fa e tshwanang teng. Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo mo morerong e, e mebedi.

Karolwana ya bobedi ya kakanyetso e e lebaganeng le makoa le yona e bontsha ka mo merero e mebedi e, e tshwanang ka teng. Ke go re kgosi Selebi ke moanelwa yo o nang le makoa fa go latedisiwa gape merero e mebedi e. Bokoa jwa gagwe ke go nyatsa lelapa la gagwe mme ke bona ba mo tlisetsang mathata a go tshelwa botlhole jo bo bolayang mo dijong. Ka ntlha ya makoa a, a gagwe , mmuisi ga a itsalanye le ena. Go se itsalanye ga mmuisi le molwantshiwa go tlhagelela mo mererong e ka bobedi jwa yona.

Go ka akarediwa ka go re merero e ga e lekane ka boleele ka fa gare ga sekwalwa. E kete mokwadi o sekametse thata ka fa morerong wa maitsholo go gaisa wa matlhotlhapelo. Morero wa maitsholo o

akareditswe ka ditsebe di le **kgolosomenne (114)**. Ke go re go tloga mo tsebeng ya **ntlha (1)** go fitlha mo go ya **kgolosomenne (114)**. Fa e le wa matlhotlhapelo ona o a kareditswe ka ditsebe dile **somaamararo robong (39)** fela ke go tloga mo tsebeng ya kgolosomenne go fitlha go ya **kgolosomaamatlhano tharo (153)** ka jalo go ka twe morero wa matlhotlhapelo ke polotwana ya morero wa maitsholo. Mokwadi o dirisitse matlhotlhapelo jaaka polotwana e e tlaleletsang le go tthalosa polotokgolo ya maitsholo, ka gonne ke yona e lemosang mmuisi molaetsa wa sekwalwa se, o o lebaganeng le maitsholo a a sa siamang a thwadi kgotsa moanelwamogolo mo setlhwangweng se sa *Se se jeleng rre*. Go mo pepeneneng go ka re mokwadi o nnile le phitlhelelo mo go kwaleng merero e mebedi mo sekwalweng se le sengwe.

6.16. KAKARETSO

Ditiragalo tsa tshenolo di tthalositswe. Gape go dirisitswe dielemente (aspects) tsa nako le lefelo go gatelela botlhokwa jwa tsona mo thulaganyong ya sekwalwa.

Mefuta e le meraro ya **tikologo**, e leng ya **tshwanelo**, ya **maikutlo** le ya **sekai**, le yona e sekasekilwe. Phuthologo e arogantswe ka dikgaolo di le tlhano tse mo go tsona go tlhagisitsweng dithekeniki di le lesome. Thekeniki ya kgotlhang ke yona e e dirisitsweng thata go gaisa tse dingwe go gatelela molaetsa wa terama e, le go godisa kgogedi.

Setlhoa se tthalositswe fa e le bokhutlo jwa dikgotlhang tsa baanelwa. Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tse di rulagantsweng ka go ngoka mmuisi. **Tharabologo** yona e sekasekilwe ka go e lebaganya le go godisa kgogedi mme le mo go yona mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo go tthalosa mowa wa ipusolotsetso. Kwa bokhutlong go tthalositswe fa mokwadi a kwadile **merero e le mebedi** mo

sethangweng se le sosi. Go fitlhelwa merero ya **matlhotlhapelo** le **maitsholo** mo sekwaleng se le sengwe.

KGAOLO YA BOSUPA

7.1. KAKARETISO

7.2. MATSENO

Mo kgaolong e go ya go akaretswa dikgaolo di le **thataro** tsa tlhotlhomisi e, ke go re go tloga kwa kgaolong ya ntlha go fitlha go ya borataro.

7.2.1 KGAOLO YA NTLHA

Kgaolo e, e simolola ka go sekaseka **botlhokwa jwa terama** mo dikwalweng tsa Setswana. Go tlhalositswe fa terama e le botlhokwa ka gone e ka diragatswa, gape e amana le teatere (theatre). Botlhokwa jwa **ga Ntsime** jaaka mokwadi wa dikwalwa tsa Setswana le bona bo tlhatlhobilwe, mme bona ba gatelelwa ka go re o kwadile dikwalwa tse di farologaneng, jaaka diterama, maboko, dikhutshwe le dikwalwa tse dingwe tsa thutapuo. Gape go na le dikgele tse Ntsime a di amogetseng tse le tsona di tiisang botlhokwa jwa gagwe.

Mabapi le **maikaelelo** go lebeletswe tlhotlhomiso ya ga Groenewald (1995) fa a tlhalosa matlhakore a le mabedi a terama: **kanedi le tiragatso**. Go lemogilwe fa terama ya *Se se jeleng rre* e ise e sekasekiwe ke ope. Mokgwa wa tlhotlhomiso o o dirisitsweng ke wa go **tlhalosa** le go **ranola**. Pharologano fa gare ga mareo a mabedi a, e gateletswe. Groenewald o tlhagisa mokgwa wa go sekaseka sekwalwa ka tsela ya bolepanekedi. Mokgwa o, o bua gore sekwalwa se na le matlalo a le mararo, e leng **diteng, thulaganyo le puo le setaele (mokwalelo)**. Mo tshekatshekong ya terama e, go lebeletswe matlalo a le mabedi fela, e leng diteng le thulaganyo. Dikgopolo tse di tlhalositsweng ke **diteng**,

thulaganyo, puo le setaele, matlhotlhapelo le phatose. Pharologano magareng ga matlhotlhapelo le phatose le yona e tlhokometswe go lemosa mmuisi gore terama e ya ga Ntsime ke ya mofuta ofe.

7.2.2 KGAOLO YA BOBEDI

Kgaolo e, e simolotswe ka **kakaretso ya diteng tsa *Se se jeleng rre***. Setlhogo sa terama e: **monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o nna mo mathateng**, le sona se tlhalositswe. **Dielemente tsa diteng: baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo** di tlatlhobilwe. Malebana le baanelwa ba diteng go tlhagisitswe mofuta e le mebedi, e leng **moganetsi le moganediwa**. Baanelwa ba, ba tlhalositswe fa e le baanelwa ba bagolo ba diteng, ba bontsi jwa ditiragalo bo diragalelang mo go bona. Ditiragalo di tlhalosiwa fa e le tsona tse di diragalelang baanelwa.

Tikologo e tlhokometswe fa e arogantswe ka **nako le lefelo**. Go lebeleetswe **kamano** fa gare ga baanelwabagolo ka go latela lenaneo la kamano le le bopilweng **ka tebagano, bokgontshi, bothusi, boganetsi le bothusegi**. Fa go lebelelwa tiriso ya lenaneo le, go lemogilwe gore bothusi jwa ga moganetsi ke bothusegi jwa moganediwa mme bothusi jwa ga moganediwa ke bothusegi jwa moganetsi.

Ditiragalo di tlhalositswe fa di theilwe mo godimo ga mofuta e le mebedi, e leng **ditiragalokgolo le ditiragalotlaleletsi**. **Ditiragalokgolo di laolwa ke setlhogo**. Go ya ka setlhogo sa ***Se se jeleng rre***, go lemogilwe gore terama e, e na le ditiragalo tsa botlhokwa (ditiragalotshwanelo) di le pedi:

- Tiragalo ya botlhokwa ya ntlha : **Monna o nyatsa lelapa la gagwe**.

- Tiragalo ya botlhokwa ya bobedi: **Kwa bofelong go nna le mathata.**

Ditiragalo tsa botlhokwa di bopilwe ka ditiragalotebagano tse di lemogilweng ka phetogo ya **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo.**

Tikologo e sekasekilwe fa e arogantswe ka **nako le lefelo**. Nako e na le mefuta e le meraro, e leng **nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya loago**. Mabapi le **lefelo** go tlhagisitswe mefuta e le mebedi fela: **lefelo le le rileng le lefelo la ditiragalo**. Nako le lefelo le tsona di laolwa ke setlhogo.

7.2.3. KGAOLO YA BORARO

Kgaolo e, e lebagane le thulaganyo I. Mo go yona go tlhalositswe dikakanyo tse di lebaganeng le thulaganyo, jaaka **thitokgang, kakanyetso, thaetlele le dielemente tsa tshenolo**. **Thitokgang** ke thuto kgotsa molaetsa o mokwadi a ratang go o naya mmuisi. Botlhokwa jwa yona bo tlhalositswe fa e le go tshwaraganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebagane. **Thitokgang ya Se se jeleng rre** e lebagane le merero e le mebedi, e leng **maitsholo le matlhotlhapelo**. **Kakanyetso** e tlhalositswe fa e le lenaneo la dikgato tsa thulaganyo. Yona e na le mosola wa go lemosa mmuisi gore sekwalwa ke sa mofuta ofe le go laola semelo sa baanelwabagolo. **Thaetlele** ke leina la buka mme mosola wa yona ke go sedimosetsa mmuisi ka ga se go yang go buisiwa ka ga sona ka fa gare ga sekwalwa.

Go tlhalositswe kgaolo ya ntlha fela ya thulaganyo, e leng **tshenolo**. Go builwe gore ke yona matseno a dikgang mme e felela mo go simololang kgotlhang ya ntlha ya sekwalwa. Tshenolo e na le dielemente tse nne, e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. Baanelwa ba tshenolo ba arogantswe ka dikarolo di le pedi: **baanelwabagolo** le

baanelwabatlaletsí. Baanelwabagolo ba arogantswe go ya ka **molwantshi, molwantshiwa le motsenagare.** Tiro ya baanelwabagolo, ke go tlhola kgogedi le go tiisa tharabololo.

Mabapi le ditiragalo go gateletswe gore go na le matlhakore a le mabedi , e leng **le le siameng le le le bosula.** Mo go **tikologo** go tlhagisitswe mefuta e le meraro: **ya tshwanelo, ya maikutlo le ya sekai.** Kakanyo e, **thekeniki** e lemogilwe fa e le mokgwa o mokwadi a o dirisitseng go rulaganya dikakanyo tsa sekwalwa.

7.2.4. KGAOLO YA BONE

Mo go thulaganyo II go lekotswe tiriso ya dikakanyo tse di tlhalositsweng mo kgaolong ya boraro, e leng **thitokgang, kakanyetso le tshenolo.** **Thitokgang** e lemogilwe fa e lebagane le **maitsholo le matlhotlhapelo.** Mo go *Se se jeleng rre* e lebagane le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang le matlhotlhapelo a a tsenang mo go ona, a loso. Mabapi le **kakanyetso** go tlhalositswe fa terama e, e le sekwalwa sa matlhotlhapelo le maitsholo. Mo **dikgatong tsa thulaganyo** go lekotswe fela kgato ya ntlha, e leng **tshenolo,** mme mo go yona go tlhalositswe **elemente ya baanelwa.** Go tlhalositswe **semelo sa ga molwantshiwa,** kgosi Selebi. Go tlhalositswe dipharologantshotshwanelo tse di tlhalosang maemo a gagwe a a kwa godimo le tse di gatelelang makoa a gagwe.

7.2.5. KGAOLO YA BOTLHANO

Kgaolo e, e lebagane le thulaganyo III mme mo go yona go tlhalositswe **semelo sa ga molwantshi, Senwametsi.** Molwantshi o tlhalositswe fa e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo, yo o se nang makoa. Go tlhagisitswe maemo a ga molwantshi a a kwa godimo le go tlhoka makoa ga gagwe ka go dirisa **dipharologantshotshwanelo.** Go tswelala pele mokwadi

o dirisitse **dithekeniki** go tlhagisa semelo se sa ga molwantshi. Dithekeniki tseo ke: **leele, motifi, tshwantshiso, kemedi, pheteletso, lelatlhelwa, kgelekiso, poeletso, tshotlo le tsepamiso.**

7.2.6. KGAOLO YA BORATARO

Kgaolo e, e lebagane le thulaganyo IV. Mo go yona go lebeleetswe **ditiragalo**, **nako le lefelo**. Go tlhalositswe gore tiro e kgolo ya ditiragalo ke go **tlhola kgotlhang** fa gare ga **molwantshi** le **molwantshiwa**, ke go re go thulana matlhakore a le mabedi: **le le siameng** le **le le bosula**. Mo tiragatsong ya buka ya *Se se jeleng rre* kgotlhang e fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi. Go tlhalositswe gape gore ditiragalo tsa thulaganyo di botlhokwa ka gone di gatelela molaetsa wa sekwalwa le go tlhola kgogedi. **Tikologo** e arogantswe ka **nako** le lefelo mme tsona di bo di arogangwa ka dikarolo di le tharo: **ya tshwanelo, ya maikutlo le ya sekai**. Go dirisitswe **nako le lefelo** jaaka **thekeniki** e e gatelelang le go tlhagisa **tikologo** ya terama e.

Phuthologo e tlhalositswe fa e le mo dikgang tsa tshenolo di tsweledisiwang pele ka go dirisa dikgotlhang. Phuthologo e botlhokwa ka gone e godisa kgotlhang mme e tsweledisa molaetsa wa terama e pele. Go tlhagisitswe dikgotlhang **tse di nang le maatla**, tse di leng fa gare ga **baanelwabagolo**, kgosi Selebi le Senwametsi, **le tse di se nang maatla**, tse di leng fa gare ga **baanelwabatlaletsisi**. Dikgotlhang tse, di tlholwa ke go nyatsa lelapa ga kgosi Selebi. Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di jaaka **mmuisano, tatelano ya ditiragalo, kgotlhang, poelomorago, mmuaesi, ponelopele, bokgapetsakgapetsa, go potlakisa nako, poeletso le leeto** go rulaganya dikgang tsa phuthologo.

Setlhoa ke mo dikgogakgogano di felelang teng. Setlhoa sa *Se se jeleng rre* ke **loso lwa ga kgosi Selebi**. Botlhokwa jwa loso lo ke go re le

fetotse maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang ka gonne o ne a tshwanelwa ke go kopa maitshwarelo mo go bakgosing pele a swa go bontsha gore o lemogile diphoso tsa gagwe.

Tharabologo ke mo dikgang tsa sekwalwa di felelang teng. Mathata otlhe a a neng a le teng a a rarabololwa, le tsotlhe tse di neng di fitlhegile di tswelela mo pontsheng gore di lemogiwe. Tharabologo ya terama e ke fa **Kebotsaletswe a atlega mo go busolosetseng loso lwa ga rraagwe, kgosi Selebi**. Thekeniki ya bofelo e mokwadi a e dirisitseng ke ya **leina la sekwalwa** go golaganya dikgang tsa diteng le tsa thulaganyo ya sekwalwa ka bosona.

Kwa bokhutlong go lemogilwe fa sekwalwa se, se bopilwe ka merero e le mebedi, e leng morero wa **maitsholo** le morero wa **matlhotlhapelo**.

8. BIBELEOKERAFI/METLOBO

A. SETLHANGWA SE SE SEKASEKILWENG

1. Ntsime, J.M. 1978. *Se se jeleng rre*. Good Wood: Via Afrika Limited.

B. METSWEDI YA TIORI

1. Abrams, M.H. 1981. *A glossary of Literary terms*. 4th ed. New York: Holt Rinehart and Winston
2. Abrams, M.H. 1985. *A glossary of Literary terms*. New York: Holt Rinehart and Winston. Inc.
3. Abrams, M.H. 1988. *A glossary of Literary terms*. New York: Holt Rinehart and Winston.
4. Attenbernd, L. le Lewis, L.L. 1966. *A Handbook for the study of Drama*. New York: Macmilan Publishing Co. Inc.
5. Bal, M. 1980. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
6. Baldick, C. 1990. *The Concise Oxford Dictionary*

of Literary Terms. New York:
Oxford University Press.

7. Beckson, S. le
Ganz, Z. 1961. *A Reader's Guide to Literacy terms*. London: Thames and Hudson.
8. Brooks, C. Purser, J.T.
le Warren, B.P. 1975. *An approach to Literature*. Englewoodwood. New Jersey: Prentice Hall. Inc.
9. Chatman, S. 1988. *Story and Discourse*. Ithaca. New York: Cornell University Press.
10. Cohen,B.B. 1973. *Writing about Literature*. Glenview Illinois: Scott, Foresman and Company.
11. Cole, S. le
Lindemann, J. 1992. *Reading and Responding to Literary*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
12. Cuddon, J.A. 1976. *A Dictionaryof Literary Terms and Literary Theory*. London: Andre Deutsch. Ltd.
13. Cuddon, J.A. 1979. *A Dictionary of Literary Terms*. Reviewed and ed. London: Penguin Books.

14. Cuddon, J.A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Cambridge USA: Basil Blackwell.
15. Fisher, J. 1984. *Entitling (Titles of Artworks and their implicit meanings)*, Vol. 11, pp 286 – 298.
16. Fowler, A. 1973. *A Dictionary of Modern Critical terms*. New York: Routledge and Kegan Paul.
17. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literature*. Oxford: Clarendon Press.
18. Grobblers, G.M.M. 1989. *Time Order in three Novels of O.K. Matsepe. The story behind The text. Thesese ya bongaka*. Pretoria: UNISA.
19. Groenewald, P.S. 1976. *Die Moraal storie. Studies in Bantoetael*, 3 (13 – 39) Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
20. Groenewald, P.S. 1980. *“Die Pryslied, prysgedig, Prysvers”*. *Studies in Bantoetale* 7.1 (1980) Johannesburg: Wits Univ. Press.
21. Groenewald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa. BA. (Honase) Dingwalo*. Pretoria: Yunibesithi

Pretoria.

22. Groenewald, P.S. 1992. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Africa.
23. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria : Via Africa.
24. Groenewald, P.S. 1995. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 4*. Pretoria: Via Africa.
25. Hawthorn, J. 1992. *A Concise Dictionary of Contemporary Literature Theory*. London: Edward Arnold.
26. Holman, C.H. 1972. *A Handbook to Literature*. New York: the Bobbs-MerillCompany Inc.
27. Keamogetse, D.P. 1984. *Ikarabele*. Babelegi: Maikatlapelo Publishers.
28. Kerkhoff, E.L. 1962. *Kleine Deutsche Stilistik*. Bern
Munichen: Franké Verlag.
29. Keuris, M. le
ba bangwe 1977. *Tigat o Pukugollo ya Baithuti*.
Pretoria:Van Schaik Publishers.
30. Kruger, L. 1988. *Sebilwane by N. Matome Fela: A critical Analysis*. Thesese
M.A. Potchefstroom.

31. Lazarus, A. and Smith, W. 1983. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois: Urban University Press.
32. Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya Lethabo: Kanegelo ya Sepedi*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
33. Lekganyane E.M. 1997. *Noto-ya-Masogana: Padi ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
34. Lesele, F.M. 1989. *Tsaya o ithute*. Johannesburg: Educum.
35. Lombard, D.P. 1985. *Introduction to the grammar of Northern Sotho*. Pretoria: J.L. van Schaik.
36. Lotman, L.N. 1968. *Lektsii po Structural' noi poetike*. Providence, Rhode Island: Brown.
37. Maddon, D. 1980. *A Primer of the Novel for readers and writers*. New York Jersey and London: The Scarecrow Press.
38. Magapa, N.I. 1997. *Papetšo ya kanegelotseka tša Lebopa*. Thesese ya M.A.

Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

39. Magasa, M. 1980. *Ke Jewa Ke Lerato*. Gray's Inn. Pietermaritzburg: Shuter And Shooter (Pty) Ltd.
40. Maila, R.A. 1997. *Tshekatsheko ya A' moswina ngwanana' Thakana*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
41. Makhaya, M. 1974. *Bobi jwa Segokgo*. Pretoria: Van Schaik.
42. Malimabe, R.M. 1993. *Ditlhangwa – Tswana 200*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
43. Malimabe, R.M. 1995. *Motshwarateu. Dikwalwa. 302. (B.A) Setswana*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
44. Malimabe, R.M. 1997. *Ntataise ya boraro (B.A.) Setswana 302*. Pretoria Yunibesithi ya Pretoria.
45. Marggraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930 -1955)*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
46. Marggraff, M.M. 1996. *The study of style. D.B.Z.*

- Ntuli's Ucingo*. Thesese ya bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
47. Matseke, S.K. 1968. *Setswana sa Bogologolo*. Scheidingstraat. Pretoria: Unie boekhandel.
48. Modise, D.M. 1967. *Gareng ga Metswi*. Pretoria: Van schaik.
49. Modise, D.M. 1974. *Magagana*. Pretoria: Van schaik.
50. Mogapi, K. 1985. *Tshekatsheko ya Dikwalwa: Motshameko*. Gaborone: Longman (Pty) Ltd.
51. Mohlala, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re Šaletše Monaganong*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
52. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
53. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebilwane bjalo ka Thetokanegelo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

54. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Pele. (B.A) Sepedi 102*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
55. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Pele (B.A) Sepedi 202*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
56. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Boraro (B.A) Sepedi 302*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria
57. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e Beakantswego ya Nyakišišo ya Makxothlo (Lekgothoane)*. Thesese ya bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
58. Moroke, S.A. 1949. *Puso ya ga kgosi Faro*. Goodwood: Via Africa.
59. Mosehla, M.M. 2000. *Bogosi kupe: Padi ya ditshiamelo tsa basadi*. Thesese ya M.A Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
60. Ntsime, J.M. 1968. *Kobo e Ntsho*. GoodWood: Via Africa.
61. Ntsime, J.M. 1975. *Pelo e Ntsho*. GoodWood: Via Africa.

62. Ntsime, J.M. 1979. *Matlhotlhapelo*. GoodWood: Via Africa.
63. Paulos, G. 1990. *A Linguistic Analysis of Venda*. Pretoria: Via Africa.
64. Peck, J. and Coyle, M. 1993. *Literary Terms and Criticism* (2nd new edition). London: Macmillan Press.
65. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela: Tiragalo ya Boitshwaro: Thesese ya M.A.* Pretoria: Unibesithi ya Pretoria.
66. Plaatje, S.T. 1974. *Diphosphoso* Pretoria: J.L. Van Schaik.
67. Plaatje, S.T. 1984. *Dintshontsho tsa boJulius Kesara*. Preoria: J.L. Van Schaik.
68. Potter J.L. 1967. *Elements of Literature*. New York: The Odessy Press Inc.
69. Preminger, A. 1986. *The Princeton Handbook of Terms*. New York: Princeton University Press.
70. Pretorius, W.J. le Swart, J.H.A. 1982. *Teaching African Literature* A theoretical and

Methodological Introduction.

Pretoria: UNISA.

71. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University Of Nebraska Press.
72. Raditladi, L.D. 1945. *Motswasele*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
73. Raditladi, L.D. 1968. *Dintshontsho tsa Lerato*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
74. Sekgobela, M. 1993. *Botshe jwa Lefatshe*. Pretoria: Via Africa.
75. Serudu, M.S. 1980. *North Sotho Guide 3*. Pretoria: UNISA.
76. Serudu, M.S. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager Haum.
77. Serudu, M.S. 1989. *Sešegotheo*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
78. Serudu, M.S. 1990. *Dipheko tša Bogologolo*. Pretoria: De Jager Haum.
79. Serudu, M.S. 1992. *Sesotho sa Leboa sa Mahlahla*. Mophato 10. Pretoria: De Jager Haum.

80. Serudu, M.S. le
ba bangwe 1984. *Matšwela Pretoria: J.L. Van
Schaik.*
81. Shole, J.S. 1988. *Mefama ya Diterama tsa
Setswana. Pretoria: J.L. Van
Schaik*
82. Smith, B.H. 1983. *Poetic Closure. Chigago:
University of Chigago Press.*
83. Snyman, J.W. le
Mothoagae, M.K. 1990. *Segarona sa Borutabana.
Johannesburg: Varia Publishers.*
84. Stein, L. 1987. *An introductionm to Literary
Criticism. Good Wood : Nasou
Limited.*
85. Strachan, A. 1988. *“Uthingo Lwenkosazana” van
D.B.Z. Ntuli: ‘n Narratologiese
Ondersoek. Thesese ya bongaka.
Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.*
86. Tsambo, M. 1993. *Nko ya Kgomo. Pretoria: Van
Schaik*
87. Wilsmore, S.J. 1987. *The Role of Titles in
Identifying literary works.
Journal of Aesthetic and Art
Criticism. Volume 45.*
88. Yelland, H.L. le 1983. *A Handbook of Literary Terms.*

ba bangwe.

London: Angus and Robertson
Publishers.

**C. DITIRAGALO TSE DI GATISITSWENG KE RADIO LE
THELEBIŠHENE**

1. Malibu, M.M. 1989. *Thothobolo* [Kgangkhutswe]. SABC. Silverton.
2. Maele, E. 1986. *Ngwanaka o tla Nkgopola* (Tiragatso). SABC. Silverton.
3. Matseke, S.K. 1987. *Mmalonya* [Tiragatso]. SABC. Silverton.
4. Metsileng, T.S. 1989. *O ntshekisetsa eng* [Kgangkhutswe]. SABC. Silverton.
5. Modise, C. 1989. *Bo tla sa jang* [Kgankhutswe]. SABC. Silverton.
6. Mothibi, D. 1987. *Le tla Mpona* [Tiragatso]. SABC. Silverton.
7. Mothibi, D. 1989. *Ke Morwa Monatong* (Tiragatso). SABC. Silverton.
8. Shole, S.J. 1989. *Ke Mpeng ya bosigo*

[Kgangkhutse]. SABC.

Silverton.

9.

SUMMARY

In this dissertation, *Se se jeleng rre* is the subject of an adapted narratological model. This investigation is based on the fact that a narratological text consists of three levels, namely, content, plot and style as stated by theorists such as Strachan, Groenewald and Mojalefa. In this investigation only two of these levels: content and plot receives attention. The third level, style is not discussed in details as it is not the intention of this research to analyse it critically.

The method identified in this investigation is to define and to interpret Ntsime's dramatic work. These two concepts are not synonymous as they are employed in this research.

It is emphasised that there is a vast difference between the topic and theme as they are sometimes confused with each other. The topic is identified as an important concept with regard to level one (content) and theme as an important concept with regard to level two (plot). The topic influences the four different elements of a narrative, namely, characters, events, time and place. Two main characters: quarrelsome person and kindhearted person, are distinguished and the mutual relationship between them is discussed in accordance with the following pattern: intention, patronage, resistance, assistance and patronised. Events are divided into three categories according to importance. Events are thus called either essential, appropriate or coincidental. Two issues are relevant with regard to time and place, namely, the moment at which an event takes place and the time which is occupied by an event.

The concept, theme, is very important in the analysis of the plot level because it links the events of the plot level coherently. The events in *Se se jeleng rre*, are arranged and linked by means of specific techniques to highlight the author's intention. Another component which is also important in analysing the

plot level is the design. In the text, design can be discussed as having two important functions which are firstly, to identify the type of literacy work and secondly, to examine characterisation. It has been observed that “*Se se jeleng rre*” falls within the category of tragedy and morality because the main character behaves in an unbecoming manner which results in his death. This implies that this drama has two themes which is morality and tragedy.

Attention is paid to the principles of plot which are exposition, development, climax and denouement. In exposition the elements of plot: characters, events, time and place are discussed. Characters are given functions, such as protagonism, antagonism and mediation. The first conflict in the text, between the two main characters: “kgosi” Selebi and Senwametsi, forms a boundary between exposition and development. Techniques are used to reveal the characterisation of the protagonist (“kgosi” Selebi) and the antagonist (Senwametsi). The most prominent technique in exposition is focus because it reveals the theme of this drama which is relevant to morality.

The events in development are arranged in five chapters in which all conflicts are emphasised. These events are linked by means of ten techniques. The technique which is prominent is conflict in which the theme of this drama relevant to morality is emphasised. The climax of “*Se se jeleng rre*” is the death of Selebi. In this phase Ntsime uses three techniques, namely, elision, sequence of events and journey, to encourage the reader to read the text up to the end. In the denouement phase, the author uses six techniques. Title as a technique has been discussed as the most important because it links the events of the content with that of a plot to be a unit.

Finally, two themes: morality and tragedy are discussed. It is realised that Ntsime has written two plots in one text, that is the main plot (morality) and the sub-plot (tragedy).

KEY CONCEPTS

1. Content
2. Topic
3. Relationship
4. Plot
5. Theme
6. Technique
7. Design
8. Title
9. Morality
10. Tragedy

10.

OPSOMMING

In hierdie verhandeling, *Se sejeleng rre*, is die onderwerp 'n aangepaste narratologiese werksmodel. Hierdie verhandeling is gebaseer op die feit dat 'n narratologiese teks uit drie vlakke bestaan, naamlik die inhoudslaag, struktuurlaag en stillistieselaag as aangemeld deur teorie soos Strachan, Groenewald en Mojalefa. In hierdie verhandeling word aandag toegespits op slegs twee van die vlakke: inhouds en struktuurlaag. Die derde vlak, styl, word egter nie volledig bespreek nie want dit is nie die doelstelling van hierdie ondersoek om dit krities te analiseer nie.

Die werkwyse geïdentifiseer in hierdie ondersoek is om Ntsime se dramatiese werk te definieer en te interpreteer. Die twee konsepte is nie sinonieme soos hulle gebruik word in hierdie ondersoek nie.

Dit word beklemtoon dat daar 'n groot verskil is tussen die inhoudslaag en temabegrip soos hulle soms met mekaar verwar word. Die inhoudslaag word geïdentifiseer as 'n belangrike konsep ten opsigte van vlak een (inhoudslaag) en die temabegrip as 'n belangrike konsep ten opsigte van vlak twee (struktuurlaag). Die inhoudslaag beïnvloed die vier verskillende elemente van die verhaal, naamlik, karakter, gebeurtenisse, tyd en plek. Twee hoofkarakters rusiemakerig persoon en goeheartige persoon, word onderskei en die onderlinge verhouding wat daar tussen hulle bestaan word bespreek ooreenkomstig die volgende model: bedoeling, begunstiging, teenstand, bystand en begunstiging. Die gebeure word in drie kategorie van belangrikheid verdeel. T.o.v tyd word daar onderskei tussen die tydstip waarop 'n gebeurtenis plaasvind en die tyd wat 'n gebeurtenis neem om af te loop.

Die konsep temabegrip is baie belangrik vir die analiseer van die struktuurlaag omdat dit die gebeurtenisse van die struktuurlaag samehangend verbind. Die gebeurtenisse in "*Se se jeleng rre*" word gerangskik en verbind by

wyse van spesifieke tegnieke om die outerse oogmerk te beklemtoon. 'n Ander belangrike komponent wat gebruik word om die struktuurlaag te analiseer is die onderwerp.

Binne hierdie teks ontwerp is daar twee belangrike funksies, naamlik, om die tipe literêre teks te identifiseer en om die karakterontplooiing te ondersoek. “*Se se jeleng rre*” kan gekategoriseer word as tragedie en moraliteit omdat die hoofkarakter homself in 'n onaanvaarbare manier gedra wat tot sy eie dood lei. In hierdie toneelstuk is daar dus twee temas, naamlik moraliteit en tragedie.

Besondere aandag word gegee aan die beginsel van struktuurlaag, naamlik uiteensetting, ontwikkeling, klimaks en denouement. In die uiteensettingsfase word elemente van struktuurlaag d.w.s karakters, gebeurtenisse, tyd en plek bespreek. Aan karakters word funksies gegee soos protagonis, antagonisme en bemiddeling. Die eerste konflik in die teks tussen twee hoofkarakters: “kgosi” Selebi en Senwametsi vorm 'n grens tussen uiteensetting en ontwikkeling. Tegnieke word gebruik om die karakterisering van die protagonis (“kgosi” Selebi) en die antagonis (Senwametsi) aan te dui. Die tegniek wat vooropstaan in uiteensetting is fokus want dit wys die tema van hierdie drama wat toepaslik is tot moraliteit.

Die gebeure in die ontwikkeling word rangskik in vyf hoofstukke waarin al die konflikte beklemtoon word. Hierdie gebeurtenisse word verbind deur tien tegnieke. Die tegniek wat prominent uitstaan is konflik, waarin die tema van hierdie drama, moraliteit, toepaslik beklemtoon word. Die klimaks van, “*Se se jeleng rre*” is Selebi se dood. In hierdie fase maak Ntsime gebruik van verskillende tegnieke, naamlik weglating, volgorde van gebeurtenisse en reis, om daardeur die leser aan te moedig om die teks tot die einde te lees. In die denouementfase gebruik die skrywer ses tegnieke. Die titel word as 'n baie belangrike tegniek bespreek omdat dit die gebeurtenisse van die inhoudslaag met die gebeurtenisse van die struktuurlaag verbind om 'n eenheid te vorm.

Aan die einde word twee temas bespreek, naamlik moraliteit en tragedie. Dit is duidelik dat Ntsime twee struktuurlae in een teks geskrewe het, naamlik die hoofstruktuurlaag (moraliteit) en die onderstruktuurlaag (tragedie).

SLEUTELKONSEPTE

1. Inhoud
2. Onderwerp
3. Verhouding
4. Struktuur
5. Tema
6. Tegniek
7. Ontwerp
8. Titel
9. Moraliteit
10. Tragedie